

**TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI
VE KALKINMA AJANSLARI**

Y. EMRE AYNA

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gereğince SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI'nda Hazırlanan
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

MALATYA, Eylül 2011

**TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI
VE KALKINMA AJANSLARI**

Y. EMRE AYNA

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. METİM KIRIMHAN

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gereğince SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI'nda Hazırlanan
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

MALATYA, Eylül 2011

KABUL VE ONAY

Y. Emre AYNA tarafından hazırlanan ‘‘Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları’’ başlıklı bu çalışma .. / .. / tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç Dr. Yusuf KARAKILÇIK (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN (Danışman-Üye)

Yrd. Doç. Dr. S. Mustafa Önen (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Çetin DOĞAN

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE KALKINMA AJANSLARI” başlıklı bu çalışmanın bilimsel, ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan hazırlandığını ve yararlanılan yapıtların metin içi ve kaynakçada yöntemine uygun olarak gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

30.09.2011

Y. Emre AYNA

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları” başlıklı bu çalışma ile Avrupa Birliği’nin yeni bir politika olarak Türkiye’ye sunduğu Kalkınma Ajansları’nın, diğer ülke örnekleri ve geçmiş politikalar bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca, alanlarındaki bilgi birikimlerini ve deneyimlerini bana aktararak gösterdikleri fedakârlık, emek ve sabır için tüm saygıdeğer hocalarıma, tez çalışmalarım boyunca beni sürekli destekleyen eşim Zümra’ya sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Eylül 2011, Malatya

Y. Emre AYNA

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE KALKINMA AJANSLARI

Y. Emre AYNA

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER

Helsinki Zirvesi ile Avrupa Birliği’ne adaylığının teyidinden sonra Türkiye, yarım yüzyıla yakındır uygulamakta olduğu merkezi planlamaya ve teşvik sistemine dayalı bölgesel gelişme politikalarını terk ederek yeni bir anlayışa yönelmiştir. Bu yeni anlayış yerel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgelerarası farkların azalacağını, bölgedeki ekonominin canlanacağını öne sürmektedir. Politikanın uygulanmasının formülü ise, kamu- özel- sivil toplum kuruluşlarının ortaklığı olarak gösterilmektedir. Kalkınma ajansı benzeri yapılar Türkiye dâhil çoğu ülkede uzun yıllar önce kurulmuştur. Avrupa Birliği’nde merkez ülkeler Bölgesel Kalkınma Ajansı Sistemi’ni yerleştiren ilk ülkeler olmuştur. Gerek merkez ülkelerde gerekse birliğe sonradan üye olan çevre ülkelerde bu kurumlar olumlu sonuçlar aldığı kadar olumsuz eleştirilerle de karşılaşmıştır. AB’nin adaylık sürecinde bütün aday ülkelere benimsettiği bu politika bölgesel rekabet ve yönetim anlayışıyla sermayeyi ön planda tutmaktadır. Bu çerçevede çoğu ülkede bu kurumlar kamu ve özel sektör eliyle yürütülen işletmeler olarak iki yapı olarak oluşturulmuştur. Türkiye’de de bu politikaların yansıması olan Kalkınma Ajansları 2006 yılından itibaren kurulmaya başlandı ve 26 NUTS 2 düzeyinde, 26 Kalkınma Ajansı kuruldu. Gerek planlı dönem öncesinde gerek ise planlı dönemde üretilen politikalara rağmen bölgelerarası farkların ortadan kaldırılamaması sorununun çözümü yeni süreçte bu 26 ajansa devredilmiş oldu. Rekabet unsuruyla bölgenin kalkındırılmasını hedefleyen bu kuruluşların ise, yapısal olarak Türkiye’ye tam

uygun olmaması ve bölgesel potansiyellerin göz ardı edilmesinden dolayı çözüm yolunda nasıl bir etki gösterecekleri belirsizdir. Bu noktada merkezi planlama anlayışının yarım yüzyıldan fazla hüküm sürdüğü post-komünist ülkelerde yaşanan deneyimler ve alınan sonuçlar, yaşanan hızlı değişimin rahatlıkla incelenebilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

Anahtar Sözcükler

Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Bölgecilik.

**REGIONAL DEVELOPMENT POLICIES AND
DEVELOPMENT AGENCIES IN TURKEY**

Y. Emre AYNA

İnönü University Institute of Social Sciences Master Thesis, September 2011

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Metin KIRIMHAN

ABSTRACT AND KEYWORDS

AYNA Y. Emre., Master Thesis, Malatya, 2011.

After confirmation of the European Union candidacy with the Helsinki Heads of State and Government Summit, Turkey leaved central planning and implement regional development policies, which has been used close to half a century, handed over to a new understanding. This new understanding suggests the inter-regional differences will be reduced by activating the local dynamics and in the region economy will experience a recovery. The implementation of the policy formulation is shown as a partnership of public-private-civil society organizations. In most countries, including Turkey, Development agency-like structures, was established many years ago. Core countries in the European Union, has been first countries to place Regional Development Agency System. Both the union member central countries and later member periphery countries built these institutions also faced criticism for the negative and for the positive results. All the candidate countries of the EU candidacy process adopted understanding of this policy of regional competitiveness and governance of capital reserves in the foreground. In this context, in most countries, these institutions created as two type built, which conducted as public and private sector entities. Development Agencies in Turkey since 2006 which is a reflection of these policies began to be established and 26 NUTS 2 level, 26 Development Agency was established. The Policies which is used after the planned period and in the planned period could not able to find a solution to problem of

inter-regional differences and in the new process, solution of the problem transferred to these 26 agencies. These organizations' which targeted development of region with the element of competition, impact is unclear because of being not fully appropriate to the structure of Turkey and ignoring due to the regional potential. At this point, understanding the experiences and results in post-communist countries which dominated by central planning more than half a century, is important because of seeing rapid examination of the change easily.

Keywords

Development, Regional Development, Development Agencies, Regionalism.

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

VE KALKINMA AJANSLARI

Y. Emre AYNA

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü	i
Önsöz	ii
Özet ve Anahtar Kelimeler	iii
Abstract and Keywords	v
İçindekiler	vii
Çizelgeler Dizelgesi	xii
Haritalar Dizelgesi	xiii
Grafikler Dizelgesi	xiv
Kısaltmalar Dizelgesi	xv

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	3
1.5. Kavram Tanımları	4
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	4

İKİNCİ KESİM
KALKINMA, BÖLGE KALKINMASI VE
GELİŞMİŞ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMA POLİTİKALARI

2. KALKINMA VE BÖLGE KALKINMACILIĞI	6
2.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınma Sorununun Ortaya Çıkışı	6
2.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teori ve Modeller	7
2.2.1. Klasik, Neo- Klasik ve Keynesyen Bölgesel Büyüme Modelleri	7
2.2.2. Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları.....	9
2.3. Kavram Olarak “Bölge”, “Bölgecilik”, “Bölgeselleşme” ve “Bölge Kalkınması”	10
2.3.1. Bölge Kavramı	10
2.3.2. Bölgecilik- Bölgeselleşme Ayrımı.....	12
2.3.3. Bölgesel Gelişmenin Amaç ve Araçları.....	14
3. GELİŞMİŞ BATI ÜLKELERİNDE VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE YÖNETİMİ	15
3.1. Gelişmiş Batı Ülkelerinde Kalkınma Politikaları ve Yönetimi	15
3.1.1. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	15
3.1.1.1. Yapısal Fonlar	16
3.1.1.2. Uyum Fonları	19
3.1.1.3. Avrupa Yatırım Bankası	19
3.1.2. ABD’de Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	22
3.2. Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Politikaları ve Yönetimi.....	22
3.2.1. Azgelişmişlik ve Azgelişmiş Ülkelerin Özellikleri	22
3.2.2. Latin Amerika Temelli Kalkınma Politikaları	26
4. 1980 SONRASI DÖNEMDE BÖLGESEL KALKINMANIN TEMEL AKTÖRLERİ: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI	26
4.1. Kalkınma Ajansları Sistemi	27
4.2. Merkez Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları	27
4.2.1. İngiltere Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	27

4.2.2. Fransa’da Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	31
4.2.3. İtalya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları	34
4.3. Bölgesel Kalkınma Ajansları Politikasının Çevre Ülkelere Yansıması.....	35
4.3.1. Polonya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları	36
4.3.2. Macaristan’da Bölgesel Kalkınma Ajansları	38
4.3.3. Romanya’da Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve İşlevleri	39

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ VE KALKINMA AJANSLARI

5. TÜRKİYE’DE, KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA

POLİTİKALARININ GELİŞİMİ	42
5.1. Türkiye’de Bölge Kalkınma Politikalarının Tarihsel Gelişimi.....	42
5.1.1. Kuruluş Dönemi Kalkınma Politikaları (1923-1953)	43
5.1.2. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi Kalkınma Politikaları (1954-1980)....	44
5.1.2.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	45
5.1.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	45
5.1.2.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	46
5.1.2.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983)	46
5.1.3. Serbest Piyasa ve Dışa Açılma Dönemi Kalkınma Politikaları (1980-2003)	46
5.1.3.1. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	47
5.1.3.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	48
5.1.3.3. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	48
5.1.3.4. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	49
5.1.3.5. IX. Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013).....	50
5.2. Uygulanan/ Uygulanmakta Olan Bölgesel Kalkınma Programları	50
5.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi	51
5.2.2. Zonguldak, Bartın, Karabük Projesi.....	53
5.2.3. Doğu Anadolu Projesi	54

5.2.4. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi	55
5.2.5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi	56
5.2.6. Diğer Program ve Projeler	57

6. TÜRKİYE’NİN KALKINMA AJANSLARI SİSTEMİNE

UYUM SÜRECİ	60
6.1. Kalkınma Ajansları Öncesi Yeni Paradigmalar	60
6.1.1. Rekabet Edebilirlik.....	60
6.1.2. Sürdürülebilir Kalkınma.....	63
6.1.3. Yönetişim	63
6.1.4. Yerellik (Subsidiarity).....	65
6.2. Bölgesel İstatistik Sistemi (NUTS) ve Sistemin Türkiye’ye Uygunluğu	66

7. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ YAPISI VE

KALKINMADAKİ YERİ	69
7.1. Kalkınma Ajanslarının Yasal ve Yönetimsel Yapısının Değerlendirilmesi.....	69
7.1.1. Kalkınma Kurulu	72
7.1.2. Yönetim Kurulu	73
7.1.3. Genel Sekreterlik	73
7.1.4. Yatırım Destek Ofisi	74
7.2. Kalkınma Ajanslarının Ulusal ve Bölgesel Kalkınmadaki Yerinin İncelenmesi	74
7.2.1. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Değerlendirilmesi ve Kalkınma Ajanslarına Yönelik Eleştiriler	74
7.2.2. Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadaki Yerinin Değerlendirilmesi	77

DÖRDÜNCÜ KESİM
GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER, SONUÇ	78
8.1. Bulgular ve Öneriler	78
8.2. Genel Sonuç	83
KAYNAKLAR	86

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge 1. Eski Bölgeselleşme Yeni Bölgeselleşme Süreçleri Ayrımı	13
Çizelge 2. Dünyada Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH)	24
Çizelge 3. 1990-2009 Yılları Arasında AB Üyesi ve Adayı Ülkelerde Kamu Tüketimi / GSMH.....	25
Çizelge 4. İngiltere’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgeleri.....	29
Çizelge 5. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması.....	67

HARİTALAR DİZELGESİ

Harita 1. Tennessee Vadisi Bölgesi'nde Yapılan Baraj ve Enerji Santralleri	21
Harita 2. Zonguldak Bartın Karabük Projesinin Kapsadığı Alanlar	53
Harita 3. DAP Kapsamındaki İller	54
Harita 4. DOKAP Kapsamındaki İller	56
Harita 5. NUTS 2 Bölgeleri ve YHGB İlleri – TR83 Bölgesi	57
Harita 6. İllerin Rekabet Gücü Sıralaması Haritası	62

GRAFİKLER DİZELGESİ

Grafik 1. GAP Bölgesi Yatırım Teşviklerinin Belge Sayıları İtibariyle Türkiye

İçindeki Yeri..... 52

Grafik 2. GAP Yatırım Tahsislerinin Toplam Kamu Yatırımları İçindeki Payı..... 52

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAFRD	: European Agricultural Fund for Rural Development – Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu
EAGF	: European Agricultural Guarantee Fund – Avrupa Tarımsal Garanti Fonu
EAGGF/ FEOGA	: European Agriculture Guidance and Guarantee Fund – Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
EIB	: European Investment Bank - Avrupa Yatırım Bankası
ERDF	: European Regional Development Fund – Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESF	: European Social Fund – Avrupa Sosyal Fonu
FIFG	: Finacial Instrument Fund for Fisheries Guidance – Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

HES	: Hidro Elektrik Santrali
IMF	: International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
IPA	: Instrument for Pre-Accession Assistance – Katılım Öncesi Yardım Aracı
ISPA	: Instrument for Structural Policies for Pre-Accession – Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
KÖYDES	: Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi
MEYSEP	: Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri
NUTS	: İstatistikî Bölge Birimleri Sistemi
OBP	: Ortak Balıkçılık Politikası
OSB	: Organize Sanayi Bölgeleri
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PHARE	: Poland and Hungary: Assistance for Restructuring Their Economies – Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yeniden Yapılandırma Desteği
SAPARD	: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development - Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TAS	: Tek Avrupa Senedi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVA	: Tennessee Valley Authority- Tennessee Vadisi İdaresi
TYUAP	: Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri
UN	: United Nations – Birleşmiş Milletler
vs.	: Vesaire
YAS	: Yer Altı Sulaması
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE KALKINMA AJANSLARI

Y. Emre AYNA

BİRİNCİ KESİM ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde çalışmanın konusu ve önemi, denenceleri ve amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ile araştırmanın sunuş sırası alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bölgesel gelişmişlik farkları, dünya ekonomisinin günümüzdeki en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bölgesel gelişmişlik farklarından bahsedebilmek için dünya ekonomik sisteminin algılanabilmesi gerekmektedir. Son yıllarda dünya ekonomisi incelendiğinde bile sistemin akışkan, devamlı değişen ve kendini yenileyen bir yapısı olduğu görülmektedir. Bu yapı içerisinde hiçbir ülkenin birbirinden bağımsız olduğu, birbirinden etkilenmediği söylenemez. Özellikle bölgesel kalkınma projeleri, atılım ve yatırımları gibi gelişmeler bu eklemlenmiş yapı içerisinde az gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülkelerin de sorunudur.

Bu çalışmanın konusu “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajansları”dır. Bu konu incelenirken dikkat çeken ilk nokta Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farkının ve gelir dağılımı eşitsizliğinin olmasının dışında zaten Türkiye’nin AB ülkeleri ile de arasında yüksek oranda ekonomik gelişmişlik farkının bulunmasıdır. Daha sonra fark edilen nokta ise Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar pek çok bölgesel kalkınma politikalarının hazırlanmış ve uygulanmış olmasıdır. Ancak bölgeler arasında oluşan bu sosyo-ekonomik gelişmişlik farkı kapanmamıştır.

Bölgesel kalkınma politikalarının hepsinin tamamen başarısız olduğunu söylemek mümkün değildir. Güneydoğu Anadolu Projesi gibi projelerin bölgelere canlılık kattığı göz ardı edilemez. Ancak çoğu projenin ya kanuni/ hazırlanma boyutunda ya da uygulama boyutunda eksiklik bulunmaktadır ki bölgelerarası gelişmişlik farkları istenildiği gibi ortadan kaldırılamamıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği ile uyum sürecinde bölgesel farklılıkların giderilmesi hususunda bazı yükümlülükleri gerçekleştirmek, uyum yasaları geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu sürecin sonunda ortaya Kalkınma Ajansları sistemi çıkmıştır. 2003 yılı sonrasında Bölgesel Kalkınma Ajansları kavramı Türkiye’de çok kullanılmaya, çok tartışılmaya başlamıştır. Nitekim 2006 yılında isminden ‘Bölgesel’ kelimesi çıkartılarak 5449 sayılı kanunla Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Kalkınma Ajanslarının Türkiye’ye AB tarafından şart koşulması ilginçtir. Nitekim birliğe üye ülkelerin de bölgelerarası gelişmişlik farkı yaşadığı görülmektedir. Ayrıca İngiltere’de ajanslar sistemi son yıllarda, özellikle bölgecilğe yol açacağı endişesinden dolayı, çok tartışılmış ve bu birimlerin kaldırılmasına karar verilmiştir. Sistemi kaldıran bir üye ülkenin, aday bir ülkeye bu sistemi önermesi ilginç olan bir diğer noktadır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı

Bu çalışma iki temel denence üzerine şekillendirilmiştir.

Denence 1. Kalkınma Ajansları Sistemi’nin yapısının Türkiye’ye uygun olmaması nedeniyle beklenen katkıyı sağlaması ve Türkiye’yi az gelişmiş yapısından kurtarması mümkün gözükmemektedir.

Denence 2. Avrupa’da Bölgesel Kalkınma Ajansları olarak yer alan ve Türkiye’ye Kalkınma Ajansları isminde yerleşen ajanslar sisteminin, mevcut ekonomik yapılanmadaki merkez/ gelişmiş ülkelerin çevre ülkelere ve Türkiye gibi yarı-çevre ülkelere ihraç ettiği bir kavramdır.

Bu araştırmanın amaçlarından biri Türkiye’de şimdiye kadar uygulanmış bölgesel kalkınma politikalarını incelemek ve değerlendirilmeştir. Bu sürece gelirken öncelikle teorinin bir ucunda yer alan gelişmiş/ merkez ülkelerin ve sonrasında diğer uçtaki az gelişmiş/ çevre ülkelerin bölgesel kalkınma politikaları gözlenmiş ve sistemin yapısı ve Türkiye’nin sistemdeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca bu araştırmanın bir diğer amacı Türkiye'nin Modern Dünya Sistemi içerisindeki yerinin belirlenmesi ve üretilen bölge kalkınma politikalarının özellikle de Kalkınma Ajansları Sistemi'nin bölgelerarası eşitsizliği giderip gideremeyeceğinin çözümlenmesidir. Bu çalışma henüz yeni işlerlik kazanma aşamasında olan Kalkınma Ajanslarının incelenmesi ve ülkemizdeki bölgelerarası farklılıkların giderilmesine etkilerinin değerlendirilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu çerçevede bu araştırmanın temel amacı Türkiye'nin en önemli sorunlarından olan bölgelerarası eşitsizlik ve bu eşitsizliğin giderilmesi amacıyla üretilen/ üretilmiş olan çözümlerin içeriğinin incelenmesi ve Kalkınma Ajanslarının bu çözümler içerisindeki yerinin irdelenmesidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada daha önceden yapılmış olan planlar ve çalışmalar incelenmiş, yorumlanmış, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Bu araştırma, günümüzde mevcut tek ekonomik sistemin varlığını öngören Modern Dünya Sistemi Teorisi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Teorinin yapısına uygun olarak tündengelimci bir yöntem izlenerek, tarihsel gerçekliğe sistematik olarak bakılmıştır. Çalışmanın bu teori çerçevesinde incelenmesinin nedeni, özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ve Kalkınma Ajansları Sistemi'nin Türkiye'ye yerleştirilmesi sürecinde atılan adımlar incelendiğinde, teorinin öngörülerine uygun bir şekilde, sistemin birbirine eklemlendiği ve rekabet koşullarının oluşturulması ile birikimin en üst düzeye çıkmasının hedeflendiğinin gözlenmesidir. Bu aşamada Bağımlılık Kuramı çalışmanın temeline oturtulabilirdi ancak bu kuramın az gelişmişlik ve kalkınma kavramlarının içini yeterince dolduramaması, Türkiye'nin işsizlik ve gelir dağılımını eşitsizliği gibi sorunlarına yeterli çözümler getiremeyeceği nedeniyle çalışmada sadece değinilerek geçilmiştir.

1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırma için çeşitli veri toplama yöntem ve tekniklerinden faydalanılmıştır. Öncelikli olarak literatür ve arşiv taraması yapılmıştır. Konuyla alakalı süreli yayınlar, tezler, başvuru eserleri ve resmi eserler incelenmiştir.

Bilgi işleme sürecinin kaydetme, sınıma, sınıflandırma, düzenleme ve özetleme safhaları elle ve elektronik bilgi işleme yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir.

1.5. Kavram Tanımları

Bu araştırmanın konusu açısından önem taşıyan kavramlar ve tanımları aşağıda sunulmuştur.

Bölge: Benzer veya tamamlayıcı özellikler gösteren veya yakın nitelikli faaliyet ve akımlarla yoğun bir şekilde bağlı olan devamlı coğrafik sahalara bölge denir (Tekeli, 2009: 174).

Bölgecilik: Yönetimin egemenliğinin çözümlenmesine yönelik, bölgesel özerkliği arttırıcı veya tamamen bölgesel özerklik maksatlı uğraşı bölgecilik olarak tanımlanır (Özel, 2004: 102).

Bölgesel Kalkınma: Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma kavramına göre daha farklı ve karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte, bir bölgedeki gelir artışlarının sağlanması ve bunun yanında sosyo-ekonomik yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Ulusal planların dışında belirli sorunları olan bölgelerin sorununu çözmeye yönelik ve sadece sorunlu bölge için oluşturulan planlar bölgesel kalkınma planları/ projeleri olarak adlandırılır (Dinler, 2008: 74).

Kalkınma Ajansları: Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı rekabet ortamına uyum sağlanması gerektiği ve adem-i merkezileşme eğilimleri sonucunda ülkeler arası rekabetin önemini yitirerek yerel ölçekte rekabetin ortaya çıkması gerektiği varsayımları üzerine kurulan bölgesel kalkınma modelidir (Ataay, 2006: 36).

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim ve sekiz bölümden oluşmaktadır.

Birinci kesimde; tek bölüm olarak, araştırmanın konusu ve amacı, denenceleri ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ile araştırmanın temel sunuş sırası gibi araştırmanın genel yapısını içeren bilgiler ele alınmıştır.

İkinci kesim “Kalkınma, Bölge Kalkınması ve Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Politikaları” başlığı altında ele alınmıştır. İkinci bölümde, kalkınma teorilerine, ayrıntısına inilmeden bahsedilmiştir. Ayrıca yine ikinci bölümde, bölge, bölgeselleşme, bölgecilik ve bölge kalkınması gibi kavramların tanımlanmasına

yer verilmiştir. “Gelişmiş Batı Ülkelerinde ve Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Politikaları ve Yönetimi” başlıklı üçüncü bölümde ise araştırmanın üzerine kurulduğu kuramın öngördüğü dünya ekonomisinin alanları olan, merkezdeki sermayeyi ve siyasi gücü elinde bulunduran gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerle eşit mübadele şartlarına sahip olamayan azgelişmiş ülkelerdeki kalkınma politikaları incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler örneklerinde Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmiş, Fransa’da, İtalya’da ve İngiltere’deki Kalkınma Ajansları gelişmiş ülkelerdeki örnekler olarak değerlendirilmiştir. İngiltere’de bu yapıların neden kaldırılmaya çalışıldığı, Romanya, Macaristan ve Polonya’daki yapının Türkiye ile ne kadar kıyaslanabileceği kavranmaya çalışılmıştır.

Üçüncü kesimde “Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Dönem: Kalkınma Ajansları” başlığı altında Kalkınma Ajansları Sistemi değerlendirilip, yorumlanarak katkı sağlanması hedeflenmiştir. Beşinci bölümde Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları tarihsel süreçte incelenmiştir. Altıncı bölümde Kalkınma Ajansları Sistemi’nin Türkiye’ye giriş süreci değerlendirilmiştir. Yedinci bölümde ise Kalkınma Ajansları’nın Türkiye’de bölgesel kalkınmaya muhtemel etkileri tahminler ve çalışmanın geneli ele alınarak irdelenmiştir.

Dördüncü kesimde, bir bölüm halinde, genel değerlendirme başlığı altında, araştırmanın genelinde elde edilen bulgular ve sonuçlar yer almıştır.

İKİNCİ KESİM

KALKINMA, BÖLGE KALKINMASI VE GELİŞMİŞ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMA POLİTİKALARI

2. KALKINMA VE BÖLGE KALKINMACILIĞI

Kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramları, her zaman kazanan yani gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere sunduğu önerileri içerir. Bölgesel kalkınma anlayışı, kalkınma görüşünün değerini yitirmesi ve ülkeler arası rekabetin yerini bölgesel rekabete bırakması ile yeni dönemde önem kazanmıştır. Bu bölümde kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramlarının daha ayrıntılı olarak açıklanmasına yer verilmiştir.

2.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınma Sorununun Ortaya Çıkışı

Bölgesel gelişmenin ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak kalkınma ve büyüme kavramlarının açıklanması gerekmektedir. İktisadi kalkınma iktisadi büyüme kavramından daha geniş bir anlam taşımaktadır. Basit olarak, iktisadi büyüme daha fazla ürün anlamına gelirken, iktisadi kalkınma daha fazla ürünle beraber üretim ve dağıtım ağları da dâhil olmak üzere ürün çeşitliliğini içerir (Aktakas, 2006: 4).

Kalkınma iktisadı, özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında, uzun bir süre, iktisatçılarca, politikacılarca ve benzer birçok çevrede üzerinde en çok durulan konular arasında yer almıştır. Azgelişmişlik sorunu kalkınma iktisadı kavramının ortaya çıkışından önce de biliniyordu. Ancak bu sürece kadar azgelişmiş ülkeler, öncesinde sömürge ya da yarı sömürge sonrasında ise gelişmiş ülkelere ucuz hammadde kaynağı sağlayan ülkelerdi ve bu soruna bu nedenlerle bir çare düşünülüyor, yerli halkın yoksulluk sebebi olarak onların kültürel düzeyi gösteriliyordu (Partant, 2002: 19).

Bu süreçte kalkınma iktisadı bir alt disiplin olarak genel iktisadın altında yer almaya başlamıştır. Başkaya'ya göre bu süreç azgelişmiş ülkelerin Batı modelini taklit edebileceğinin düşünüldüğü, bu taklit etmenin de temel aracı olarak devletin ekonomik sürece fazla müdahale etmesi gerektiğinin düşünüldüğü süreçtir (Başkaya, 2000: 9).

Ayrıca bu süreçte sömürgeciliğin tasfiye edildiği düşünülürken yeni sömürgecilik sürecine geçiş yaşanıyordu (Başkaya, 2000: 26). Bu noktada kalkınma iktisadı ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi belirlemek gerekmektedir. Yukarıda belirtilen sürecin sonucunda bölge kalkınması kavramının tanımı da yapıldı;

“Ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve Dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan, bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü” (Ildırar, 2003: 17) bölge kalkınması olarak tanımlanmıştır. Doğal olarak bu tanım ileride de değinileceği üzere, yönetim, yerellik, sürdürülebilir kalkınma gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır ya da tam tersi olarak bu kavramların çıkışıyla bu tanım yapılmıştır.

2.2. Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teori ve Modeller

Bölgesel gelişmeyi bütünüyle açıklayıcı bir model bulmak çok kolay değildir. Genel kalkınma modelleri bazen yanlış bir şekilde bölgesel kalkınma modeli olarak algılanabilmektedir. Bunun nedeni bazı kalkınma modellerinin, hatta çoğunun, yereli de kapsamasıdır. Bölgesel kalkınma ve büyüme modelleri tarihsel süreçte incelendiğinde, ayrımın II. Dünya Savaşı sonrasında belirginleşmeye başladığı gözlenir.

Bölgesel ekonomiye olan ilgi, özellikle Avrupa’da, 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Ancak bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kalkınma iktisadının yükselişi sürecine dayandığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim çoğu bölgesel kalkınma uygulaması 1950-1975 yılları arasında geliştirilen teoriler temel alınarak üretilmiştir. Bu modellerin sınıflandırılması hususunda bir bütünlük sağlanamamıştır. Bu modeller, kolay anlaşılabilirliği ve rahat bir biçimde incelenebilmesi açısından Klasik, Neo-Klasik, Keynesyen ve Yeni Bölgesel Kalkınma Modelleri başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1. Klasik, Neo-Klasik ve Keynesyen Bölgesel Büyüme Modelleri

Klasik, Neo-klasik ve Keynesyen bölgesel kalkınma modellerinin genel iktisada dayalı olan modeller olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Bu modellerin temel olarak az gelişmişliğin tanımlanmasında ve çözümünde eksik kaldığı

gözükmektedir. Özellikle geçerli neo-klasik gelenek az gelişmiş ülkelerin gerçekliğini açıklama ve sorunun çözümü konusunda yetersizdir (Başkaya, 2000: 45).

Keynesyen bölgesel büyüme modeli Keynes ve sonrasında benzer görüşlere sahip iktisatçıların geliştirmiş oldukları görüşler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu modelin temelinde ihracat yatmaktadır. Yani bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgenin gelirindeki değişim, bölgenin ihracatının bir fonksiyonudur (İldırar, 2004: 48). Keynesyen teoriye göre bölgesel gelişme gelir ve istihdamda ihracat talebinin bir fonksiyonudur. Aslında Keynesyen modelde bölgesel kalkınmanın detaylı bir şekilde ele alındığını söylemek mümkün değildir. Talep yanlı yaklaşım analizlerde yer alırken arz yanlı yaklaşımlara yer verilmemiştir (İldırar, 2004: 51).

1950’li yılların sonlarına doğru Keynesyen bölgesel büyüme modelinin eleştiriler alması, kalkınma anlayışında eksik kalması nedeniyle neo-klasik teoriler ortaya çıkmıştır. Keynesyen modelde göz ardı edilen arz yanlı yaklaşım neo-klasik modelde ele alınmış, bölgesel büyüme farkları bölgelerarasındaki teknolojik gelişmenin, işgücü stokunda ve sermaye stokundaki büyümenin farkına dayandığı ileri sürülmüştür (İldırar, 2004: 51). Bölgesel büyüme farklılıkları yalnızca sermaye ve işgücünün içsel büyüme farklılıklarından değil aynı zamanda bölgeler arasındaki faktör göçünden de kaynaklanmaktadır (İldırar, 2004: 51-55). Neo-Klasik büyüme teorisi bölgesel büyümeyi iki unsur çerçevesinde ele almaktadır. Bu unsurlar uzun dönem büyüme olgusu ve ilk dengesizlik durumundan denge durumuna geçişi belirten kısa-orta dönem büyümedir. Dengeli kalkınma anlayışı bu olguların yansıması ile oluşmuştur. Dengeli kalkınma anlayışını ortaya ilk kez atan düşünür Friedrich List olmuştur. List’in ortaya attığı bebek sanayi görüşü, kalkınmış ülkelerin varlığında, geri kalmış ülkelerin devlet müdahalesi olmadan yeni endüstriler geliştiremeyeceğini savunur (Chang, 2009: 18). Dengeli kalkınma anlayışını temelinde, az gelişmiş ekonomilerin piyasa mekanizmasının kaynak dağılımını yeterince sağlayamadığı, piyasa fiyatlarının üretim faktörlerindeki nisbi kıtlıkları yansıtamadığı görüşü yatmaktadır (Dinler, 2008: 371). Neo-klasik modelde bölge içi ve bölgelerarası büyümenin dengeli olması öngörülmüştür.

2.2.2. Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

Kalkınma iktisadı kavramının eski değerini yitirmesi, 1970’li yıllarda yaşanan krizler ve geleneksel bölgeselleşme anlayışının değişmesi ile bölgesel kalkınmaya yönelik algılamalar ve uygulamalar da değişmiştir. Serbestleşme, özelleştirme ve etkinliğini artıran küreselleşme, yerel kavramının yükselişini tetiklemiştir. Hatta yerel otoritenin belirleyici olması Avrupa’da çok geniş yankı bulmuş, AB’de Bölgeler Avrupa’sı anlayışı ortaya atılmıştır.

Bölgesel kalkınmaya yönelik anlayışlar 1980’lerin başından itibaren değişime uğramış, eski bölgesel yapılanmaların da dönüşümü ile dışsal bölgesel kalkınma anlayışı yerini içsel (endojen) kalkınmaya bırakmıştır. Bölgesel kalkınmada yeni yaklaşımların itici güçlerine şu şekilde yer vermek mümkündür:

- 1) Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)
- 2) Bilim Parkları ve Teknoparklar
- 3) Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)

Bölgesel gelişmeye yönelik mevcut teoriler; gelişme aşamaları teorisi, ekonomik temel teorisi, üretim tipi gelişme teorileri, bölgelerarası kayma teorisi, ekonomik büyüme kutupları teorisi ve kutuplaşmış gelişme teorisi olarak sayılabilir (Tekeli, 2009: 203).

Az gelişmişliğin açıklanmasında iki farklı teoriden ayrıca bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki ‘Bağımlılık Teorisi’, bir diğeri de ‘Modern Dünya Sistemi Teorisi’dir. Bu yaklaşımlar sadece bölgesel kalkınmaya yönelik geliştirilmiş teoriler olarak ele alınamaz; nitekim bu teorilerle genel olarak az gelişmişliğin çerçevesinin çizilmesine ve bu sürecin tersine çevrilmesine yönelik görüşler geliştirilmiştir. Bağımlılık teorisi Latin Amerika’da 1930-1940’lı yıllardaki kendi içine kapalı kalkınma anlayışı ile elde edilen gelişmeler üzerinde doğmuştur. Bağımlılık teorisi Latin Amerika’da iktisadi kalkınmanın gerçekleşmemesinin sebebi olarak gelişmiş ülkelere olan bağımlılığı göstermektedir (Akkuş, 2007: 144). Bu teoriye ileride daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Modern Dünya Sistemi Teorisi ise Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilmiştir. Wallerstein dünya ekonomisinin merkez devletler, periferi (çeper) alanlar ve bunların yanında yarı-periferi bölgelerden oluştuğunu, bu işbölümünü de merkezdeki sermayeyi elinde bulunduran güçlü devletlerin yönlendirdiğini, periferi

Ülkelerin ise merkez devletlere bağımlı olduğunu vurgulamaktadır (Wallerstein, 2010: 347). Bu çerçeveden bakıldığında merkez ile periferi arasında eğitsiz değişim koşulları olduğu görülmektedir. Modern Dünya Sistemi'nde siyasi olarak birden fazla yapılanma mevcutken ekonomik olarak tek yapılanma vardır ve bu sistem kapitalizmdir. Kapitalist sistem dönüşerek diğer tüm sistemleri kapsar hale gelmiş ve tek kutuplu yapının geekleşmesi ile hâkim sistem olmuştur. Siyasi olarak bütünleşmenin olmaması ise sistemin daha güçlü olmasını sağlayan önemli bir unsurdur (Akkuş, 2007: 152).

Modern Dünya Sistemi Teorisi'nde Wallerstein, tüm ülkelerin artık eklemlenmiş bir yapı içerisinde yer aldığını, bu sistemin beş yüz yıla yakın bir süredir devam ettiğini, Sovyetlerin dağılmasından sonra ise tüm dünyada sistemin tamamıyla oturduğunu belirtmektedir (Akkuş, 2007: 150-152).

Modern Dünya Sistemi'ne, teorinin çıktığı günden itibaren çeşitli noktalarda eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilerden ilki Laclau tarafından yapılan, tüm sınıflı toplumlarda sömürü ilişkisinin zaten var olduğuna dair saptamadır (Laclau, 1971: 33). Böylece sistemin öngördüğü kapitalist sömürü düşüncesinin, kapitalizm öncesinden beri olduğu savunulmuştur. Mooers ise, teoride yer alan köleleştirme süreci ile tahıl ticareti arasında bağlantı kurulmasına karşı çıkmıştır ve sürecin 1400'l yıllara dayandığını söylemiştir (Mooers, 2000: 24-25). Teoriye bir diğer eleştiryi yapan Danemark ve Thomas ise, dünya ekonomisine bazı noktalarda yeterli açıklamaların getirilmediğini savunmuşlardır (Danemark ve Thomas, 1988: 63).

2.3. Kavram Olarak “Bölge”, “Bölgecilik”, “Bölgeselleşme” ve “Bölge Kalkınması”

Bölge kalkınma ajanslarının temelinde yer alan bölge, bölgecilik, kalkınma ve bölgeselleşme kavramları farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumlama farklılıkları kalkınma ajansı politikasına olan yaklaşımda değişik görüşlerin oluşmasına yol açmıştır.

2.3.1. Bölge Kavramı

Bölge kavramı, sınırlarının çizilmesi g bir kavram olmasıyla birlikte, kavramın çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Kavramın sınırlarının geniş olması

sonucunda, tanımlamalarda başlıca ölçütler coğrafi, kültürel, yönetsel ve etnik kentsel olmuştur (Mengi'den akt. Ildırar, 2004: 8).

Bölge kavramı, özellikle, ulusal kalkınmacı politikalarda, kalkınma planlarının hazırlanmasında, il planlaması (master plan vs.) ve bölge planlaması gibi alanlarda kullanılan bir terimdir (Bayramoğlu, 2005: 37). Brasche, yukarıda bahsedilen alanlarda, yani bölgesel kalkınma kavramının içeriğini belirleyen bölge kavramını homojenlik faktörünü temel alarak aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (Brasche'den akt. Ildırar, 2004: 8):

- 1) Coğrafi bölgeler
- 2) Tarihsel bölgeler
- 3) Kültürel bölgeler
- 4) Yerleşim ve yoğunluk bakımından bölgeler

Planlı bölgesel kalkınma anlayışının benimsenmesi sonucunda üç bölge kavramı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki homojen bölgedir. Homojen bölge ayrımı bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması politikasının başlangıcında uygulanan bir ayrımdır (Dinler, 2008: 75). Mekânsal olarak aynı karaktere sahip olan alanların gruplanması ile homojen bölgeler meydana gelir (Tekeli, 2009: 175). Ülkemizde homojen bölgelerin belirlenmesine yönelik ilk çalışma 1963-1970 yılları arasındaki veriler çerçevesinde DPT tarafından yapılmış, 'İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi' şeklinde adlandırılan çalışma ile tüm iller gelişmişlik düzeylerine göre sekiz gruba ayrılmışlardır (Gündüz, 2006: 4).

İkinci bölge görüşü homojen bölgeye göre daha dinamik yapıya sahip olan polarize (nodal) bölgedir. Polarize bölgeleri oluşturan alanlar homojen bölgedeki gibi tek özellikleri ile belirlenebilirken, birden fazla özellik ele alınarak da belirlenebilir. Bu bölgeler genellikle bir kutuplaşmış merkez etrafında yer alır ve bu merkezin etkisi altında kalırlar (Tekeli, 2009: 175). Ülkemizde 1982 yılında polarize bölgelerin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmış, etki güçlerine göre yedi polarize bölge kademesi tespit edilmiştir (Dinler, 2008: 82). Bu tespit Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yansımış, bölgesel planlamada 16 polarize bölgenin temel alınacağı belirtilmiştir.

Üçüncü ve son ayırım ise plan bölge ayırımıdır. Planlama bölgelerinde, homojen ve polarize bölge ayırımındaki gibi mevcut veya geçmişteki yapının değerlendirilerek bölgenin belirlenmesinden ziyade, ulaşılmak istenilen hedeflere göre bölgenin çizilmesi söz konusudur (Tekeli, 2009: 176). Plan bölge kavramı ulusal kalkınma planının bölgesel boyutta ele alınması ile oluşturulabilirken, ulusal plandan önce veya ulusal planın bölgesel alanda yeterince etkili olamadığı durumlarda yapılan bölgesel planlarla da oluşabilir (Dinler, 2008: 85).

2.3.2. Bölgecilik- Bölgeselleşme Ayrımı

Bölgecilik kavramı bazı görüşlere göre; kültürel, toplumsal ve ekonomik bütünlük oluşturan bir bölge veya bir yörede yaşayanların, bu bölgedeki kaynakları kendi eliyle işletmeleri, kendi etkinliklerini kurmaları yani kendilerini yönetmeleri olarak yorumlanmaktadır (Bayramoğlu, 2005: 39).

Bölgeselleşme kavramı bölgecilik kavramından çok farklı bir kavramdır ve tarihsel süreç incelendiğinde bölgeselleşmenin, bölgecilikten daha sonra ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bölgeselleşme kavramından bahsetmeden önce küreselleşme olgusuna değinmek faydalı olacaktır. Günümüzde dünya ölçeğinde yaşanan önemli bir değişim olgusu olan küreselleşmenin ulus devletlerin yapısında değişimlere yol açacağı ileri sürülmektedir. Bu öngörüler, küreselleşme ile devletler üstü kuruluşların ve devlet altı kuruluşların dünyanın geleceğini belirleyeceğini içermektedir (Taştekin, 2007: 9). Küreselleşme artık her alanda karşımıza çıkarken, bu kavramı engellemeye yönelik üretilen teoriler ortadan kalkmaya başlamış, herkes bu süreçten nasıl ve ne kadar fayda sağlayacağını planlamıştır. Bu süreçte küreselleşme kavramına zıt gibi görünen bölgeselleşme kavramı da aynı şekilde yaygınlık kazanmıştır. Merkez ülkeler, küreselleşmenin etkinliğini artırırken dış ticaretin önündeki engellerin kalkmasını sağlayarak bölgeselleşme hareketlerinin hızlanmasını sağladılar. Bölgeselleşme hareketleri, kalkınma iktisadı ve bölgesel kalkınma iktisadındaki gelişmeler ile benzer bir süreç yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve neo-liberal politikaların yerleşmesi bölgeselleşme hareketlerinde dönüm noktası olan iki durak olarak varsayılabilir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde de bölgeselleşme hareketleri gözlenmekteydi ancak asıl süreç İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (1957) kurulması ile başlamıştır. Eski bölgeselleşme süreci olarak adlandırabileceğimiz dönem

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar devam eden dönemdir. Bölgeselleşme hareketlerinin altında yatan en önemli nedenler elbette ki ekonomik nedenlerdir. Tarihsel, kültürel ve siyasal nedenler eski bölgeselleşme sürecinde önem teşkil ederken yeni bölgeselleşme sürecinde bu nedenlerin önemi azalmıştır. Eski bölgeselleşme ile yeni bölgeselleşme hareketleri arasındaki fark Çizelge 1'de daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Çizelge 1. Eski Bölgeselleşme Yeni Bölgeselleşme Süreçleri Ayrımı

Eski Bölgeselleşme	Yeni Bölgeselleşme
İthal ikameci sanayileşme, dünya ekonomisinden kopuş	İhracat artırıcı politikalar, ticari liberalizasyon, ekonomik entegrasyon
Kaynakların planlı dağılımı	Kaynakların piyasa merkezli dağılımı
Bölge içi ticaret önceliği	Açık ticaret
Bölgesel rekabet	Küresel rekabet
Sanayi ürünlerinin serbest dolaşımı	Tüm ürünlerin serbest dolaşımı
Sınır engellerinin kalkması	Derin entegrasyon
Güney-güney veya kuzey-kuzey ortaklığı	Kuzey-güney ortaklığı
Tek bölgesel gruba üyelik	Birden fazla bölgesel gruba üyelik
Gelişmekte olan ülke için tercihli muamele	Karşılıklı eşit muamele

Kaynak: (Lawrance'dan aktaran Özer, 2005: 30).

Türkiye'nin bu bölgeselleşme hareketlerindeki yerine bakılacak olunursa; eski süreçte de yeni süreçte de Avrupa Birliği tercihi ile bölgeselleşme hareketlerine

katıldığını görülmektedir. Türkiye'nin bu tercihinin etkileri en çok 1999 Helsinki zirvesi sonrasında adaylığın teyidi sonrasında belirginleşmiştir. Uyum yasaları ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nin (KOB) kabulü kalkınma ajansları sisteminin önünü açan yasal dayanaklar olmuştur.

2.3.3. Bölgesel Gelişmenin Amaç ve Araçları

Mevcut ekonomik sistem çerçevesinde, sadece ulusal temelde değil yerel tabanda da bölgelerarası gelişmişlik farkları bulunduğu bilinmektedir. Bu farklılıkların, çoğunlukla azgelişmiş ülkelerde olmak üzere, hemen hemen tüm ülkelerde mevcut olduğu görülmektedir.

1929 ekonomik krizi sonrası merkez ülkelerde bu farklılıkların müdahale olmaksızın giderilemeyeceği görüşü uyanmıştır. Daha sonraki yıllarda, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, merkez ülkelerin hükümet programlarında bölgesel dengeyi kuracak önlemler yer almış ve daha sonra bu politikaların amaç ve araçları araştırılmıştır.

Günümüzde artık bölgesel kalkınmışlık farklarının sebepleri olarak sadece coğrafi konum veya doğal kaynaklar gösterilmemektedir. Ancak bu farklılıkların en belirgin göstergesi olarak nüfusun ve başlıca ekonomik faaliyetlerin dengeli dağılmaması gösterilebilir. Bu çerçevede, nüfusun dengeli dağılımı ve geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınması için üretilecek olan bölgesel kalkınma politikalarının dengeleme, istikrar ve büyüme amaçları bulunmaktadır (İldırar, 2004: 20).

Bölgesel kalkınma politikasının dengeleme amacı, gelişmiş bölgelerin öteki bölgeler üzerindeki gelişmeyi durdurucu etkilerinin ve azgelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelen göç hareketinin önlenmesi olarak açıklanmaktadır (Saraç, 2006: 35). Yani bölgelerarası dengesizliklerin kaldırılması hedefiyle ekonomik kaynakların eşit ve dengeli dağıtılması, gelir ve refah dengelerinin sağlanması ve nüfusun dengeli dağılması bölgesel kalkınmanın dengeleme amacı olarak nitelendirilebilir. Bu sayede bölgelerarası gelişmişlik farkları azalacak, gelişmiş bölgelere olan nüfus ve kaynak göçü engellenecektir.

'Büyüme amacı' ile ise bölgelerde büyüme için gerekli olan şartların sağlanması ile genel ekonominin daha hızlı büyümesinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Ildırar, 2004: 20).

Bölgesel büyümenin üçüncü amacı olarak sayabileceğimiz 'istikrar amacı' ile istihdam ve gelirin olabildiğince istikrarlı gelişmesinin sağlanması hedeflenmekte, bunun için ise bölgesel kuruluş yeri ve üretim yapısının dönemsel ve yapısal dalgalanmalara bağlı olarak düşmesinin engellenmesi temel alınmaktadır (Ildırar, 2004: 20).

Bölgesel gelişmenin araçları ise:

- 1) Teşvikler,
- 2) Kamu yatırımları,
- 3) Nüfusun ve kaynakların dengeli dağılımına yönelik olarak aşırı gelişmiş/metropoliten bölgelerin gelişme sınırlarının çizilmesi,
- 4) İdari yapının, kalkınma sorununun çözümüne yönelik olarak işlerlik kazanması/kazandırılması,
- 5) Son olarak ise bölge planlaması olarak sayılmaktadır.

3. GELİŞMİŞ BATI ÜLKELERİNDE VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI VE YÖNETİMİ

Bu bölümde, kalkınmaya yönelik gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde yapılan uygulamalara değinilmiştir.

3.1. Gelişmiş Batı Ülkelerinde Kalkınma Politikaları ve Yönetimi

Avrupa Birliği'ndeki ve ABD'deki bölgesel uygulamalar, yerelde uygulanan kalkınma modellerinin ilk ve önemli örnekleri olarak gösterilmektedir. ABD'de Tennessee Vadisi'ndeki uygulama Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Avrupa'daki merkez ülkeler ise Kalkınma Ajansları sisteminin önemli savunucuları olarak gözükmektedirler.

3.1.1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikaları

Avrupa Birliği'nin genişleme ve derinleşme politikası izlediği yeni bölgeselleşme sürecinde, birlik içerisindeki bölgeler arası gelişmişlik farkları artmaya

başlamıştır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik oluşturulan Avrupa Birliği bölgesel politikası, birliğin sosyo-ekonomik alanda uyumlu bir şekilde gelişmesi ve bütünleşmesi amaçları çerçevesinde şekillenmiştir. Bölgelerarası farkları giderebilmek için bütçenin yaklaşık üçte biri bölgesel politikalara ayrılmıştır. Ancak bu politikalar yeni dönemde farklılıkların giderek artmasını engelleyememekte ve az gelişmiş bölgelerin konumunun giderek daha kötüleştiği gözlenmektedir.

Birliğin uyguladığı bölgesel politikaları tarihsel olarak incelerken, bu politikalarının iki ayrı döneme ayrılması doğru olacaktır. İlk dönem topluluğun kuruluşundan 1970 sonlarına kadar uygulanan bölgesel politikalar dönemidir. Bu dönemde bölgesel politikaların temelinde, projeler çerçevesinde verilen desteklerle, bölgesel etkinliklerin uyumlu gelişmesinin sağlanması ve dengeli kalkınma yer almış, bunun sonucunda 1970'li yıllarda Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuş, az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması, bölgelerin dönüşümü bu fonun finansmanı ile sağlanmaya çalışılmıştır (Ünlü, 2006: 29). AB'nin bölgesel politikalarında ikinci dönem ise liberal eğilimlerin arttığı ve bu eğilimlerin bölgesel politikaları da etkilediği 1980 sonrası dönemdir.

Aşağıda AB'de bölgesel kalkınma araçları ve mekanizmaları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1.1. Yapısal Fonlar

AB'de Tek Avrupa Senedi (TAS) çerçevesinde 1989 yılından itibaren 'Yapısal Fonlar' başlığı altında toplanmış fonlar bulunmaktadır. Bu yapısal fonların kullanımı ile ilgili usul ve esaslar hakkındaki düzenleme ise 1999 yılında Konsey Tüzüğü'nde yer almıştır. AB'nin bölgesel kalkınmada kullandığı en önemli araç bu yapısal fonlardır. Yapısal fonların amacı olarak gösterilen hususlar ise şunlardır (Kaya, 2007: 84):

- 1) Kalkınmada geri kalmış ve yavaş olan bölgelerin ekonomik yönden uyumlaştırılması,
- 2) Gerilemekte olan ekonomik alanları yeniden canlandırmak,
- 3) İşsizlik tehdidiyle karşı karşıya olan alanların iş yaşamına tekrar uyum sağlaması yoluyla işsizliğin önüne geçmek,
- 4) Üretim sistemlerindeki değişimlere işçilerin uyumunu sağlamak,

- 5) Ortak Tarım Politikası (OTP) reformu doğrultusunda tarım ve balıkçılık sektörünün uyumlaştırılması,
- 6) Hassas kırsal alanların ekonomik kullanımını sağlamak amacıyla alternatif faaliyetler geliştirilmesidir.

2000-2006 döneminde bu yapısal fonlar tamamen hibe olarak uygulanmıştır. ‘Kalkınma ve Yapısal Uyumu’ teşvik için fon bütçesinin %69,7’si, ‘Ekonomik ve Toplumsal Dönüşümü’ desteklemek için %11,5’i, ‘Uyarlamayı Desteklemek: Eğitim ve Öğretim Açısından Avrupa Politikalarını Modernleştirmek’ için %12,3’ü ayrılmıştır (Ünlü, 2006: 40). AB’de uygulanan bu yapısal fonlar dört başlık altında toplanabilir:

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund - ERDF): AB’de bölgesel kalkınma politikaları kapsamında yapısal fonların en önemlisi olarak ön plana çıkan fon Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu’dur. Bu fonun amacı bölgelerarası farklılıkların giderilmesi, bölgelerin geliştirilmesi ve bu sayede AB’de sosyal ve ekonomik uyumun sağlanmasıdır. ERDF’den KOBİ’lerin desteklenmesi, üretken yatırımların teşvik edilmesi, altyapının iyileştirilmesi, yerel kalkınmanın hızlandırılması alanlarındaki projelere kaynak aktarılmaktadır (İldırrar, 2004: 152).

Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund - ESF): 1960 yılında kurulan ESF, Avrupa istihdam politikalarını desteklemek, yapısal işsizlikle mücadele etmek, çalışma koşullarını iyileştirmek, işçilere mesleki eğitim sağlamak, ayrımcılığa ve toplumsal dışlanmaya karşı bireyler ve kurumlar için politikalar geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek amaçları çerçevesinde görev yapmaktadır (Ünlü, 2006: 42). ESF’nin yardım sağladığı faaliyetler şunlardır (İldırrar, 2004: 152-153):

- 1) Eğitim ve staj, istihdam yardımı, bilim ve araştırma alanında yüksek eğitim ve yeni istihdam kaynakları sağlayarak; ‘Bireylere Yönelik Yardım’
- 2) Eğitim ve öğretim sistemlerinin iyileştirilmesi, istihdam hizmetlerinin modernleştirilmesi yoluyla; ‘Yapılar ve Sistemler İçin Yardım’
- 3) Bilgi seviyesinin yükseltilmesi, ilgili hizmetlerin geliştirilmesiyle; ‘Destekleyici Önlemler’.

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (European Agriculture Guidance and Guarantee Fund – EAGGF/FEOGA): Birliğin ilk ortak politikası olan Ortak Tarım Politikası'nın ilkelerinden olan Ortak sorumluluk ya da Mali Dayanışma ilkesi¹ FEOGA'nın kurulmasında temel alınan ilkedir (Dış İlişkiler ve Avrupa, 2011: 1). Nitekim bu ilke OTP'nin finanse edilebilmesi, gelirlerin sağlanarak, harcamaların üye devletlerce ortaklaşa olarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.

FEOGA OTP'nin uygulamaya geçirilmesi ve bu politikaya kaynak sağlanması amacıyla 1962 yılında kurulmuştur. 2007 yılında yerini Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu (European Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD) ve Avrupa Tarımsal Garanti Fonu'na (European Agricultural Guarantee Fund - EAGF) bırakmıştır.

Bu fon çerçevesinde, Birlik içerisindeki kırsal bölgelere yönelik olarak; tarımsal işletmelere yatırım, mesleki eğitim, erken emeklilik sistemi desteği, tarımsal çevre tedbirleri, genç çiftçiler için başlangıç desteği, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi tedbirler alınmıştır (İldırar, 2004: 153). FEOGA'nın finanse ettiği faaliyetler ise (Dış İlişkiler ve Avrupa, 2011: 1) :

- 1) Müdahale alımları
- 2) İhracat iadeleri
- 3) Müdahale kuruluşlarının bazı maliyetleri
- 4) Doğrudan ödemeler
- 5) Fiyat destekleri
- 6) Pazar mekanizmalarına ilişkin harcamalar
- 7) Belirli kırsal kalkınma önlemleri

Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (Financial Instrument Fund for Fisheries Guidance - FIFG): FIFG balıkçılık sektöründeki yapısal önlemleri teşvik amaçlı olarak 1993 yılında kurulmuştur (Kaya, 2007: 85). Özellikle kıyı bölgelerdeki balıkçılık yapılarının rekabet edebilirliğini güçlendirmek ve balıkçılık sanayinde uygun işletmeleri geliştirmek hedefleriyle hareket edilmektedir (İldırar, 2004: 153).

FIFG'nin amaçları şu şekilde sıralanabilir (İmga, 2008: 17) :

- 1) Ortak balıkçılık politikası için finansman sağlanması,

¹ OTP'nin diğer ilkeleri Topluluk Tercih ilkesi ve Ortak Pazar ilkesidir.

- 2) Su ürünlerinin ve balıkçılığın katma değerinin artırılması,
- 3) Balık kaynakları ve bu kaynakların kullanımı arasındaki dengenin korunması,
- 4) Son olarak balıkçılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının sağlanmasıdır.

Bu amaçlar çerçevesinde Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) ile 2002 reformuna destek olunması, sektörün ekonomik kapasitesinin artırılması, çevreci üretim yöntemlerinin teşvik edilmesi, sektörde istihdam edilenlere yeterli desteğin sağlanması ve balıkçılık yapılan bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinin sağlanması öngörülmüştür (İmga, 2008: 22).

3.1.1.2. Uyum Fonları

Bu fonun kurulması Maastricht Zirvesi'nde kararlaştırılmış ve fon, alınan kararlarla 1993 yılında kurulmuştur. Kişi başına GSYİH'si Topluluk ortalamasının %90'ının altında kalan dört ülke olan Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya'nın² çevreyle ve Avrupa ölçeğinde ağlarla ilgili projelerinin desteklenmesi yoluyla bu ülkelerin ekonomik olarak Birlik hedefine hazırlanması bu fonun ana hedefidir. Yapısal fonlar ve uyum fonları bağlantılı iki ödenektir. Günümüzdeki program 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve uyum fonları için 70 milyar Euro ayrılmıştır. Uyum fonu karma bir şekilde (kamu-özel) finansmanı teşvik etmektedir. Ayrıca bu fon Topluluk mevzuatı ile uyumlu olması, rekabet, çevre ve kamu ihaleleri kurallarına uyulması koşuluyla bir projenin kamu harcamasının %80 - %85'ine kadarını kısmen finanse edebilmektedir.

3.1.1.3. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank- EIB) AB'nin finansman kuruluşu olarak 1958 yılında kurulmuştur. EIB Birliğin politik hedeflerinin hayata geçirilmesi amacıyla kamu ve özel sektör kuruluşlarına uzun vadeli finansman sağlamaktadır. Bölgesel kalkınma, ulaştırma, iletişim, çevre ve enerji altyapıları,

² 2007-2013 dönemi için bu fonlar güncelleştirilerek Yeni Doğu Avrupa devletlerini ve Yunanistan ile Portekiz'i kapsar hale gelmiştir.

Avrupa sanayinin desteklenmesi EIB'nin temel faaliyet alanları olarak gözükmektedir (Ildırar, 2004: 154). EIB kredilerini doğrudan krediler ve KOBİ'lere yönelik olarak sunulan çerçeve krediler olarak iki şekilde sunmaktadır. İlkinden belediyeler dâhil kamu kuruluşları, özel amaçla bir araya gelen gruplar, kamu ve özel sektör şirketleri faydalanabilirken ikincisinden KOBİ'ler, yerel yönetimler ve diğer kamu kuruluşları veya özel amaçlı gruplar yararlanabilmektedir.

Ayrıca AB'nin bu fonlar dışında uyum fonları ve aday ülkelere yönelik bölgesel politika araçları bulunmaktadır. Öncelikle AB'ye sonradan katılan ülkelerin birliğe uyumlarının sağlanması amacıyla ve çevre ile ulaşım projelerine finansman sağlayacak yapısal uyum fonları (Cohesion Fund) bulunmaktadır. Bu fonlardan ilk olarak Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda daha sonra, birliğe katılması öngörülen Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri ve mevcut Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) çerçevesinde Türkiye yararlanabilir hale gelmiştir. Bu fonları ise şu şekilde sıralayabiliriz (Ildırar, 2004: 155-158 ve Ünlü, 2006: 44-46) :

PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring Their Economies): İlk olarak Macaristan ve Polonya için hazırlanmış olan, AB'nin katılım öncesi aday ülkelere yaptığı üç finansal yardım ögesinden biridir. Daha sonra bu program, 2004 yılında birliğe girene dek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'yı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2007 yılında bu ülkelerin tamamının üyeliğinin tamamlanması ile bu program sona ermiş ve diğer katılım öncesi fonlarla birleştirilerek Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance - IPA) adı altında toplanmıştır.

SAPARD – Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development): Avrupa Konseyi tarafından 1999 yılında birliğe katılmaya aday Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tarımsal sektörlerinin sorunlarının çözümüne ve OTP'nin uygulanmasına yönelik olarak oluşturulan bir programdır. Bu program ile Tek Pazar sürecinin hızlandırılması hedeflenmiştir. Bu program da 2007 yılı itibariyle diğer üyelik öncesi fonlarla birleştirilmiştir.

ISPA – Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession): 2000 yılında yürürlüğe giren bu projede, aday ülkelerin ulaştırma ve çevre altyapılarını güçlendirmeye yönelik olarak kaynak aktarılmıştır. Diğer katılım öncesi programlar gibi bu fon da 2007 yılında kapatılarak yerini IPA'ya bırakmıştır.

3.1.2. ABD’de Bölgesel Kalkınma Politikaları

1929 ekonomik buhranı sonrası merkez ülkeler ekonomik kalkınma için devlet müdahalesinin zorunlu olduğunu düşünmeye başladılar. Aynı durum bölgesel kalkınma ve bölgelerarası dengesizlik sorununu çözümü için de geçerliydi. Günümüzde liberal ekonominin en büyük savunucusu ve uygulayıcısı olarak gözüken ABD, o yıllarda az gelişmiş bölgeleri kalkındırmak için temel oluşturacak bir politika geliştirmiştir. Bu politika o dönemde diğer bölgelere göre geri kalmış olan Tennessee Vadisi'nin kalkındırılmasına yönelik oluşturulan “Tennessee Valley Authority - TVA”dır.

Harita 1. Tennessee Vadisi Bölgesi’nde Yapılan Baraj ve Enerji Santralleri

Kaynak: (TVA, 2011)

Bu uygulama bölgesel kalkınma ajanslarının da temeli olarak gösterilmektedir. 1933 yılında oluşturulan TVA'nın sel taşkınlarını önlemek, toprak erozyonunun önüne geçmek, nehirden sulama ve balıkçılık gibi konularda azami fayda sağlamak, bataklıkları kurutmak ve tarımda verimliliği arttırmak, bölgede uygun planlar oluşturarak özel teşebbüsü teşvik etmek gibi görevleri bulunmaktadır (Ildırar, 2004: 147). Bu özellikleri bakımından TVA, GAP ile benzerlikler göstermektedir.

İlerleyen yıllarda TVA'nın uygulamalarının olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür. Nitekim bu süreç sonunda Tennessee Nehri üzerinde çok sayıda baraj kurulmuş, öncesinde vadideki köylerin sadece %3'ünde elektrik varken, sonrasında elektrik üretimi artarak, bölge komşu eyaletlere elektrik enerjisi sağlar hale gelmiştir ve orman ürünleri, kâğıt sanayi hızla gelişmiştir (Ildırar, 2004: 147-148).

3.2. Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Politikaları ve Yönetimi

Çeper ülkeler, çoğunlukla, merkez ülkelerin kendilerine sunduğu kalkınma politikalarını uygulamak zorunda kalmışlardır. Bu politikalar ise merkez ülkelerin buldukları refah seviyesine ulaşmaları için uyguladıkları politikalardan farklılık göstermektedir.

3.2.1. Azgelişmişlik ve Azgelişmiş Ülkelerin Özellikleri

Azgelişmişlik kavramının tanımını yapmadan önce iktisadi büyümenin nasıl ölçülebileceğini anlamakta fayda vardır. Dobb'a göre iktisadi büyümeyi ölçmenin birçok yolu bulunmaktadır (Dobb, 1981: 115-116):

- 1) Bunlardan ilki, büyümeyi toplam sanayi ürünü olarak ölçmektir.
- 2) Bir diğeri ise büyümenin toplam milli ürün ya da toplam milli gelir olarak ölçülmesidir. Bu yolda toplam milli gelir içinde tarım ve sanayi ürünleri yer alırken hizmetler ve ticaret kesimi bazen bu ölçüme katılabilir.
- 3) Yaşama standardına bakılması da bir diğeri olarak belirtilebilir.

Azgelişmişlik bir toplumun toplumsal gelişme için bilimsel olarak saptanmış ölçülere erişememiş olması olarak tarif edilebilir. Ancak tüm gelişmemiş ülkeler aynı ölçütleri sergilememektedir ve ayrıca azgelişmişliğin açıklanmasında sadece yaşam

süresi, okuma yazma oranı ve evrensel kriter olarak sayılan kişi başına GSMH gibi kriterlerin karşılaştırılması yeterli değildir. Başkaya'nın da belirttiği gibi asıl sorun az gelişmiş ülkelerin tespit edilmesi değil neden az gelişmiş olduklarının belirlenmesidir (Baskaya, 2000: 48). Nitekim çok uzun yıllardır gelişmiş ülkelerinin hem IMF, Dünya Bankası ve benzeri yapılanmalar hem de yeni ve eski bölgesel oluşumlar yoluyla az gelişmiş ülkelere önerdikleri reçeteler bu ülkelerin az gelişmişlik sorununu ortadan kaldıramamıştır.

Çizelge 2 ve Çizelge 3'de gelişmişliğin ölçülmesinde genel kriter olarak gösterilen kişi başına düşen GSYİH ve kamu yatırımlarının GSMH'ye oranı gösterilmiştir. Bu tablolardaki değerler tek başına gelişmişliğin belirlenmesinde yeterli olmasa da değerlendirme yapabilmek için gerekli ön bilgiyi sağlamaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak da adlandırılan az gelişmiş ülkeleri küreselleşmenin etkilerinden ve ortaya çıkardığı sonuçlardan, bu ülkelerin yönetim ve sosyal yapılarının farklılığından dolayı belirgin sınıflara ayırmak çok zordur. Bu nedenlerle az gelişmiş ülkeleri sınıflandırırken Tanilli'nin uyguladığı ayırıma uyulmuştur (Tanilli, 2010: 291):

- 1) Latin Amerika Ülkeleri
- 2) Kara Afrika'sı
- 3) İslam Ülkeleri
- 4) Asya Ülkeleri

Latin Amerika'da kalkınmaya yönelik olarak diğer az gelişmiş ülkelere farklı yaklaşımlar getirildiği için bu ülkelerde ortaya çıkan kalkınma politikaları daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

**Çizelge 2. Dünyada Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH), (1990- 2009),
(Cari Fiyatlarla, ABD Doları)**

ÜLKELER	1990	2000	2009
A - Gelişmiş Ekonomiler			
I - AB-15			
Almanya	19.610,39	23.220,16	40.831,66
Avusturya	21.524,07	23.935,54	45.685,88
Belçika	20.377,96	22.716,46	43.794,31
Danimarka	26.451,43	30.033,99	56.263,43
Finlandiya	27.832,32	23.561,05	44.581,06
Fransa	22.017,09	22.574,15	42.412,63
Hollanda	19.760,56	24.249,91	48.208,83
İngiltere	17.782,06	25.142,25	35.257,45
İrlanda	13.626,12	25.607,31	49.863,42
İspanya	13.407,90	14.464,24	32.030,27
İsveç	28.543,17	27.841,74	43.668,36
İtalya	20.029,19	19.293,34	35.435,15
Lüksemburg	33.267,96	46.360,39	105.917,7
Portekiz	7.816,33	11.511,28	21.969,76
Yunanistan	9.073,37	11.661,88	29.634,92
II - Diğer Gelişmiş Avrupa Ekonomileri			
Çek Cumhuriyeti	...	5.548,48	18.256,16
İzlanda	24.873,07	30.620,91	37.991,40
İsviçre	35.490,19	34.786,15	63.535,95
Malta	...	10.104,30	19.238,31
Norveç	27.677,27	37.390,55	78.178,34
Slovakya	...	3.788,10	16.281,93
Slovenya	...	10.045,00	24.111,38
III - Diğer Gelişmiş Ekonomiler			
ABD	23.197,70	35.251,93	45.934,47
İsrail	12.204,03	20.504,11	26.874,40
Japonya	24.547,04	36.800,44	39.740,27
Kanada	21.088,87	23.653,36	39.657,92
IV - Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri			
Avustralya	19.114,91	20.800,18	45.285,02
G. Kore	6307,66	11.346,66	17.074,33
Hong Kong	13.367,51	25.198,71	29.802,71
Singapur	12.745,06	22.790,80	36.378,74

Tayvan	8.086,46	14.641,41	16.372,31
ÜLKELER	1990	2000	2009
B – Gelişmekte Olan Ekonomiler			
I - AB Ülkeleri (3)			
Bulgaristan	2.365,24	1.546,08	6.223,25
Estonya	...	4.139,67	14.402,46
Letonya	...	3.294,83	11.465,61
Litvanya	...	3.267,38	11.115,07
Macaristan	3.266,35	4.626,82	12.914,01
Polonya	1.625,24	4.453,74	11.302,08
Romanya	1.624,61	1.664,36	7.523,11
II - AB Adayı Ülkeler			
Hırvatistan	...	4.870,09	15.283,73
Makedonya	...	1.785,93	4.546,43
TÜRKİYE	3.859,52	4.245,22	8.711,16
III - Diğer Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler			
Arjantin	4.344,56	7.735,45	7.725,46
Brezilya	3.463,91	3.750,70	8.220,36
Çin	341,35	945,60	3.734,61
Endonezya	699,12	806,90	2.329,45
Güney Afrika	3.039,44	2.986,45	5.823,58
Hindistan	378,04	460,27	1.031,59
İran	1.559,14	1.514,97	4.398,64
Malezya	2.431,97	4.029,68	6.950,47
Meksika	3.395,13	6.419,10	8.133,87
Mısır	1.779,26	1.566,42	2.450,39
Pakistan	447,02	538,65	989,13
Rusya	...	1.793,52	8.681,41
S. Arabistan	7.689,19	9.216,39	14.744,61
Tayland	1.518,17	1.966,75	3.940,97

Kaynak: (DPT, 2010)

Çizelge 3. 1990- 2009 Yılları Arasında AB Üyesi ve Adayı Ülkelerdeki Kamu Tüketimi / GSMH (veya GSYİH)

ÜLKELER	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A - Gelişmiş Ekonomiler											
I - AB-15											
Almanya	18,3	19,0	18,9	19,2	19,3	18,8	18,7	18,3	17,9	18,1	19,7
Avusturya	19,7	18,6	18,3	18,6	18,9	18,6	18,5	18,5	18,2	18,7	20,1
Belçika	20,3	21,4	21,6	22,4	22,9	22,7	22,8	22,4	22,3	23,2	24,6
Danimarka	25,1	25,1	25,7	26,2	26,5	26,5	26,0	25,9	26,0	26,7	29,9
Finlandiya	21,6	20,3	20,5	21,2	22,1	22,2	22,5	22,2	21,5	22,6	25,1
Fransa	22,3	22,9	22,8	25,1	25,3	25,4	25,6	25,5	25,3	25,0	24,4
Hollanda	13,9	22,0	22,6	23,7	24,5	24,2	23,7	25,1	25,3	25,6	28,5
İngiltere	19,8	18,6	19,0	19,8	20,4	20,9	21,4	21,5	21,1	21,6	23,5
İrlanda	15,1	12,5	13,2	13,5	13,5	13,8	13,7	13,9	14,4	16,1	16,9
İspanya	15,6	17,1	17,0	17,1	17,4	17,8	18,0	18,1	18,3	19,2	21,1
İsveç	27,4	26,0	26,4	27,2	27,6	26,9	26,5	26,4	26,0	26,5	27,8
İtalya	20,6	18,4	19,0	19,2	19,7	19,8	20,3	20,1	19,7	20,2	21,6
Lüksemburg	18,3	15,2	15,9	16,7	16,3	17,1	16,5	15,2	14,9	15,0	17,0
Portekiz	16,5	19,3	19,7	20,0	20,4	20,7	21,5	20,9	20,2	20,4	21,6
Yunanistan	19,3	17,8	17,3	18,3	17,1	17,2	17,0	16,3	16,8	16,9	19,0
B - Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler											
I - AB Ülkeleri(2)											
Bulgaristan	...	17,9	17,4	18,1	19,0	18,4	18,0	16,6	16,2	16,3	16,1
Estonya	...	19,8	18,8	18,4	18,3	17,6	17,2	16,4	16,9	19,4	22,2
Letonya	...	20,8	20,5	21,0	21,4	19,5	17,4	16,6	17,4	19,5	18,4
Litvanya	...	22,8	21,4	20,9	19,9	19,4	18,7	19,3	17,9	19,3	21,7
Macaristan	10,6	10,3	10,3	10,4	10,5	9,9	9,9	10,2	9,7	9,9	9,8
Polonya	18,7	17,4	17,9	17,9	18,1	17,6	18,1	18,3	17,9	18,5	18,4
Romanya	13,3	16,0	15,0	15,0	19,3	16,3	17,4	16,7	16,0	16,9	18,1
II - AB Adayı Ülkeler											
Hırvatistan	...	21,7	19,3	18,9	18,5	18,6	18,4	18,1	18,1	18,1	19,3
Makedonya	...	18,2	24,8	22,4	20,7	20,0	18,8	18,5	17,5	18,7	...
TÜRKİYE	8,8	11,7	12,4	12,7	12,2	11,9	11,8	12,3	12,8	12,8	14,7

Kaynak: (DPT, 2010)

3.2.2. Latin Amerika Temelli Kalkınma Politikaları

Kalkınma anlayışında her zaman devletin rolü tartışılmıştır. Öyle ki liberal görüşün en ucunda olan düşünürler, ekonomistler bile görüşlerinde, ekonomide devlete yer vermektedirler. Asıl tartışılan konu ise devletin ne zaman, hangi koşullarda ekonomide etkin olacağıdır. Latin Amerika’da diğer kalkınma anlayışlarından farklı anlayışın ortaya çıkmasını sağlayacak deneyimler yaşanmıştır. Bu deneyimler devletin kalkınmadaki etkinliğini farklı değerlendirecek kalkınma modellerinin oluşmasına yol açmıştır.

Latin Amerika’nın kalkınması ve bu ülkelerde bölgesel kalkınmanın sağlanması denildiğinde genel olarak bu gelişmenin temelinde devletin rolü ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerde kalkınmada devletin aktif olup olmadığının birçok araştırmaya konu olmasının nedeni 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Latin Amerika ülkelerinde büyüme ve kalkınma konusunda alternatif başarılı teoriler geliştirilmesi ve bu teorilerin, uygulamaları ve kalkınma politikalarını etkilemesidir.

1930’lu yıllarda dışa bağımlı olmadan gelişme sağlanabilmesi sonucunda ortaya çıkan Bağımlılık Kuramı, modernleşmecilerin görüşlerine karşı çıkarak, az gelişmiş ülkelerin geleneksel ve modern gruplardan oluşan düalist sistem içerisinde olduğunu reddetmiş, gelişmişlik ve az gelişmişliğin aslında birbirine bağımlı tek bir dünya sisteminin bölümleri olduğunu savunmuştur (Akkuş, 2007: 144).

4. 1980 SONRASI DÖNEMDE BÖLGESEL KALKINMANIN TEMEL AKTÖRLERİ: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Ekonomide neo-liberal politikaların uygulandığı 1980 sonrası dönemin en önemli politikalarından biri bölgesel kalkınma ajanslarıdır. Bu politika tüm dünyada çeşitli uygulanma modellerine sahiptir. Türkiye’nin örnek aldığı AB’de bile ajanslar çok çeşitli yapılarda oluşturulmuştur. Kalkınma ajansı benzeri yapılara, daha önce, Türkiye’de GAP bölgesinde, ABD’de Tennessee Vadisinde, İtalya’da Mezzogiornio’da, İspanya’da Bask bölgesinde ve birçok ülkede rastlanmaktadır (Karakılçık, 2006: 223).

4.1. Kalkınma Ajansları Sistemi

Bölgesel kalkınma ajansları Avrupa ülkelerinde farklı şekillerde yapılanmalara ve işleyişlere sahiptir. Harding'e göre bölge düzeyindeki yönetimlerin zayıf olduğu ülkelerde oluşturulan bu birimler; kamu hizmet usullerine bağlı olmadıkları, seçimle iş başına gelmedikleri için daha esnek ve bölgesel iş toplulukları ile yakın bağlar kurabilecek yapıya sahip görülmektedir (Harding, 2006: 137).

Avrupa'da BKA'lar (EURADA, 1999: 18):

- 1) Kaynağına göre:
 - Merkezi hükümetler tarafından kurulan ajanslar
 - Merkezi ve yerel birimlerde yer alan ajanslar
 - Merkezi ve yerel birimler tarafından oluşturulan ajanslar
 - Özel-kamu işbirliğiyle kurulan bağımsız ajanslar
- 2) Faaliyetlerine göre:
 - Stratejik ajanslar
 - Küresel çalışan ajanslar
 - Sektörel çalışan ajanslar
 - İçsel çekim ajansları (cazibe merkezleri yaklaşımı ile çalışan ajanslar)

4.2. Merkez Ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları Avrupa'da yapısal olarak farklılıklar gösterdiği gibi kuruluş tarihleri ve süreçleri açısından da farklılık arz etmektedir. Ülkelerin iç dinamiklerini etkilemesi bakımından merkez ülkelerdeki bölgesel kalkınma ajansları ile çevre ülkelerdeki bölgesel kalkınma ajanslarının şimdiye kadar ortaya çıkardığı sonuçlar da farklı olmuştur.

4.2.1. İngiltere Bölgesel Kalkınma Ajansları

İngiltere'de artan ulusal zenginliğe ve az gelişmiş bölgelerinin Avrupa'daki diğer az gelişmiş bölgelerden çok daha iyi durumda olduğunun gözlenmesine rağmen, ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki gelişmişlik farkının artışı engellenememiştir. Bu nedenle Büyük Britanya'da özellikle de İngiltere'de bölgesel kalkınmaya uzun yıllardır önem verilmektedir. Kalkınma ajansları sisteminin Avrupa'da hatta dünyadaki en

önemli uygulayıcısı İngiltere daha doğrusu Büyük Britanya olarak gösterilmektedir. İngiltere’de bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak için kalkınma ajansları sisteminin öncesinde ve bu sistemin içerisinde çeşitli uygulamalar ortaya konulmuştur. Türkiye’de 1970’lerde yerleşen Kalkınmada Öncelikli Yörelere anlayışı, İngiltere’de 1937’de bu yörelerin belirlenmesi ve sanayi odaklı teşviklerin bu yörelere tanınması ile başlamıştır. Üretim maliyetlerini düşürerek bölgeye yatırımı arttırmayı hedefleyen Kalkınma Yörelere uygulamasının genel özellikleri ise; kalkınma yöresi olarak belirlenen bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalara devlet ihalelerinde öncelik tanınmakta, kalkınma yörelerindeki yatırımlar için (inşaat ve makine bedellerinin) %20 ile %50 arasında karşılıksız hibe sağlanmakta, gelişmiş bölgelerdeki işletmeler kalkınma yörelerine taşınmak istediklerinde, taşınma giderlerinin büyük bir kısmı devlet tarafından bağış olarak verilmekte ve kalkınma yörelerindeki yatırımlara 3 yıla kadar vergi muafiyeti tanınmaktadır (Gündüz, 2006: 44).

Büyük Britanya’da bölgesel kalkınma ajansları benzeri yapılar 1960’larda İskoçya ve adalarda, 1970’lerde İskoçya ve Galler’de, Galler Kalkınma Ajansı, İskoç Kalkınma Ajansı ve Kırsal Galler Kalkınma Kurulu oluşturulması ile kendilerini göstermişlerdir (Özer, 2010: 109). Faaliyete geçtikleri tarihten beri bu kurumlar B. Britanya’da kamu ve özel sektörün işbirliği içinde çalışarak bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyi hedeflediği yarı özerk nitelikli yapılanmalar olmuşlardır. Aslında B. Britanya’da 1990’lara kadar BKA tarzı bu yapılanmaların kendi başlarına karar verme yetkileri ve çok fazla alanda etkinlikleri bulunmamaktaydı. 1980 öncesine kadar İngiltere’de kalkınma ajansları benzeri yapılanmalar çeşitli kaynaklardan fon sağlıyorlardı ve merkezi hükümetin teşkilatlarının bölgesel ofisleri ve yerel yönetimler ile ortaklaşa bir şekilde iç yatırımları ve ticaret teşviklerini geliştirmeyi amaçlıyorlardı (Harding, 2006: 139).

İngiltere’de 1998’de Bölgesel Kalkınma Ajansları Yasası ile sekiz ajans kurulmuş, 1999’da bu sekizi, 2000 yılında ise Londra’da son Bölgesel Kalkınma Ajansı kurularak çalışmaya başlamıştır.

Çizelge 4. İngiltere’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgeleri

Ajans	Bölge
East Midlands Development Agency	East Midlands
Advantage West Midlands	West Midlands
East of England Development Agency	East of England
London Development Agency	London
North West Development Agency	North West
One North East	North East
South East Development Agency	South East
South West England RDA	South West
Yorkshire Forward	Yorkshire and the Humber

Kaynak: (Karasu, 2005: 207)

İngiltere’deki BKA’ların yasal yükümlülükleri ise (Harding, 2006: 140):

- 1) Ekonomik gelişmeyi ve canlanmayı ilerletmek,
- 2) Rekabeti, yatırımı ve iş etkinliğini teşvik etmek,
- 3) İstihdamın sağlanmasını/artmasını teşvik etmek,
- 4) Sürdürülebilir kalkınma hedefli politikalar üretmek ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak,
- 5) İstihdamı arttıracak becerilerin ve yetkinliklerin gelişmesini sağlamaktır.

İngiltere’de BKA’ların yürütülmesi bir başkan ve 15 kişiye kadar olan yürütme kurulu ile sağlanmakta, yürütme kurulu her ajansta farklılık göstermekle birlikte 8 ile 15 kişi arasında değişmektedir (İldırrar, 2004: 123). Londra Bölgesel Kalkınma Ajansı’nda kurul üyelerinin atamaları belediye başkanı tarafından yapılırken diğer sekiz BKA’da merkezi hükümet bakanlıklarınca yapılır (Karasu, 2005: 209). Kurullar ise yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar, sendikalar ve yerel işletmelerin (sermaye) yer aldığı bölgedeki söz sahiplerinden oluşmaktadır (Harding, 2006: 140).

BKA’lar doğrudan bakanlıklara bağlı değildir ve özerk bir yapıları vardır. Ancak parlamentoya hesap verme yükümlülükleri bulunmaktadır ve her İngiliz

bölgesinde yer alan merkezi yönetime bağlı Hükümet Ofisleri (Government Offices-GO's) isimli bölge teşkilatları ile birlikte çalışırlar. Fakat bu bölge teşkilatları Mart 2011 sonu itibariyle kapatılarak yetkileri her bölgedeki bakanlık birimlerine devredilmiştir. İngiltere'de Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın personeli ve harcama programları daha önceden kurulmuş olan Hükümet Bölgesel Ofisleri (Government Regional Offices) ve İngiliz Ortaklıkları'ndan (English Partnerships) devralınmıştır (Ward vd., 2003: 202).

İngiliz BKA'larının finansmanı merkezi hükümet tarafından sağlanmaktadır. AB'nin Yapısal Fonları'ndan en fazla faydalananlar da İngiliz BKA'larıdır. BKA'larda çalışan personel sayısı da kurulduğu günden bugüne kadar giderek artmıştır. Başkana bağlı ortalama 200 personel (North West'te 380'nin üzerinde) çalışmaktadır.

AB'nin Yapısal Fonları'ndan İngiliz BKA'larına aktarılan fonlar genel olarak şu alanlardadır (Harding, 2006: 143):

- 1) Kentsel ve kırsal dönüşüm,
- 2) Turizm destekleri,
- 3) Bilim parklarının ve işletmelerin geliştirilmesi,
- 4) Alan iyileştirmesi,
- 5) Aktif işgücü piyasası önlemleri ve istihdama yönelik eğitimler.

İngiltere'deki bölgesel kalkınma ajansları sistemi diğer ülkelere örnek olarak gösterilse de ülke içerisinde bölgecilik tartışmalarına yol açmıştır. Ayrıca üstlendikleri görevlerin ve çalışmaların tam olarak kavranmamış olması İngiltere BKA'larının gerekliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Son yıllarda değer kazanan yaratıcı ve kültürel endüstrilerin yerel ekonomideki yerinin ve büyüklüğünün belirlenmesinde çoğu bölgesel kalkınma ajansı ve onların yerel ortaklıkları izleyici yahut savunucu konumda kalmışlardır (Chapain ve Comunian, 2010: 719). 2012 yılında İngiltere'de BKA'lara bütçe ayrılmayacağı ve bu kurumların yerini başka bölgesel kalkınma kuruluşlarına devretmesi kararı alınmıştır. Alınan kararın sebepleri olarak bu kurumların beklenen performansı sergileyememesi, işsizliğin çözümüne ve rekabete katkı sağlayamaması gösterilmiş, pahalı bir hata olduğu vurgulanmıştır.

4.2.2. Fransa'da Bölgesel Kalkınma Ajansları

Fransa'da bölgesel kalkınma anlayışının temellerinin atılması Sanayi Devrimi'ne kadar uzanır. Fransa'da Sanayi Devrimi'nden sonra endüstriyel işletmeler özellikle kömür yataklarının bulunduğu yerlerde kurulmaya başlanmıştır (Ildırar, 2004: 136). Bu alanlar Fransa'nın kuzey bölgelerinde yer almaktaydı. Maden kaynakları ve toprak şartları uygun olan Kuzey Fransa, güneye göre daha hızlı gelişme göstermişti (Ildırar 2004, 136). Aslında Fransa'da, Sanayi Devrimi'nden önce bölgelerarası farklılıklar çok fazla değildi ancak Sanayi Devrimi bütün alışkanlıkların, tekniklerin ve araçların büyük ölçüde değişimine neden olmuştu (Dinler ve Öztürk, 2002: 137). Bu durum kömür yatakları ile enerji ve maden kaynaklarının yakınında sanayisi kurulmuş olan, maden durumu ve toprak şartları uygun olan Kuzey Fransa'nın, Güney Fransa'ya göre daha fazla ilerlemesine neden olmuştur (MGK, 1993: 401). Bu dönemden sonra bölgeler arasındaki adaletsizlik o kadar büyük seviyeye gelmiştir ki II. Dünya Savaşından sonra toplam sınaî yatırımların %85'i Kuzey ve Doğu Fransa'ya yapılırken, tüm bunların sonucunda bu bölgelerdeki fert başına gelirin Güney-Batı bölgelerindekinin iki katına çıkması sonucunu doğurmuştur (Dinler ve Öztürk, 2002: 137).

Avrupa'daki diğer ülkeler gibi Fransa için de II. Dünya Savaşı, kalkınma anlayışının değiştiği dönem olmuştur. Merkezi yapısı ne kadar güçlü görünse de, Fransa'da da bu dönemde bölgesel kalkınma anlayışı yer bulmaya başlamıştır. Fransa'da 1950-1980 yılları arasında merkezi sisteme dayalı ülke düzenleme anlayışı yer bulmuştur. Ülke düzenlemenin iki önemli özelliği ise (DPT, 2003: 11):

1. Geleceği öngörme ve geleceğin hazırlanması çabalarına dayanması,
2. İradi olarak yapısal değişimi öngörmek şeklinde belirtilebilir.

Fransa'da bölgesel planlama anlayışı 1960'larda gelişerek, yeni kurumların oluşmasını sağlamıştır. Ekonomik Kalkınma ve Bölgesel Planlama Kurumu olan DATAR, ulusal bölgesel kalkınma politikalarının başlatılması, uygulanması ve koordinasyonundan sorumlu olarak 1963'te kurulmuş bir bakanlıklar arası resmi kuruluştur (Akpınar, 2004: 89). 1980'lere kadar merkezi planlama anlayışı, her ne kadar değişime uğrasa da, Fransa'da etkinliğini göstermeye devam etmiştir. 1982 reformu

Fransa'da adem-i merkezileşme sürecini hızlandırarak, yerel yönetimlerin merkezi yönetim karşısında güçlenmesini sağlamıştır (Kayıkçı, 2003: 22). Çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi Fransa'da da bu süreç kalkınma ajanslarını doğurmuştur.

Fransa'da bölgesel kalkınma ajansları sisteminin en önemli örneklerinden biri Alsace Kalkınma Ajansı'dır. Alsace Kalkınma Ajansı 145 üyesi bulunan bir konsey tarafından yönetilmektedir. Konseyde, bölgedeki tüm dinamik kesimlerin temsilcileri (senato, valilikler, belediyeler, üniversiteler, sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, medya ve merkezi hükümetler) görev yapmaktadır (Uzay 2005, 88). Bu konseyin 23 üyesi yerel temsilcilerden oluşmaktadır. Ajansta 50 kişilik bir kurul bulunmaktadır. Bu kurul ajansın yönetim organı olarak görev yapmaktadır. Bu kurulun üyelerinin 25'inden fazlası işadamlarından oluşmaktadır. Ayrıca ajansın işlerini yürüten 40 kişilik personeli bulunmaktadır (Alsace, 2011: 1). Ajansın temel önceliklerinden birisi, bölgeye yatırımcı çekmektir. Alsace Kalkınma Ajansı, bölgenin yatırım merkezi olmasının nedenlerini beş başlıkta toplamıştır (Alsace, 2011: 1):

1. Bölge tüm Avrupa'da stratejik bir konuma sahiptir. Avrupa merkez şehirlerine çok yakın olan Alsace bölgesinin, bu avantajından faydalanılması hedeflenmiştir.
2. Bölge 48 milyar Euro'luk GSYİH'ye sahiptir. Bu oran Fransa'nın %3'üne denk gelmekte ve Avrupa'da önemli bir ekonomik bölgeyi temsil etmektedir.
3. Bölge ulaşım koşulları ve ağları açısından çok iyi durumdadır. Gelişmiş kara ve demiryolları bulunmaktadır. Alsace Bölgesi cazibeli uluslararası bir ekonomiye sahiptir.
4. Bölge, yaşam standardı açısından yüksek bir değere sahiptir. Gerek tarihi ve turistik alanları açısından gerekse aktiviteler açısından bölge, Fransa'daki diğer bölgelere örnek olarak gösterilmektedir.
5. Araştırma merkezleri açısından da bölge yüksek bir değere sahiptir. Bölgede birçok araştırma merkezi ve dört üniversite bulunmaktadır.

Bölgeye yatırım yapan yerel ve uluslar arası firmalara, ulusal ve yerel otoriteler tarafından bazı destekler sunulmaktadır. Bölgeye yapılan destek ve yardımlar (Türkmen 2004, 13):

1. Meslek vergisi muafiyeti (En fazla beş yıl için ve %100 muafiyet),
2. Sanayi firmaları, endüstri hizmet firmaları ve araştırma ve geliştirme projelerine Bölge Düzenleme Teşvikleri,
3. Kurumlar vergisinden geçici muafiyet,
4. İstihdam ve yeniden şekillendirme için verilen yardım olarak, araştırma-vergi kredisi ve Fransa yenilik-inovasyon ajansı yardımlarıdır.

Bu yardımların dışında bölgesel yardımlar da bulunmaktadır. Bunlar (Alsace, 2011: 1):

1. KOBİ'leri geliştirme fonu,
2. Personel desteği,
3. Başlangıç finansmanı için bölgesel fonlar,
4. Teknoloji transferi için bölgesel fon yardımı,
5. İhracat için yardım ve
6. İdari kadro istihdamı için yapılan yardımlardır.

Bu desteklerle Alsace Kalkınma Ajansı, bölgeye yatırımların yapılması için bazı hizmetlerde firmalara yardımcı olmaktadır. Bu konuları şu şekilde sıralamak mümkündür (Türkmen 2004, 15):

1. Alsace Bölgesi'ne yönelik yatırım ve kalkınma projelerine yardımcı olmak,
2. Alsace'li firmalara, uluslararası gelişmelerinde destek olmak,
3. Bölgesel aktörlerin uluslararası kamu piyasasına erişimini kolaylaştırmak,
4. Alsace'li firmaların yabancı ortaklarla irtibata girmelerini desteklemek,
5. Teknolojik yenilikleri ve yeni teknolojileri desteklemek,

Fransa'da bölgesel gelişmenin sağlanması için kurulan oluşumlardan olan bölgesel kalkınma ajanslarının bölgesel gelişmeye katkısı oldukça önemli olarak görülmektedir.

4.2.3. İtalya'da Bölgesel Kalkınma Ajansları

İtalya, tarihsel olarak yerel kimliğin oldukça öne çıktığı ve yerel idarelerinin oldukça güçlü olduğu bir ülkedir. Sanayi ve yatırım politikalarının 1900'lerin başından beri devlet eliyle yürütülmüş, özellikle 1950'li ve 60'lı yıllardaki kalkınma hamlesi büyük kamu yatırımlarıyla gerçekleştirilmiş olduğu İtalya'da, 1970'li yıllarda bölgelere bir yasayla kalkınma kuruluna sahip olabilen finansal ajanslar oluşturma izni verilmiştir (Kayasü, vd, 2003: 63). Bu ajanslar hemen hemen bütün İtalyan bölgelerinde kurulmuştur. Ajansların özellikle özel statüye sahip bölgelerde sanayi politikalarını geliştirme görevi üstlendiği görülmektedir (Kayasü, vd, 2003: 64). İtalya'da bölgeler, 1977'de alınan bir kararla resmi statü kazanmış ve o dönemde sanayi kalkınmasıyla ilgili değil ancak mekânsal kalkınma ve eğitim üzerine güçlere sahip olmuşlardır (Kayasü, vd, 2003: 63). İtalya bölgesinde 1977 yılında çıkarılan bir kanunla seçimle işbaşına gelen bir bölge idaresi oluşturulmuştur ve bu bölge idarelerine bölgesel planlamaların yapılması, eğitim, sağlık gibi bazı hizmetlerin yerel olarak sunulması amacıyla bölgesel yasama iktidarı (norm koyma yetkisi) tanınmış ve bu yetkileri Anayasa tarafından güvence altına alınmıştır (Özen, 2005: 13). Ancak bu özerk bölgelerin işlemleri hem hukukilik hem de yerindelik bakımından ulusal devletin denetimine tabidir (Özen, 2005: 14).

İtalya'nın bugünkü bölgesel politikası 1990'lardan sonra iki alana ayrılmıştır. Birincisi, Avrupa entegrasyonunda devletin rolünü yeniden oluşturma ve bölgesel programlama üzerine ulusal yaklaşımlar, ikincisi ise, yerelde oluşturulan ve içsel olarak desteklenen girişimlerin sosyo-ekonomik kalkınmanın mekânsal boyuttaki etkileri üzerinedir. 1970'lerde kalkınma girişimlerinde daha büyük sorumluluk üstlenen yerel otoriteler, kalkınma ajanslarının oluşturulmasına zemin hazırlayan bir yapıya kavuşturulmuştur (Solari'den akt. Çakmak, 2006: 127). Ortakları bölgesel yönetim, belediyeler, sanayi ve ticaret odaları ve üniversiteler olan bölge kalkınma ajansları oluşturulmasına bir kanunla imkân sağlanmıştır. 1970'lerde ekonomik sorumlulukların

bölgesel yönetimlerce ele alınmasının ardından, 1980'lerin sonlarında Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarını takip etme zorunluluğu, yerel yönetimlerin kalkınma taleplerine yeterli cevabı verememesi ve mali sıkıntılar gibi sebeplerle İtalyan yerel yönetim sistemi yeniden yapılandırılmıştır (Gualini'den akt. Çakmak, 2006: 127).

1990'larda Avrupa Birliği'nin etkisi ile İtalyan hükümetlerinin kamu harcamalarının azaltılmasını ve kalkınmanın aşağıdan yukarıya gerçekleşmesini tercih ettikleri görülmektedir. Avrupa Birliği'nin yapısal fonları yerel ekonomik kalkınmanın en önemli kaynaklarından birisi haline gelmiştir, bu fonları kullanabilmek için yeni bir yapılanmaya gidilmiş, ulusal kalkınma ajansı oluşturulmuş, yerel birimler kendi projelerini üretmeye başlamışlardır (Solari'den akt. Çakmak, 2006: 127). İtalya'da 1990'lara kadar yaklaşık 39 kalkınma ajansı bulunmakta iken Avrupa Birliği yapısal fonlarının aktif olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bugün 224 kalkınma ajansı bulunmaktadır (Özen, 2005: 4). İtalya'da ulusal kalkınma ajansına bağlı olarak kurulan 17 adet ajans vardır. 3 özerk bölgede bu tarz ajans kurulmamıştır. Bu ajanslar da şirket şeklinde örgütlenmişlerdir. Bunların ortak amaçları KOBİ'leri geliştirmek, altyapıyı iyileştirmek, bölgesel bilgileri toplayarak dağıtmak, teknoloji transferine yardımcı olmak, ulusal ve uluslararası yatırımı çekmek ve AB fonlarının kullanımını sağlamaktır (Çakmak, 2006: 128). İtalya'da ajanslar şirket olarak kurulmuşlardır. Başlıca üç kalkınma ajansı çeşidinden bahsetmek mümkündür (Özen, 2005: 5):

1. 1960'lardan sonra yerel önceliklerle kurulmaya başlanan ajanslar,
2. Bölgesel kalkınma ajansları ve çeşitli şirketlerin bağlı olduğu ulusal kalkınma ajansı,
3. Ulusal kalkınma ajansına bağlı bölgesel ajanslar bulunmaktadır.

4.3. Bölgesel Kalkınma Ajansları Politikasının Çevre Ülkelere Yansıması

Avrupa Birliği mevcut yapısını korumak amacıyla aday ülkelere bölgesel kalkınma ajansları sisteminin getirilmesini hedef olarak koymuştur. Merkezi yapının güçlü olduğu ülkelerde sistemin geçirdiği bu hızlı dönüşüm, tartışmaları ve bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

4.3.1. Polonya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları

AB’nin yeni üyelerinden Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde yeni bir araç olan Bölgesel Kalkınma Ajansı modeli, AB’nin eski üye ülkelerinden ithal edilmiş olup, beraberinde pek çok uyum sorununu da getirmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar arasında en önemlisi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin kendi kurumsal yapılarına uymayan ve bu mevcut yapılar içinde gerektiği biçimde çalışamayan yeni ithal kurumlarla tanışması olmuştur. Polonya’da Bölgesel Kalkınma Ajansı olarak adlandırılan ve yerel/ bölgesel düzeyde faaliyet gösteren ilk kuruluşlar 1991 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır ve ajansların çok büyük bir bölümü 1993 yılında, küçük bir kısmı ise 1995 yılında kurulmuştur (Tepav: 8-9). Polonya AB’ye yeni üye olan ve aday olan ülkelerde bölgesel kalkınma ajansları üzerine yapılan tartışmaların büyük çoğunluğunu kendi içerisinde yaşayan ülkelere biridir. Polonya’nın Türkiye’ye olan benzerlikleri; Avrupa’daki merkez ülkelerdeki gelişmişlik düzeyine sahip olmaması ve BKA sisteminin, ülkenin kurumsal yapısına birebir uyuşmamasıdır.

Polonya’da dönüşüm 1989 yılında parlamentoda alınan 11 bölümü içeren ve kamu işletmeleri, bankacılık, krediler, vergileme, yabancı yatırım, döviz kuru, gümrükler ile istihdamı kapsayan Balcerowicz Planı adındaki karar ile başladı (Richter ve Krzak, 2011: 450). Altmışın üzerinde Bölgesel Kalkınma Ajansının faaliyet gösterdiği Polonya’da ajansların çok büyük bir kısmı anonim şirket biçiminde kurulurken, az sayıda ajans da limited şirket olarak kurulmuştur, ancak bu deneyimler sonucu karşı karşıya kalınan sorunların ardından, özellikle 1991 ve 1993 yıllarında ajanslar, Dernekler ve Vakıflar Kanunu’na tabi olarak sivil toplum örgütü biçiminde kurulmaya başlamıştır (Halkier, vd, 1998: 138). Ancak bu model de bürokratik işlemlerin yoğunluğundan ötürü son derece verimsiz ve yavaş işlemeye başlamıştır, böylece Polonya’da kısa zamanda içinde sivil toplum örgütü modeli terk edilmiş ve şirket modelinin mevcut Kanun içinde daha iyi işlemesi için çeşitli çözümler düşünülmeye başlanmıştır (DPT, 2008: 71). NUTS sistemi Polonya’da 2000 yılında kabul edilmiş; Polonya 5 NUTS birimine bölünmüştür. Öte yandan 2000 yılında Bölgesel Kalkınmanın Desteklenmesine Dair Kanun kabul edilerek bölgesel kalkınma programlarının yürütülmesine ilişkin görev ve sorumluluklar düzenlenmiştir (Tepav: 9).

Polonya’da merkezi hükümet düzeyinde örgütlenmiş Bölgesel Kalkınma Ajanslarının işlevinden sorumlu Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı (PARD), yerel düzeyde faaliyet gösteren pek çok ajansın sermaye ortağı olan Sanayi Kalkınma Ajansı (IDA) ve kalkınma ajansları için çeşitli faaliyetler (eğitim, network oluşturma, bilgi değişimi vb.) yürüten Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliği gibi üç temel kurum bulunmaktadır (Tepav: 15). IDA ve PARD ulusal politikaları yürütmek amacıyla merkezi hükümet tarafından kurulmuş kamu kurumları olmakla birlikte, PARD sadece bölge kalkınma programlarını yürütmek göreviyle kurulmuş tek devlet ajansıdır. Bunun dışında Polonya’da bölgesel kalkınma programları ve kurumları farklı nitelikteki yerli ve yabancı kuruluş tarafından desteklenmektedir. Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı, 1993 yılında bölgesel kalkınmayı desteklemek, bölgesel kalkınma hakkında bilgi vermek, bölgesel kalkınmayı hedef alan finansal kurumlar kurmak amacıyla Polonya Hükümeti adına Hazine Bakanlığı tarafından kurulmuştur. Polonya’daki kurulan kalkınma ajanslarının %80’i kuruluş aşamasında sorun yaşamış olup, bu sorunlar arasında mali kaynakların yetersiz oluşu ile yerel otoritelerin ve yerel elit grupların desteğini kazanmanın güçlüğü yer almaktadır (Halkier, vd, 1998: 145). Öte yandan Polonya’da merkezi hükümetin, kalkınma ajansları için sistematik bir mali destek sağlamaması, ajansların çok ciddi mali güçlüklerle karşı karşıya kalmasına ve kendilerinden beklenen hizmetleri yeterince yerine getirememelerine neden olmuştur. Nitekim Polonya’da faaliyet gösteren ajansların çoğu, bölgesel kalkınma hedefi doğrultusunda gerçekleştirdikleri faaliyetleri, kendi kaynaklarından finanse etmek zorundadırlar, ancak bu kaynaklar son derece sınırlıdır (DPT, 2008: 71).

Polonya’da NUTS 2 düzeyinde kabul edilen 16 İl Kurulu (Voivodship) girişimciliğin ve KOBİ’lerin desteklenmesi, istihdam olanaklarının artırılması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, altyapı yatırımlarının yapılması, çevrenin korunması, eğitim ve kültürün artırılması, araştırma ve öğrenim faaliyetleri için devlet bütçesinden fon talep edebilir (Tepav: 9). Polonya’da BKA’lar bölgesel kalkınma için etkinlik gösteren ve bölgelerarası farkların giderilmesinde önem teşkil eden bu il kurulları düzeyinde yapılanmışlardır. Polonya’da BKA’lar kamu- özel sektör şirketleri (büyük bir kısmı anonim şirket) olarak kurulmuştur (Özen, 2005: 5).

Polonya Türkiye’de de yaşanan ekonomide serbestleşmeyi çok daha hızlı bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır. 1990’lar Polonya için dönüşüm yılları olmuştur.

Daha önce merkezi ve sektörel anlayışa sahip olan ekonomik kalkınma görüşü, “post komünist” hükümetlerce yerele kaydırılarak bölgesel kalkınma anlayışına yerini devretmiştir (Ferry, 2007: 456).

Polonya’da da merkez devletlerin ihraç ettiği bu kurumlar çok tartışılmıştır. Türkiye’deki gibi Polonya’da da bu kurumlar, yerelin planlama anlayışında tecrübesiz olduğundan, zorluklarla karşılaşmıştır.

4.3.2. Macaristan’da Bölgesel Kalkınma Ajansları

Nüfusunun % 20’sinin başkent Budapeşte’de yaşadığı Macaristan’ın en temel bölgesel sorunu doğu ile batı arasındaki gelişmişlik farkı ve ekonomik ve demografik olarak Budapeşte’nin oluşturduğu merkez-çevre eşitsizliğidir (Tepav, 2006: 3). Macaristan’da 1980’li yılların sonlarına doğru serbest piyasa ekonomisine geçiş ve kamu sektörünün küçülmesi ile bölgesel dengesizlikler artış göstermiştir. Ülkenin doğusunda yer alan eski ağır sanayi merkezleri zarar ederken, Avusturya ve Almanya’ya yakınlıkları sayesinde batıdaki sanayi kolları gelişmiştir (Tepav, 2006: 4-5).

Macaristan’da güçlü bir merkezi devlet anlayışı bulunmaktadır. Macaristan’da yönetim sistemi belediye ve il düzeyinde olmak üzere iki düzeyde örgütlenmektedir (Tepav, 2006: 5). Sistemin temel birimi olan belediyeler, tüm köyler ve ilçelerde örgütlenmiş, il düzeyinde ise il yönetimleri oluşturulmuştur. Belediyeler ve il yönetimleri arasındaki ilişki hiyerarşik bir yapıda değildir. Belediyeler yerel kamu hizmetlerini sağlarken, belediyelerin gerçekleştirme olanağı olmayan ya da belediye sınırları dışındaki hizmetleri sağlarlar ve daha çok destekleyici bir rol üstlenmişlerdir ve il yönetimleri de aynı şekilde belediyelerin yerine getiremediği kamu hizmetlerinin sunulması görevini yerine getirmektedir (Tepav, 2006: 6). Başkent Budapeşte diğer illerden farklı bir yapılanmaya sahiptir. Budapeşte’nin 23 merkez ilçe belediyesi ile başkent merkez yönetiminin birbirinden farklı yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır (Kovacs, 2006: 98-99). AB’nin bölgesel politikasının etkisini göstermeye başlaması ile Macaristan’ın merkezi devlet anlayışı değişmeye başlamış, farklı bir kalkınma anlayışı ortaya çıkmıştır.

Macaristan 1980 öncesinde, sektörel hedeflerle bölgesel kararların belirlendiği bölgesel planlama anlayışına sahipti. Ancak 1990 sonrasında Bölgesel Kalkınma Fonu, Bölgesel Politika ve Çevre Bakanlığı'nın kurulması ve sonrasında Bölgesel Kalkınma Yasa Tasarı'sının hazırlanması ile bölgesel politika gelişti. Macaristan'da Temmuz 1996'da yürürlüğe giren, bölgesel kalkınma konusundaki en önemli yasal düzenleme olan ve bölgesel politikanın yasal zeminini biçimlendiren Bölgesel Kalkınma ve Mekânsal Planlama Kanunu'nun hedefleri (Tepav, 2006: 15-16):

1. Sürdürülebilir kalkınmanın koşullarını oluşturmak,
2. Bölgelerarası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak,
3. Bölgesel ve yerel öncelikleri desteklemek ve ulusal hedefler doğrultusunda koordine etmektir.

4.3.3. Romanya'da Kalkınma Ajanslarının Yapısı ve İşlevleri

Romanya'da bölgesel politikalar, 1990 sonlarına doğru genel sosyo-ekonomik politikalar dışında değerlendirmeye başlamıştır. Mart 1997 tarihinde Avrupa Komisyonu ve Romanya hükümeti tarafından "Bölgesel Kalkınma İçin Yeşil Kitap" hazırlanarak, bu belge ile bölgesel kalkınmanın çerçevesi, gerekli olan idarî düzeyler, önlemler, araçlar ve kurumlar saptanmıştır (Ardvest, 2011: 1). Yeşil Kitap'ta İBBS Düzey 2'de sekiz kalkınma bölgesinin oluşturulması ve her bölgede bölgesel kalkınma için yeni kurumsal bir çerçevenin temel elemanı olan bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasını tavsiye edilmiştir (Harding, 2006:145). 1998 yılında 151/1998 sayılı Romanya Yerel Kalkınma Yasası'nı kabul edilerek Romanya'nın yerel kalkınma alanındaki kamu politikalarının çerçevesini çizilmiştir. Eylül 1998-Mayıs 1999 arasında İBBS Düzey 2 olarak sekiz adet bölge ve bu bölgelerde faaliyet gösteren bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. 315/2004 sayılı yeni Bölgesel Kalkınma Yasası bu bölgesel kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınma için oluşturulan ulusal sistemin bir parçası olmasını öngörmüştür (Ardvest, 2011: 1). Romanya, GSMH'sinin, Avrupa Birliği ortalamasının %30'u olması sebebiyle, 27 AB ülkesi içinde en fakir ikinci ülkedir. AB üye devleti olarak Romanya bütünü yapısal fonlardan destek almaya uygundur (Harding, 2006:138).

Ajansların karar organı yerel yönetim temsilcilerinden oluşan Bölge Kurulu'dur, ayrıca Bölgesel Kalkınma Kurulları da vardır; bunlar ilgili bölgedeki il konseylerinin başkanları, her ildeki yerel belediye meclislerinden, her ildeki kasaba meclislerinden, her ildeki yerel "komün" meclislerinden birer temsilcinin katılımıyla oluşmaktadır ve bunlar her bölgedeki bölgesel kalkınma politikalarının tartışıldığı, koordine edildiği, belirlendiği ve izlendiği kurullardır (Ardvest, 2011: 1). Ajanslar bölgeleri için bölgesel kalkınma stratejisi ve programı tasarlayıp ilgili Bölgesel Kalkınma Kurullarının onayına sunarlar (Harding, 2006:147). Romanya'daki bölgesel kalkınma ajansları Romanya'nın Ulusal Kalkınma Planının parçası olan Bölgesel Kalkınma Planlarının bölgedeki aktörlere ile danışılarak oluşturulması ve Avrupa Birliği fonlarının uygulamaları olmak üzere iki alanda faaliyet göstermektedirler, bunlar; ajansların Avrupa Birliği fonları bağlamındaki görevleri teklif çağrılarını açılmasını, projelerin değerlendirilmesini ve izlenmesini içerir (Harding, 2006:148). Bölgesel kalkınma ajanslarının başlıca faaliyetleri şunlardır (Ardvest, 2011: 1):

1. Bölge Kurulu'nun kararlarını icra etmek ve Bölgesel Kalkınma Kurulları'nın sekretarya hizmetlerini yürütmek,
2. Bölgesel kalkınma plan, program ve stratejilerin taslaklarını hazırlayarak Bölgesel Kalkınma Kuruluna sunmak,
3. Avrupa Birliği'nden bölgeye sağlanan fonları yönetmek,
4. Yerel aktörlerle ortaklığa girerek bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını stratejik şekilde planlamak,
5. İş, bilim ve teknoloji çevreleri arasında işbirliği ve bilgi alışverişini sağlayarak bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmak,
6. Bölgeler arası ve bölge içi ortaklığı sağlamak,
7. Bölgenin ulusal ve uluslararası düzeylerde işbirliğine girmesi için çalışmak,
8. Bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeylerde tanıtmak,
9. Bölgenin kalkınmasına olumlu etkisi olacak projeler hazırlamak.

Romanya'ya 1998–2006 yılları için Avrupa Birliği fonlarından yaklaşık 765 milyon Euro kaynak aktarılmıştır, bu fonlar kullanılarak bölgesel düzeyde çevre (atık

yönetimi ve küçük ve orta ölçekli kasabalarda su temini), altyapı (yerel ulaşım ve iş ve turizm için alan hazırlığı), insan kaynaklarının geliştirilmesi (teknik ve meslekî eğitim okullarının rehabilitasyonu, iş sahibi ve işsiz insanları eğitmeyi hedefleyen hibe programları), yerel sosyal hizmetler, KOBİ gelişimi (küçük hibe programları, iş tavsiyesi ve ardından daha iyi destek hizmetleri ağı kurulması) hizmetleri sağlanmıştır (Harding, 2006:149).

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ VE KALKINMA AJANSLARI

5. TÜRKİYE’DE, KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Türkiye’deki kalkınma ve bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel süreçte incelenmesinin birçok açıdan önemi bulunmaktadır. Öncelikle, bölgelerarası dengesizlik sorununda bugün gelinen noktanın hangi süreçler ve uygulamalar sonucunda oluştuğu ya da gelişmişlik farklılıklarının neden engellenemediği sorusunun cevabı bu tarihsel süreçte yatmaktadır. Yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüm ve bunun uygulamalara yansımaları dönemsel incelemenin bir diğer amacıdır. Türkiye’nin ekonomik sistem içerisinde bulunduğu yer dönemsel incelemelerden sonra daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

5.1. Türkiye’de Bölge Kalkınma Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren, bölgelerarası gelişmişlik farklarını önlemeye ve azaltmaya yönelik politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalar tüm dünyada yaşanan ekonomik değişimlerden ve bölgesel yapılanmalardaki dönüşümden etkilenmiştir. İlk 30 yılda devletçi politikaların daha fazla hâkim olduğunu, bölgesel kalkınma planı olarak gösterilemese de bölgesel kalkınmaya yönelik en önemli planların beş yıllık sanayi planları olduğunu söylemek doğru olacaktır. Daha sonraki dönemlerde planlamacılığa geçiş ile bölge planlamaları, kalkınmada öncelikli yöreler, il gelişme planları ve ulusal planların bölgesel çerçevesi, bölgesel gelişim araçları olarak görülmüştür. Planlı kalkınmanın ilk dönemlerinde büyümenin koşulu olarak altyapı yatırımları ve teşvik sistemi esaslı devlet politikaları görülüyordu. Yeni bölgesel gelişme politikalarında ise merkezi değil bölgesel kaynakların harekete geçirilmesini hedefleyen, çok sayıda küçük ve orta ölçekli projeler meydana getiren projeler hedeflenmektedir. Yeni dönem politikaları 1999 Helsinki Zirvesi sonrası yeni anlayışlara ve sonunda Kalkınma Ajansları Sistemine dönüşerek devam etmiştir.

5.1.1. Kuruluş Dönemi Kalkınma Politikaları (1923-1953)

Bu bölüm Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yirmi yılı, özellikle de tek partili siyasal dönemi (1946'ya kadar) içermektedir. Cumhuriyet'in ilk yirmi yılı merkezîyetçi, devletçi politikaların hâkim olduğu ve sıkı bir şekilde uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemin genel karakterini incelediğimizde (Bayramoğlu, 2005: 43):

- 1) Hammadde ihracatçısı bir ülke olarak dünya ekonomisine eklenme,
- 2) Tarım ve ticaret sermayesi birikimine dayalı gelişme,
- 3) İç pazarın bütünleşmesini hedefleyen iktisadi politikalar,
- 4) Ülke sınırlarını korumayı hedefleyici iç ve dış politikaların uygulandığı görülmektedir.

Uygulanan bu politikalar giderek artan bölgelerarası farklılıkları gidermek için üretilen çözümleri de etkilemiştir. Bu dönemin hızlı kentleşmeyi ve sadece belirli illerin gelişmesini engelleyici ilk çözümü Ankara'nın başkent yapılmasıdır. Elbette ki bu seçimin başka sebepleri de bulunmaktadır ancak İstanbul'a yönelen göçü azaltması ve yapılacak yatırımların başka bölgelere kaydırılması açısından Ankara'nın başkent yapılması büyük önem teşkil etmektedir. Bu dönemde ayrıca özel sektörün desteklenmesine yönelik olarak 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde kararlar alınmış, 1927 yılın da ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. Fakat alınan bu kararlar gelirin ve nüfusun dengeli dağılımını sağlayacak önlemler öngörmemekteydi. Doğu'nun ve Güneydoğu'nun gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak ise ulaşım sorunu görülüyor ve bu engel demiryolları ile çözülmeye çalışılıyordu.

Bu dönemin bir diğer ürünü beş yıllık sanayi planlarıdır. Aslında liberal kapitalist ekonomi modeli ile kalkınma isteniyor olsa da bu süreçte bu politikalarla kalkınmanın güçlüğü sebebiyle Devletçilik anlayışı ekonomiye hâkim olmuştur (Dinler, 2008: 179). 1960 sonrasında üretilen beş yıllık kalkınma planlarından farklılık arz eden beş yıllık sanayi planlarında devlet eliyle kurulacak ve yürütülecek endüstriyel işletmelere yönelik projeler yer almaktaydı. Birinci plan uygulamaya konulmasına rağmen, II. Dünya Savaşı sebebiyle, ikinci plan uygulanamamıştır. Bu planların sonucu olarak kurulan demir-çelik, tekstil gibi alanlardaki birçok endüstriyel işletme hala çalışır halde bulunmaktadır (Dinler, 2008: 179). Öngörülen önlemlere ve yatırımlara rağmen bu dönemde gerek Doğu Anadolu'ya ulaşımın zorluğu, gerek yatırımların Batı'dan

başlayarak Doğu'ya doğru gitmesi ve gerekse bu durumun sonucu olarak nüfusun Batı Anadolu'ya göç etmesi ile bölgelerarası gelişmişlik farkları artmış, Doğu'da ekonomik gelişmeye yönelik yatırımlar yeterli düzeyde gerçekleştirilememiştir.

5.1.2. İthal İkameci Sanayileşme Dönemi Kalkınma Politikaları (1954-1980)

Türkiye'de 1950'lerin ortalarına doğru ekonomik olarak farklı bir gelişim anlayışı benimsenmeye başlamıştır. Bu dönemin genel özelliklerini sayacak olursak (Bayramoğlu, 2005: 43):

- 1) Ekonomide dışa açılma ve tıkanma,
- 2) İthal ikameci sanayileşmeye geçiş,
- 3) Devletin ekonomik rolünde dönüşüm,
- 4) Tarımda dönüşüm,
- 5) Kentleşmenin hızlanması,
- 6) Çok partili hayata geçiş,
- 7) Ve 1960 sonrasında planlama.

Bu dönemde planlama sürecinden ve beş yıllık kalkınma planlarının oluşturulmasından önce, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve gelişmişlik farklarının azaltılması için gerekli uygulamaların yapılmadığı görülmektedir. Liberal politikaların izlendiği bu dönemde, verimlilik hesabı yapılmadan her ile bir fabrika yapılması hedeflenmiştir ve politik tercihler bu hedefleri etkilemiştir (Dinler, 2008: 183).

Türkiye denetimli ekonomi ile serbest piyasa ekonomisi arasında gidiş geliş yaşarken 1963 sonrasında yeni bir aşamaya geçiş sağlanmıştır (Kazgan, 2009: 95). Hızlı kentleşme ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bölgesel planlama önem kazanmıştır. Planlamanın değer kazanmasındaki en önemli faktör bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkması olmuştur. Planlı döneme geçişi sağlayacak kurumlar 1960'a doğru kurulmuştur. Bölge Planlama Müdürlüğü 1957'de, Koordinasyon Bakanlığı, Bakanlıklararası Yatırım Kurulu, İmar ve İskân Bakanlığı ve bu bakanlık bünyesinde Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü 1958'de, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 1960'da kurulmuştur (Bayramoğlu, 2005: 51).

Bölgesel politikalarda ve kalkınma anlayışında değişimlerin yaşanacağı 1980'lere kadar Türkiye'de 4 adet beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır.

5.1.2.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, hızlı kentleşmenin etkilerinin en aza indirilmesi, nüfusun ve gelirin dengeli şekilde dağıtılması açısından planlı döneme geçiş ve bu dönemim ilk ürünü olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı önemli bir yere sahiptir. Bu ilk planda bölgesel planlama öngörülmüştür. Yatırımların nüfus, kaynak ve ekonomik etkinliklere orantılı olarak bölgelere dengeli dağıtılması, gelir dağılımı dengesinin sağlanmasında bölgelerin göz önüne alınması, verimliliği ön planda tutarak geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkındırılması planın ana hedefleridir (Gündüz, 2006: 115). Ancak geri kalmış bölgelere yapılacak altyapı ve sosyal hizmet yatırımlarının ülke ekonomisi için öngörülen büyüme hızını etkilememesi koşulu benimsenmiştir (Bayramoğlu, 2005: 60).

Ayrıca geri kalmış bölgelerde ekonomik kalkınmanın en hızlı gelişme potansiyeline sahip noktadan başlatılması önerilerek, yapay kalkınma kutbu oluşturulması hedeflenmiş, ancak bu alandaki çalışmaların nasıl gerçekleştirileceği belirtilmemiştir (Dinler, 2008: 187).

5.1.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İlk plan gibi bu planda da bölgesel planlama öngörülmüştür. Birinci planda yer alan gelişmişlik farklarını azaltmaya, nüfusu ve geliri dengeli dağıtmaya yönelik politikaların hemen hemen aynılarının İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da kabul edildiğini görmekteyiz. İkinci planda öne çıkan hedefler (Bayramoğlu, 2005: 60):

- 1) Köy grup merkezlerinin teşvik edilmesi,
- 2) Kamu yatırımlarının köy grup merkezlerine yönlendirilmesi,
- 3) Altyapının tamamlanması,
- 4) Özel sektör yatırımlarının az gelişmiş bölgelere çekilmesi olmuştur.

Bu dönemde gelişme düzeyi en düşük bölge olarak gözüken Doğu Anadolu Bölgesi için özel bir bölge planı yapılması kabul edilmiş olmasına rağmen milli planın zedeleneyeceği düşüncesi ve bölgelerarası ayrımın kabul görmemesi sebepleriyle

gerçekleştirilememiştir (Gündüz, 2006: 116). Ayrıca bu dönem sonlarına doğru (1971) Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş ve sonraki planlar bu yapılanma çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır.

5.1.2.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önceki iki plandaki bölgesel planlama anlayışından vazgeçilerek, yöre görüşü ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) anlayışı getirilmiştir. Bu anlayışa göre geri kalmış yörelere, gelişmiş ya da az gelişmiş bölgede olup olmadığı dikkate alınmaksızın, geliştirilmesi hedeflenmektedir (Dinler, 2008: 190).

Bu dönemde 40 tane kalkınmada öncelikli yöre tespit edilmiş ancak bu yörelere 2,9 milyon lira kamu yatırımı yapılırken diğer illere 58,4 milyon lira kamu yatırımı yapılmıştır (Gündüz, 2006: 119). Yörelere arası gelişmişlik farklarının kısa sürede ortadan kaldırılmasının ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacağı düşünülürdüğü (Bayramoğlu, 2005: 60) bu planda bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak uygulamalar yeterli düzeyde hayata geçirilememiştir.

5.1.2.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önceki planlar eleştirilmiş, az gelişmiş bölgelerin yapısının değiştirilemediği ve bölgelerarası farkların ilerlediği vurgulanmıştır. Ancak üçüncü plandaki uygulamalar genel olarak bu dönemde de kabul edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için öngörülen bazı yeni önlemler, bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak gerçekleştirilen uygulamalar olarak dikkat çekmiştir. Bu bölgelerin birbiriyle ve öteki bölgelerle bütünleşme düzeyinin artırılması amacıyla ulaşım zamanını kısaltıcı bir ulaşım ağının kurulması hedeflenmiştir (Gündüz, 2006: 120). Ancak bu tedbirlerin de çok yüzeysel olduğunu ve bu dönemde de bölgelerarası gelişmişliğin arttığı görülmektedir.

5.1.3. Serbest Piyasa ve Dışa Açılma Dönemi Kalkınma Politikaları (1980-2003)

1980'lerin ilk yıllarında kalkınma anlayışı değerini yitirmişti. Henüz iki kutuplu dünya geçerliydi ve bölgesel kalkınma politikaları da çok fazla önem

kazanmamıştı. Türkiye’de 1980’lerde uygulanan ekonomiyi giderek serbestleştirme amaçlı politikalar istikrarlı bir şekilde uygulanmamış, devamlı yeni politikalar denenerek, başarısız olanlardan vazgeçilmiştir (Kazgan, 2009: 128). Bu dönemin en büyük özellikleri mali piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme, küreselleşme ve 1990 sonrası yerelleşmedir.

Bu dönemin ilk on yılında Türkiye’de uygulanan politikaların temel amaçları ise (Kazgan, 2009: 128-131):

- 1) Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi,
- 2) Döviz piyasasının ve sermayenin serbestleştirilmesi,
- 3) İç fiyatların piyasa denge fiyatını yansıtması,
- 4) Sermaye üzerinde vergi yükünün azaltılması ve iç borçlanma,
- 5) Faiz hadlerinin serbestleştirilmesi,
- 6) Devletin küçültülmesidir.

Ekonomik serbestleşme sürecinin ilk on yılında dengesizlikler içeren başarı göstergeleri oluşsa da bölgelerarası gelişmişlik farklarını giderecek yeterli adımlar atılamadı. Bu dönemde serbestleşme sonucu özel sektörün kârlı bir yatırım olarak gözükmeyen Doğu’ya yatırım yapmaktan kaçınması, desteklerin denetim mekanizmasının oluşturulamaması ile çoğu yatırımın yarım kalması son süreçte az gelişmiş bölgelerde ortaya çıkan terör yapılanmaları bölgelerarası dengesizliğin artmasına yol açmıştır.

1990 sonrasında ise, yeni bölgeselleşme süreci olarak adlandırabileceğimiz dönemde, Türkiye’de mal ve sermaye hareketlerinde tam serbestleşme sağlanmış, dünyada tek kutuplu yapının oluşması ile bölgesel yapılanmalar ve işbirlikleri daha fazla önem kazanmıştır.

5.1.3.1. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu dönemdeki planda bölgesel planlama anlayışı yeniden yer bulmuştur. Ancak önceki iki planda yer alan Kalkınmada Öncelikli Yörelere anlayışı da sürdürülmüştür. Bu plandan itibaren beş yıllık kalkınma planlarında, sanayileşmeyi teşvik etmek, geri kalmış bölgelerde sanayileşmeyi başlatmak amacıyla birbirini

tamamlayan sanayileri bir araya toplayan, işletmelere gerekli altyapıları sağlayan Organize Sanayi Bölgeleri kurulması kararı yer almıştır (Bayramoğlu, 2005: 81).

Ayrıca bu planda, DPT tarafından Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademeleşmesi çalışmasında belirlenen 16 bölgenin, planlama çalışmalarında yol gösterici olması benimsenmiştir. Planda göze çarpan diğer hususlar kalkınmada öncelikli yörelerde potansiyel kaynakları harekete geçirmeyi hedeflemesi, az gelişmiş bölgelerdeki imalat sanayi işletmelerine ucuz maliyetli krediler sağlanması ve diğer planlardaki gibi Doğu ve Güneydoğu’da özellikle hayvancılığa dayalı işletmeler kurulmasının teşvik edilmesidir (Gündüz, 2006: 121).

5.1.3.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı planda kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirinin artırılması ve bu alanlardan terör ve iş olanaklarının kısıtlılığı sebebiyle göç edenlerin geri dönmesi için ekonomik, sosyal altyapının oluşturulması dışında metropoliten bölgelerin, aşırı kalabalıklaşmış alanların sorunları ve bu sorunlara çözüm önerileri üzerinde de durulmuştur. Bir önceki planda yer alan bölgesel ayrıma dayalı planlama anlayışından vazgeçilmiş, bölgesel gelişme kavramı kullanılmıştır.

Bu planın en dikkat çeken noktalarından biri, ilk kez Avrupa Birliği’nin bölgesel politikalarının dikkate alınması ilkesinin benimsenmiş olmasıdır (Dinler, 2008: 194). Kalkınmada öncelikli yöreler ise 35’e çıkartılmış, bu bölgelerin gelişme potansiyeli göz önünde tutularak, bu bölgelere kaynak tahsisinde öncelik tanınacağı belirtilmiştir. Organize sanayi bölgelerine ağırlık verilerek, bu bölgelerin dağılımının sağlanmasında dengeli davranılması hedeflenmiştir ancak bu bölgelerin ülke içinde dengeli dağılımı mümkün olmamıştır.

5.1.3.3. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci plan önceki planlara göre bölgelerarası gelişmişlik farklarını en fazla ele alan plan olmuştur. Ancak bölgesel planlamaya yönelik bir sistematik eksiklik bulunmaktaydı ve bunun yerine, meydana gelebilecek sorunlara yönelik çözümler geliştirilmeye çalışılmıştı (Bayramoğlu, 2005: 81).

Bu planda yine metropollere yaşanan göçü dengelemeye, kaçak yapılaşmaya ve gecekondulaşmayı önlemeye, konut ihtiyacını karşılamaya yönelik önlemler yer

almıştır. İlk iki plan dönemlerinde yapılan fakat uygulanmayan bölgesel gelişme projelerinin yeniden hazırlanması ve uygulanması düşüncesi yedinci planda bulunan bir diğer husustur (Dinler, 2008: 196).

5.1.3.4. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye’de bölgesel gelişme konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farklarının sorun olmaya devam ettiği görülmektedir. VIII. Plan döneminde bölgesel gelişme projeleri ile bölge planlaması çalışmaları hızlandırılmıştır. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi tamamlanarak uygulamaya konulmuş, Doğu Karadeniz (DOKAP) ve Doğu Anadolu (DAP) Bölgesel Gelişme Plan çalışmaları ise devam etmiştir. Doğu Akdeniz Bölgesel Gelişme Projesi ve Marmara Bölge Planı’nın hazırlık çalışmaları sürdürülmüştür. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınmıştır. Ülkemiz bölgesel gelişme politikalarının AB politikalarına uyumu için gerekli çalışmalara hız verilerek, bölgesel politikalar konusunda başlatılan işbirliğine yönelik çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

Bölge planlaması açısından uygulamaların kolaylığı ve ekonomik kararlarda tutarlılık sağlanması ve plan hedeflerinin iyi saptanabilmesi için Yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması güncelleştirilerek plan bölgeleri oluşturulması hedeflenmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması Sekizinci Plan’ın hedeflerinden biri olmuştur. Bu çerçevede; bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik bölge planlama çalışmalarına yapılmıştır.

5.1.3.5. IX. Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan bir plandır ve istikrar içinde büyüyen, geliri adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ve uzun vadeli stratejisi (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Planda her alanda detaylı plan hazırlama anlayışından, belirlenen kalkınma vizyonu çerçevesinde makro dengeleri gözeterek, planların etkin isleyişini sağlamak amacıyla yapısal düzenlemeleri öne çıkaran bir anlayışa bürünmüştür. Planda stratejik amaçlar, istihdamın ve rekabet gücünün artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması olarak belirlenmiştir. Ancak plan sadece kamu kesimi için değil aynı zamanda toplumun geneli için uzun vadeli perspektif belirlemiştir. Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir. Bölgesel gelişmenin sağlanması için AB'ye üyelik süreci fırsat olarak algılanmıştır. Bu anlamda AB'ye üyelik sonrası kullanılabilecek olan yapısal fonlar hazırlık için merkezi ve yerel düzeyde gerekli altyapı oluşturulduğu belirtilmiş, katılımcı, aşağıdan yukarıya gelişme politikasının uygulanması için gerekli ortamın hazırlandığı belirtilmiştir. Bölgesel gelişmenin sağlanması başlığının altında; bölgesel politikaların merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklerin ve içsel potansiyelin harekete geçirilmesinin sağlanması gerektiğine (bu anlamda kalkınma ajanslarının kurulduğuna ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırıldığına değinilmiştir) kırsal kalkınmanın sağlanması alt başlıklarına yer verilmiştir.

5.2. Uygulanan/ Uygulanmakta Olan Bölgesel Kalkınma Programları

Türkiye'de planlı kalkınmacılığa geçmeden önce de geçtikten sonra da bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla çeşitli bölgesel gelişme planları ve projeleri hazırlanmıştır. Planlı dönemde, beş yıllık kalkınma planları ile uyumlu ve bu planları mekânsal olarak uyumlaştırıcı programlar ve projeler yapılmaya çalışılmıştır. Ancak son yıllara kadar yapılan bu plan ve projelerin GAP dışında kalanları kapsamlı ve etkili olamamıştır.

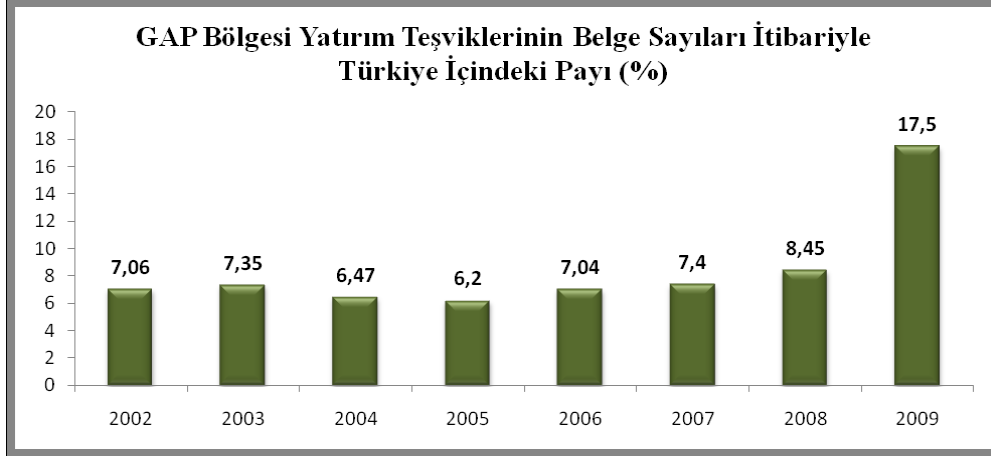
5.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi

1980 yılında Fırat Havzası ve Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağına karar verilerek bu iki havza projesinin Güneydoğu Anadolu Projesi adı altında birleştirilmesi benimsenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir. Güneydoğu Anadolu Projesi, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santralleri (HES) ve sulama tesislerinin yanı sıra tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişmesini hedefleyen çok yönlü bir projedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile bölgesel kalkınmayı sağlamak GAP'ın temel hedefleri olarak gösterilmektedir (GAP Bölge İdaresi Başkanlığı, 2010).

GAP kapsamında enerji ve sulama amaçlı 13 adet büyük proje ile Fırat Nehri ve kolları üzerinde 14 baraj, 11 HES; Dicle Nehri ve kolları üzerinde 8 baraj, 8 HES olmak üzere toplam 22 baraj ve 19 HES'in yapımı planlanmıştır. Ayrıca sulama amaçlı 4 baraj ile enerji amaçlı 1 HES ve 12 depolamasız sulamadan oluşan münferit projeler ve hizmetler sektöründe yer alan içme ve kullanma suyu teminine yönelik olarak geliştirilen projeler de vardır. Toplam yatırım tutarı yaklaşık 32 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. GAP kapsamında bugüne kadar sulama ve enerji amaçlı 10 adet proje tamamlanmıştır. Bunlar Atatürk Barajı ve HES, Karakaya Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES, Dicle Barajı ve HES, Çağ Çağ HES, Hancağız, Derik- Dumluca, Hacıhıdır, Devegeçidi, Çınar- Göksu projeleridir. Bu projelerin dışında 8 adet sulama projesi (Silvan I. ve II. Kısım, Silopi- Nerdüş, Akçakale Yeraltı Sulaması- YAS, Ceylanpınar YAS, Şanlıurfa- Harran Ovası sulamasının bir kısmı, Nusaybin, Suruç YAS, Garzan- Kozluk) tamamlanmıştır.

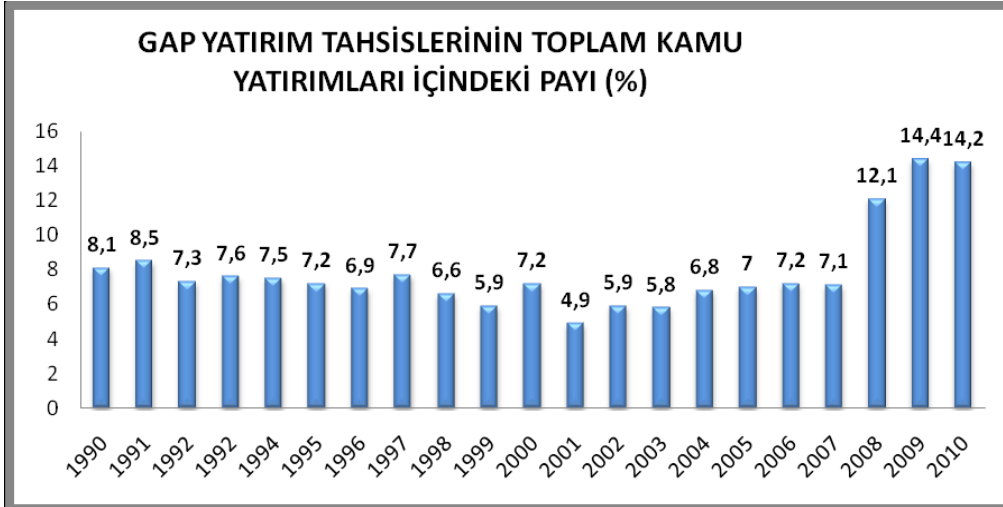
Grafik 1. GAP Bölgesi Yatırım Teşviklerinin Belge Sayıları İtibariyle Türkiye İçindeki Yeri

Kaynak: (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2010)

Yatırım programında sulama, enerji ve içme suyu ortak amaçlı projeleri bulunan GAP, bu özellikleri ile ABD'deki Tennessee Valley Authority ile benzerlik göstermektedir. Bölgenin tarım sektöründeki ortalama büyüme hızı ve Gaziantep, Şanlıurfa gibi illerde sanayi sektöründe ortalama büyüme hızı çoğu dönemde Türkiye ortalamasının üstüne çıkmıştır.

Grafik 2. GAP Yatırım Tahsislerinin Toplam Kamu Yatırımları İçindeki Payı

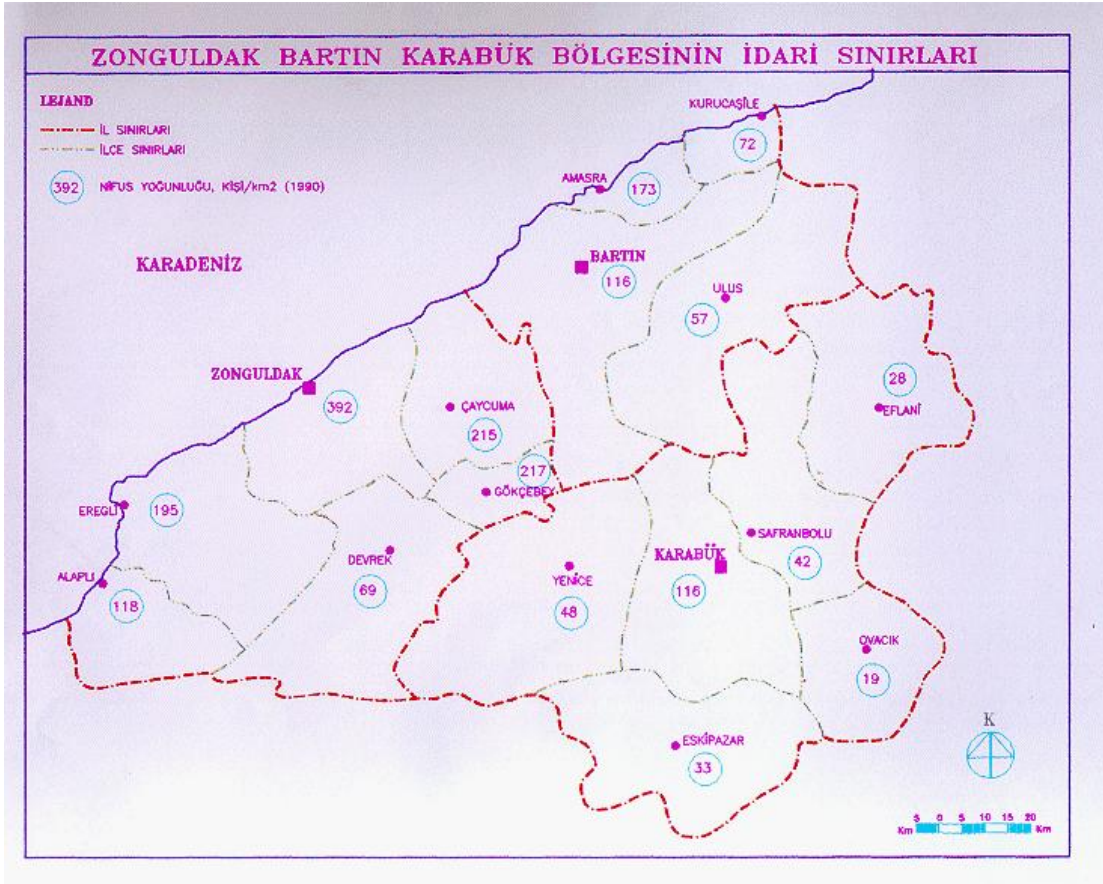

Kaynak: (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2010)

5.2.2. Zonguldak, Bartın, Karabük Projesi

DPT tarafından, Zonguldak- Bartın- Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi'ne 1995 yılında başlanılmış ve proje 1997 yılında tamamlanmıştır. Bölgenin sosyo-ekonomik olarak hızlı bir dönüşüm içerisinde olduğu, ekonomik yapının demir çelik ve kömür sanayi ile şekillendiği vurgulanmıştır. 1995 yılında Kardemir'in özelleştirilmesi ile Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun küçültülmesi projenin temel gerekçesi olarak gösterilmiştir.

Harita 2. Zonguldak Bartın Karabük Projesinin Kapsadığı Alanlar

Kaynak: ZBK Bölgesel Gelişme Projesi, (DPT, 1997)

Projenin amaçları ise; özel sektörde yatırım alternatifleri geliştirebilmek, orta ve uzun vadeli bölgesel gelişme planı hazırlamak, bölgede yapılabilecek yatırım alanlarını tanımlamak, ekonomik ve sosyal sonuçları analiz etmek olarak gösterilmiştir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve gelişme imkânlarının belirlenmesi amacıyla bölgesel planlama

faaliyetleri gerçekleştirilmesi hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen Zonguldak- Bartın- Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi için kamu- özel işbirliğine gidilmiş ve proje uluslararası ihale ile gerçekleştirilmiştir. Projede mevcut durum için alternatif senaryolar üretilmiş, madencilik, bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve imalat sanayi ile ilgili alanların destekleme araçlarına yer verilmiştir.

5.2.3. Doğu Anadolu Projesi

27 Ağustos 1998 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer bölgelerle olan sosyal ve ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak amacıyla Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı başlıklı bir proje çalışması başlatılmıştır. Bu proje, bölgede yer alan beş üniversitenin ortak çalışması ile yürütülmüş ve 2000 yılının sonuna doğru tamamlanmıştır. Proje Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Iğdır illerini ve DOKAP içerisinde de yer alan Bayburt ve Gümüşhane illerini kapsamaktadır.

Bu projede de diğer projelerdeki gibi senaryolar üretilerek bölge kalkınmasını sağlayacak strateji ve politikalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Her il için farklı fizibilite çalışmaları üretilmiş, orta ve uzun vadede planlar yapılmıştır (Bingöl ve Varol, 2002: 313).

Harita 3. DAP Kapsamındaki İller

Kaynak: DAP Ana Planı, (DPT, 2000a)

Projenin temel hedef ve amaçları (DPT, 2000a); diğer bölgelere göre sosyo-ekonomik olarak geri kalmış bölgenin gelişmesini hızlandıracak uygulamalar ortaya koymak, tarım, hayvancılık ve su ürünleri sektörlerindeki gelişmeleri hızlandırmak, kentleşme, eğitim, sağlık, altyapı ve belediye hizmetleri, konut, çevre, enerji, ulaştırma, haberleşme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesini sağlamak, ticaret, merkez köylerin desteklemek, turizm ve göç politikaları ve ilgili diğer alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek, bölgeye yapılan yatırımın artırılması için bölgedeki veya bölge dışındaki girişimcilere yatırım alanları ve projeleri ile ilgili öneriler geliştirerek, bunları koordine edecek düzenlemeler getirmek, belirlenen yatırım alanlarında yön gösterici ön fizibilite raporları hazırlamak, bölgesel istihdamın geliştirilmesi için gerekli olan işgücü arz ve talebinin analizini yaparak bölgedeki insan kaynaklarını geliştirecek projeler önermek, kentleşme oranını ve kişi başına düşen GSYİH'yi Türkiye ortalamasına yaklaştırabilecek sektörel politikalar geliştirmek, Bölgede kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamak amacıyla yapılabilecek kamu yatırımlarını belirlemek ve bölgesel gelişmeyi kamu, özel kuruluşlar ve STK'ların işbirliği ile gerçekleştirmektir.

5.2.4. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi

Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerinin meydana getirdiği Doğu Karadeniz Bölgesi için DPT koordinatörlüğünde bölgenin geri kalmışlık sorununu çözmek, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sosyal refahı yükseltmek amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi hazırlanmıştır. DOKAP'da plan dönemi üç aşamada ele alınmıştır. İlk aşama 2001-2005 yıllarını kapsamaktadır ve bu aşama ekonomide yeniden yapılanma için hazırlık dönemi olarak görülmektedir. İkinci aşama (2006-2010) ekonomide yeniden yapılanmayı öngörürken, son aşama (2011--) sürdürülebilir ekonomik büyüme aşamasıdır.

DOKAP Ana Planı kapsamında 10 ana program altında gelişme projeleri belirlenmiştir. Bunlar (DPT, 2000b):

- 1) Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması Programı (5 proje)
- 2) Sanayi ve Ticaretin Desteklenmesi Programı (5 proje)
- 3) Mekânsal Yapının Güçlendirilmesi Programı (9 proje)

- 4) Yerel Yönetimlerin İşbirliği Programı (5 proje)
- 5) Kırsal Yaşam Alanlarının Geliştirilmesi Programı (4 proje)
- 6) DOKAP Kimliğini Oluşturmak İçin Özel Program (6 proje)
- 7) Uygulamalı Araştırma Programı (3 proje)
- 8) Sürdürülebilir insan Kaynakları Geliştirme Programı (6 proje)
- 9) Kapsamlı Su ve Toprak Kaynakları Yönetim Programı (7 proje)
- 10) Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Programı (3 proje) olarak belirlenmiştir.

Harita 4. DOKAP Kapsamındaki İller

Kaynak: DOKAP 2007 Yılı Faaliyet Raporu (DOKAP, 2007)

5.2.5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

Proje kapsamında; Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun illeri bulunmaktadır. Diğer projelerdeki gibi mevcut durum tespitleri yapılmış, güçlü zayıf yönler analizi yapılarak senaryolar üretilmiştir.

Harita 5. NUTS 2 Bölgeleri ve YHGB İlleri – TR83 Bölgesi

Kaynak: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA, 2011)

5.2.6. Diğer Program ve Projeler

Diğer projeler üç başlık altında ele alınacaktır. Bunlardan ilki planlı dönem öncesinde başlatılan projelerdir. DPT ve İmar ve İskân Bakanlığı'nın birlikte yapmış olduğu planlı dönem öncesi başlatılan bölgesel gelişme projeleri (Bayramoğlu, 2005: 56-59):

- 1) 1957'de Köyceğiz-Dalaman Projesi,
- 2) 1959'da Antalya Bölgesi Projesi,
- 3) 1960'da Marmara Bölgesel Projesi,
- 4) 1963'de Zonguldak Projesi,
- 5) 1963'de Çukurova Bölge Projesi,
- 6) 1964'de Keban Projesi'dir

Bu projeler merkezden yürütülen, fiziksel problemleri ön plana alan, her bölgenin sorununu çözmek için farklı yaklaşımlarla üretilen, yabancı uzmanların önerileriyle ve diğer ülkelerde uygulanan projeler örnek alınarak hazırlanan ve son

olarak uygulamaya aktarılamamış, üretilen çözümlerin kâğıt üzerinde kaldığı projeler olmuşlardır (Dinler, 2008: 202).

Kalkınma programlarından bir diğeri ise Türkiye'nin AB ile mali işbirliği kapsamında uyguladığı bölgesel kalkınma programlarıdır. Bu programlar genel olarak, daha önce PHARE, ISPA ve SAPARD olarak adlandırılan daha sonra ise IPA olarak birleştirilen AB'ye aday ülkelerin katılım öncesi yararlandıkları mali yardım fonlarından yararlanabilmek amacıyla geliştirilmiş programlardır. Bu programlar Doğu Anadolu Kalkınma Programı, TR 82, TR 83 ve TR A1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı, Interreg III/A Yunanistan-Türkiye Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve son olarak Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi işbirliği programıdır.

Üçüncü olarak kırsal kalkınmayı geliştirmeye yönelik, çoğunlukla tarım ve hayvancılığı destekleyici ve altyapıları geliştirme hedefli daha küçük çapta sayılabilecek projelerden bahsedilebilir. Ülkemizde yukarıda sayılan projeler dışında büyük ve küçük çapta birçok kırsal kalkınma projesi gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki diğer kırsal kalkınma projelerine örnek olarak aşağıdakiler gösterilebilir:

- 1) Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi,
- 2) Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi,
- 3) Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi,
- 4) Ceyhan Aslantaş Projesi,
- 5) Şanlıurfa ve Harran Kalkınma Projesi,
- 6) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi,
- 7) Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi,
- 8) Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi,
- 9) Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi,
- 10) Rize – Gümüşhane – Bayburt Kırsal Kalkınma Projesi
- 11) Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi,
- 12) Kuzey Bölgesi Ormancılık Projesi,
- 13) Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri (TYUAP I ve II),
- 14) Ürün Borsaları Geliştirme Projesi,
- 15) Süt Üreticiliği Projesi,

- 16) Uygulamalı Beslenme ve Sağlık Araştırma Projesi, Tahıl Depolama Projesi,
- 17) Seyhan Sulama Projesi (1–2),
- 18) Tarım Sektörü ve Yapısal Uygulama Projesi,
- 19) Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi,
- 20) Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım ve Eğitim Projesi,
- 21) Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri (MEYSEP),
- 22) Meyve ve Sebze İhracatı Projesi,
- 23) Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi ve Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi,
- 24) Drenaj ve Tarla İçi Geliştirme Projesi,
- 25) Sulama İyileştirme Projesi,
- 26) Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES).

Burada diğer kalkınma projelerinden farklı olan KÖYDES'e değinmekte fayda bulunmaktadır. Asıl amacı diğer projeler gibi bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak olmayan KÖYDES (Köy Alt Yapısını Destekleme Projesi), İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla en düşük maliyetle gerçekleştirilmek hedefiyle Nisan 2005'te Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. Söz konusu proje; İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nce köylerin yatırım programlarına alınamayan içme suyu ve köy yolları sorunlarını vali ve kaymakamların önderliğinde İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla mahalli imkânları da göz önünde bulundurarak KÖYDES adı altında geliştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen Proje'nin 525 milyon YTL olan bütçesinin (2010 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi) yarısı köyleri içme suyuna kavuşturmak için, geri kalan yarısı ise köy yollarının yapılması için tahsis edilmiştir. Bu proje öncelikle, su kaynağı olan, ancak bu güne kadar su götürülmemiş köyler, su kaynağı olmayan bu güne kadar su götürülememiş köyler, su kaynağı ve sistemi olan ancak çalıştırılmayan köyler (motor, trafo, enerji nakil hattı, depo kaçağı vs.) ile köy katkısı %50 ve üzerinde olan köyleri kapsamaktadır. Hiç yolu olmayan köyler (ham yollar), stabilize kaplama yolu acil onarım isteyen köyler (heyelan, sel hasarları vs.), sanat yapıları hazırlanmış, tesviyesi bitmiş grup köy yollarının stabilize kaplanması, standardı düşük stabilize yolların ıslahı

ve asfalt kaplanması gibi işlemler de KÖYDES Projesi kapsamına alınmış yürütülmektedir (2010 KÖYDES YPK Kararı). Projenin 2006'da sonlandırılması öngörülmüştür ancak proje halen devam etmektedir.

6. TÜRKİYE'NİN KALKINMA AJANSLARI SİSTEMİNE UYUM SÜRECİ

Türkiye'de kalkınma ajansları kurulması 1990'lı yılların başından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bu politikalara uygun olan anlayışın yerleşmesi için, gerekli olan sürecin geçmesi gerekmiştir.

6.1. Kalkınma Ajansları Öncesi Yeni Paradigmalar

1970'lerde yaşanan krizler, hızlanan küreselleşme hareketleri ve özellikle 1990 sonrasındaki bölgeselleşme anlayışı ve hareketleri ulusal ve uluslar arası politik yapılanmaları etkilemiş, bu kavramların yıpranmasına ve değişmesine yol açmıştır. Bu sürecin sonunda post-fordist üretim yaygınlaşmış, sınırlar ve sınırlamalar kalkmış/azalmış, Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ/ MNC) etkisi çoğalarak serbest ve uluslararası ticaret artmıştır. Wallerstein'in da söylediği gibi küreselleşmenin etkilerini gizleyen, iletişim sistemlerindeki ve teknolojiadaki ilerlemeler olmuştur (Wallerstein, 2010: 348). Elbette ki bu süreç Türkiye'yi de etkilemiştir. Tüm dünyada Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışı yerleşirken bu anlayış ülkemize Kamu Yönetimi Reformu adı altında girmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışının varsayımları devletin minimalleştirilmesi, piyasa mekanizmasının benimsenmesi ve son olarak da işletme yöntem ve tekniklerinin kamuda da uygulanmasıdır (Batal, 2010: 2). Bu uygulamaların gerçekleştirilebilmesi içinse rekabet edebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, yönetim ve subsidiarite veya yerellik olmazsa olmaz kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.1.1. Rekabet Edebilirlik

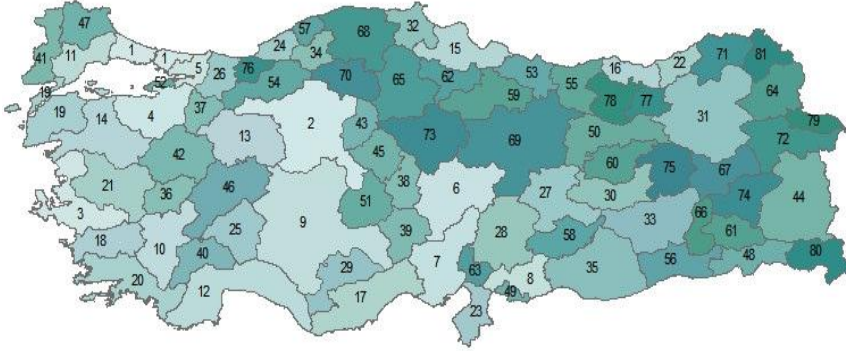
Bölgesel rekabet edebilirlik kavramı tanımlanırken, kavram hem ulusal hem de uluslar arası boyutta ele alınır. Yani bölgelerin hem dış rekabet koşulları içerisinde uluslararası pazarlar için mal ve hizmet üretmesi hem de bölge içi yüksek gelir ve istihdam olanakları oluşturarak, bu olanakları sürdürülebilir hale getirmesi bölgesel

rekabet gücünün temelini oluşturur (Alkın vd, 2007: 222). Ancak bölgesel rekabetin oluşturulması ile bölgenin geliştirilebilmesi için, bölgenin rekabet edebilecek olanaklara ve altyapıya sahip olması gerekmektedir. Türkiye’de ise az gelişmiş bölgeler, gelişmiş bölgeler ile eşit olanaklara, eşit potansiyele veya eşit gelişme hızına sahip değildir.

2007-2013 dönemi için Türkiye’yi ve diğer aday ülkeleri Yapısal Fonlara hazırlamak amacıyla kullanılan Katılım Öncesi Yatırım Aracı (IPA) fonu, önceden oluşturulan üç fonun birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Bu fonun bir diğer amacı aday ülkelerin AB politika ve standartlarına kademeli olarak uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Katılım Öncesi Yardım Aracı beş bileşen içermektedir. Bu bileşenler, Geçiş Desteği ve Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynakları ve Kırsal Kalkınma bileşenleridir. Üyelik sürecinde Türkiye için, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) uygulamasının önemli uygulamalarından biri olarak Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı (BROP) geliştirilmiştir. Bu program bölgelerarası farklılıkların azaltılması ve Türkiye ekonomisinin AB standartlarına yaklaşmasını hedefleyerek üretilmiştir.

BROP, kaynakların, katkının en yüksek düzeyde olacağı belirli sayıdaki sektör, bölge ve önceliklere yoğunlaşması politikası ile hareket eden bir yardım programıdır. Bu çerçevede program iki önceliğe dayanarak çalışmaktadır. Bunlardan ilki sanayi alt yapısının geliştirilmesi, finansal araçların geliştirilmesi ve oluşturulması, araştırma geliştirme ve inovasyonun ve teknoloji ve bilişim teknolojilerinin altyapısının iyileştirilmesi, turizm alt yapısının ve pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin geliştirilmesine dayanan ‘İş Ortamının Geliştirilmesi’, ikincisi ise KOBİ’lerin girişimcilik, bilişim, inovasyon ve araştırma ve geliştirme kapasitelerinin geliştirilmesi ve sanayi özel sektör işbirliğinin geliştirilmesine dayanan ‘İşletme Kapasitesinin Geliştirilmesi ve Girişimciliğin Desteklenmesi’dir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2007: 7). Yani program önce gelişmeye yönelik iş ortamını oluşturmayı, daha sonra da bu ortamı geliştirmeyi hedeflemektedir. 2002-2006 döneminde Türkiye’nin katılım öncesi fonlardan tam anlamıyla faydalandığı belirtilmiştir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2007: 9). Ancak belirtildiği gibi bu programların bir amacı da Türkiye’nin AB politikalarına uyum sağlamasıdır. Ayrıca bu fonlar yapı itibarıyla karşılıksız değildir ve belirli bir kısmını (%30’a kadar) Türkiye’nin karşılaması esasına dayanır.

Harita 6. İllerin Rekabet Gücü Sıralaması Haritası

Kaynak: (Alkın vd., 2007: 232)

Harita 4’de görüldüğü gibi iller aynı rekabet gücüne sahip değildir. İllerin rekabetçilik endeksinin birinci sırasında yer alan İstanbul ile son sırada yer alan Ardahan arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bölgesel rekabet edebilirlik anlayışına göre belirli mekânda üretim faktörlerinin konumu ve kullanımı iktisadi aktörlerin, yani bu durumda bölgesel dinamiklerin, rekabet gücünü etkilemektedir (Kara, 2008: 9). Bu durumda İstanbul ile Ardahan arasındaki gelişmişlik farkı hiçbir zaman azalmayacaktır. Nitekim İstanbul’daki üretim faktörlerinin kullanımını hiçbir şekilde Ardahan’dakilerden daha düşük seviyeye inmeyecektir. Bunun sebebi, liberal ekonomik düzen içerisinde bölgenin kendi olanakları ile rekabet gücünü artırmaya çalışmasının sonucunun gelişmiş bölgelerin lehine sonuçlanacak olmasındandır. Dış yatırımların bölgeye çekilmesi hedeflenirken de başka bir sorun ile karşılaşılmaktadır. Bölgeye yatırım yapması beklenen yabancı yatırımcılar veya Çok Uluslu Şirketler yatırım için her zaman üretimin daha ucuz olduğu bölgeleri tercih etmektedir. Bu bir kısır döngü sürecine yol açmaktadır. Çünkü gelişmesi istenen bölgede, geliştikten sonra, üretim faaliyeti daha pahalı bir hal alacaktır. Sermaye ise her zaman daha ucuz üretimi gerçekleştirebileceği bölgelere yatırım yapmayı tercih edecektir. Bu durumda en ucuz üretimi sağlayan bölge

daha fazla geliŒecektir. Çin gibi ÷lkelerde daha ucuz üretim sağlanması bu ÷lkelere olan yatırımın artmasını saęlamıŒtır. Türkiye ise Çin gibi üretimi çok daha ucuza sağlayan ÷lkelerle rekabet etme gücüne sahip olamayacaktır.

6.1.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı 1970’li yıllara dayansa da ilk olarak 1987 yılında Bruntland Raporu’nda tanımı yapılmıŒtır. Raporda kavram ‘bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetlerinden ödün vermeden karşılamak’ olarak tanımlanmıŒtır (UN, 1987). Aslında küreselleşme ile sermayenin ulus-ötesi nitelik kazanması sonucunda düşük maliyetli kaynaklara ulaşabilme imkânı saęlanmıŒtır. Bu düşük maliyetli kaynaklar arasında hammadde ve doğal kaynaklar dışında ucuz emek de bulunmaktadır. Bu ucuz kaynaklara rahatlıkla ulaşılabilmesi bu kaynakların çok daha hızlı şekilde tüketilmesine yol açmıŒtır. Serbest piyasa devletin etkinliğini yitirmesine yol açınca bu süreç daha da hızlanmıŒtır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile bu kaynakların yok olmasının önüne geçilmek istenmektedir. Ancak süreç kaynakların sürdürülebilir olmasını değil, en fazla kârı elde edebilmek için kaynakların sürdürülebilir olmasına yol açmıŒtır.

Gelişmekte olan ÷lkeler daha düşük gelir seviyesine sahip oldukları için öncelikli olarak üretim artışını sağlamayı hedeflemektedirler ve yüksek nüfus artışına sahip olduklarından doğa sermayesi üzerinde daha fazla baskı oluşacaktır (Gürlük, 2010: 93). Yani gelişmekte olan ÷lkeler için sürdürülebilir kalkınma önceliği daha alt sıralarda yer alan bir kavramdır. Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma önündeki en büyük engeller ise küreselleşme ile sermayenin devamlı olarak yapısını değiştirmesi, yüksek oranda kayıt dıŒı ekonominin varlığı, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflendiği bölgeler için talebin olmaması ve bölgelerde verimli işgücüne sahip olunmamasıdır.

6.1.3. Yönetişim

1990 sonrası kamu yönetimi anlayışı değişerek yeni kamu yönetimi, piyasa temelli kamu yönetimi ya da kamu işletmeciliği görüşü hâkim olmaya başlamıŒtır. Yeni kamu yönetimi anlayışının ve bu anlayışın Türkiye’deki yansıması olan Kamu Yönetimi Reformu’nun en önemli kavramlarından biri olan yönetişim, kamu sektörüne rekabetin getirilmesi ile hız kazanmıŒtır.

Yönetim kavramı hiyerarşik nitelikteki bürokratik yapıya dayalı model olarak algılanırken, yönetişim, yönetim sürecinde rol oynayan aktörlerin ve örgütlerin etkileşimini, resmi ya da resmi sıfatı bulunmayan kişi ve kuruluşların katılımıyla hükümet dışı aktörlerin de yönetim sürecinde yer almasını öngören bir kavramdır (Batal, 2010: 4).

İyi yönetişimi tesis etmenin başlıca ilkeleri olarak ise şu kavramlar gösterilmektedir (Aktan ve Çoban: 1):

- 1) Halkın siyasal karar alma süreci olarak gösterilen “Katılımcılık”
- 2) Kamu yönetimi kurumlarının bilgi üretmesi ve toplumun bu bilgiye ulaşabilmesi yani “Saydamlık”
- 3) Kamusal yetkilerin yanlış kullanılmasını önlemek için “Hesap Verme Sorumluluğu”
- 4) Vatandaşa sunulacak kamusal hizmetin yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi yani “Yerinden Yönetim”
- 5) Devlet yönetiminin siyasal yozlaşmadan arındırılması olarak tanımlanan “Siyasal Etik”
- 6) Müşteri odaklı anlayış benimsenerek kamusal hizmet ve uygulamalarda standartların üst düzeyde tutulmasını hedefleyen “Kalite”
- 7) Kamusal alanlardaki işe uygun kişinin seçilmesini tanımlayan “Liyakat”
- 8) İktisadi faaliyette bulunan piyasa aktörlerinin birbirini engellememesi ya da engellememesi “Rekabet”
- 9) Devlet üzerinde hukukun egemen olması yani “Hukukun Üstünlüğü”
- 10) İktidarın gücünü kötüye kullanmasının engellenmesi yani “İktidarın Sınırlandırılması”
- 11) Toplumsal düzeni sağlayacak “Kurallar ve Kurumlar”
- 12) Vatandaşla devlet arasında iletişimi kolaylaştıran e-devlet gibi uygulamalar yani “Dijital Bilgi Yönetimi”

Eğer dikkatle bakılırsa bu kavramların yukarıdakinden farklı şekilde anlaşılacağı ve açıklanabileceği görülmektedir. Çoğu tanım, kavramın anlaşılması istendiği gibi yapılmaktadır. Oysa yönetişim rekabet çerçevesi ile yerel politikanın daha etkin kullanılması ile sermayenin etkinliğinin artmasını sağlayabilmeyi hedefler.

6.1.4. Yerellik (Subsidiarity)

Türkçeye “hizmetlerde halka yakınlık” olarak da çevrildiği görülen subsidiarity (yerellik), devlet örgütlenmesinin aşağıdan yukarıya kurulmasını öngörmektedir (Apan, 2006: 34). Yerellik, yerelleşmenin tersine, yukarıdan aşağıya bir yetki devri sürecini değil; yetkileri önce en alt kademeye bırakma, bu kademenin taşıyamadığını bir üste çekme biçiminde bir yapılanma süreci olarak resmedilmektedir. Yerellik, yönetsel sistemi idari federalizm esasına göre yeniden yapılandırma demektir (Güler, 2005: 42). Subsidiarite ilkesi merkezden tabana görüşünü tersine çevirerek yereldeki hizmetlerin hızlı bir şekilde yerine getirmeyi hedefliyor gibi görünse de yerel ve bölgesel yönetimlere kendi sınırlarını aşip dünyayla etkileşime ve işbirliğine girebilme yetkisi verilebilmesi bazı çevrelerce ulusal devletlerin bütünlüğüne aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir (Özer, 2010: 69). Bu ilke AB için çok önemlidir ve bunun vurgusu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nda yapılmıştır. Subsidiarite neo-liberal AB’nin yapısını sürdürebilmesi için ve özerk yapılanmaları güçlendirmek için gerekli bir ilkedir (Sayın, 2005: 269).

Yerel özerklik ise bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işleri, kendi başına, kendi organlarıyla görebilmesi ve buna olanak verecek kaynaklara da sahip olabilmesidir (Keleş, 2009: 52). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın 3. maddesine göre yerel özerklik ise; “Özerk yerel yönetim kavramı, yerel yönetimlerin yasalarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkânı anlamını taşır” şeklinde tanımlanmıştır. Yine bu maddenin ikinci paragrafında bu hakkın nasıl kullanılacağı anlatılmıştır; “Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır”. Türkiye’nin zorunlu olarak kabul ettiği maddelerden olan 3. maddenin yerel yönetimlerin aşırı özgürlüğüne veya serbestliğine yol açabileceği düşünülse de, merkezi yönetimin bu serbestliği ülkedeki yapıya göre düzenlemesi hedeflenmiştir.

6.2. Bölgesel İstatistik Sistemi (NUTS) ve Sistemin Türkiye'ye

Uygunluğu

Avrupa Birliği'nde bölgelerarası eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla ve geri kalmış bölgelerin birliğin fonlarından faydalanmaları amacıyla, üye ülkeler arasında, karşılaştırılabilir verileri sağlayan ve bölgelerarası farkları rahatlıkla belirleyebilecek bir bölgeleme sistemi oluşturulmuştur (Çamur ve Gümüş, 2005: 147). Bu sisteme İstatistikî Bölge Birimleri Sistemi (NUTS) adı verilmiştir.

Yönetişim, subsidiarity gibi kavramların Türk Kamu Yönetimi literatürüne yerleşmesinden sonra, AB Türkiye'den uyum paketlerini gerçekleştirmesini ve bu paketlerin bir eki olarak Ön Ulusal Kalkınma Planı'nı hazırlamasını talep etmiştir. 2004-2006 dönemi arasında uygulanan ÖUKP, AB ile sosyo-ekonomik olarak uyum sağlama, rekabet gücünü arttırma, istihdam kapasitesini geliştirme, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltma hedefleri ile üretilmiştir (DPT, 2003: iv). Ön Ulusal Kalkınma Planı'na düşük ücretli istihdama yol açacağına ve plancılıktan sapılacağına dair eleştiriler getirilmiştir (Somel ve Ekiz, 2005: 128).

ÖUKP yanında AB ayrıca Türkiye'nin NUTS sistemine uyum sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi'nde çok merkezli gelişime yönelik yapılanmalar öngörülmüştür. Türkiye'ye NUTS sistemi Avrupa örnek alınarak, Kalkınma Ajansları öncesinde getirilmiştir. NUTS sistemine göre Türkiye'de Düzey-1 itibariyle 12 bölge, Düzey-2 itibariyle 26 bölge olacak şekilde bölümlenme yapılmıştır. Düzey-3 ise 81 ile ifade etmektedir. Ancak Türkiye'de illerin ortalama nüfusu ile AB'de NUTS-3 düzeyindeki nüfus ortalaması arasında fark bulunmaktadır (Çamur ve Gümüş, 2005: 154). Kalkınma ajansları ise Düzey-2 bölgeleri esas alınarak 26 bölgede kurulmuştur.

Çizelge 5. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

1. Düzey	2. Düzey	3. Düzey
TR1 İstanbul	TR10 (İstanbul)	TR100 İstanbul
TR2 Batı Marmara	TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR211 Tekirdağ TR212 Edirne TR213 Kırklareli
	TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	TR221 Balıkesir TR222 Çanakkale
TR3 Ege	TR31 (İzmir)	TR310 İzmir
	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	TR321 Aydın TR322 Denizli TR323 Muğla
	TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR331 Manisa TR332 Afyonkarahisar TR333 Kütahya TR334 Uşak
TR4 Doğu Marmara	TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TR411 Bursa TR412 Eskişehir TR413 Bilecik
	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	TR421 Kocaeli TR422 Sakarya TR423 Düzce TR424 Bolu TR425 Yalova
TR5 Batı Anadolu	TR51 (Ankara)	TR510 Ankara
	TR52 (Konya, Karaman)	TR521 Konya TR522 Karaman
TR6 Akdeniz	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TR611 Antalya TR612 Isparta TR613 Burdur
	TR62 (Adana, Mersin)	TR621 Adana TR622 Mersin
	TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	TR631 Hatay TR632 Kahramanmaraş TR633 Osmaniye
TR7 Orta Anadolu	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	TR711 Kırıkkale TR712 Aksaray TR713 Niğde TR714 Nevşehir TR715 Kırşehir
	TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	TR721 Kayseri TR722 Sivas TR723 Yozgat

1. Düzey	2. Düzey	3. Düzey
TR8 Batı Karadeniz	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	TR811 Zonguldak TR812 Karabük TR813 Bartın
	TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	TR821 Kastamonu TR822 Çankırı TR823 Sinop
	TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	TR831 Samsun TR832 Tokat TR833 Çorum TR834 Amasya
TR9 Doğu Karadeniz	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	TR901 Trabzon TR902 Ordu TR903 Giresun TR904 Rize TR905 Artvin TR906 Gümüşhane
TRA Kuzeydoğu Anadolu	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	TRA11 Erzurum TRA12 Erzincan TRA13 Bayburt
	TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	TRA21 Ağrı TRA22 Kars TRA23 Iğdır TRA24 Ardahan
TRB Ortadoğu Anadolu	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	TRB11 Malatya TRB12 Elazığ TRB13 Bingöl TRB14 Tunceli
	TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	TRB21 Van TRB22 Muş TRB23 Bitlis TRB24 Hakkâri
TRC Güneydoğu Anadolu	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	TRC11 Gaziantep TRC12 Adıyaman TRC13 Kilis
	TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	TRC21 Şanlıurfa TRC22 Diyarbakır
	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	TRC31 Mardin TRC32 Batman TRC33 Şırnak TRC34 Siirt
Toplam - 12	26	81

Kaynak: (TUİK, 2005)

7. TÜRKİYE’DE KALKINMA AJANSLARININ YAPISI VE KALKINMADAKİ YERİ

Kalkınma ajanslarının kuruluş amacı yerel ve bölgesel kalkınmayı sağlamak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak ve bölgedeki yaşam düzeyi kalitesini artırmaktır (Akgül, 2010: 641). Bu amaçlar çerçevesinde önce ABD, daha sonra AB ülkeleri ve dünyanın çeşitli ülkelerinde Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Türkiye’de ise bu kurumlar AB yolunda izlenen adımlar çerçevesinde önce Helsinki zirvesi (1999) daha sonra uyum yasaları, Ön Ulusal Kalkınma Planı ve Bölgesel İstatistik Birimlerinin yerleştirilmesi sonrasında 2006 yılından itibaren kurulmaya başlanmışlardır. Buradan da anlaşıldığı gibi Kalkınma Ajansları Avrupa Birliği yolunda Türkiye’nin yerine getirmesi gereken bir ödevdir. AB tarafından tam üyelik yolunda Türkiye için bir koşul olarak sunulan bu kurumlar Avrupa’da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Hepsinin ortak özelliği bölgesel kalkınma anlayışının ulusal-merkezi anlayıştan sıyrıp esnek yönetim anlayışına kavuşmasıdır.

Bölge kavramının tam açıklığa kavuşmamış bir kavram olması ve ülkemizde bölgeciliğe yol açacağına yönelik tartışmalar sonrası Bölgesel Kalkınma Ajansları, ‘Bölgesel’ kelimesi çıkartılarak ancak yapısı değiştirilmeyerek 5449 sayılı kanun ile kurulmuştur. 2006 yılında kurulan bu kurumların bugün itibarıyla kuruluş çalışmaları tamamlanmış, 26 düzey 2 (NUTS2) bölgesinde 26 Kalkınma Ajansı faaliyete geçmiştir.

7.1. Kalkınma Ajanslarının Yasal ve Yönetimsel Yapısının Değerlendirilmesi

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 2006 yılında kabul edilmiş ve bu tarihten itibaren Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde ajansların kuruluş amaçları:

- 1) Kamu kesimi, özel kesim ve Sivil Toplum Kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek,
- 2) Kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak,
- 3) Yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak,
- 4) Bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak şeklinde belirtilmiştir.

Maddede yer alan son hüküm göz önüne alındığında Kalkınma Ajansları'ndan, uzun yıllardır çözülmeye çalışılan bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltması beklenmektedir. Bu noktada az gelişmiş bölgelerdeki ajansların gelişmiş bölgelerdeki ajanslardan daha etkin çalışması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Ancak tüm ajansların aynı başarı düzeyini yakalaması mümkün olmamakla birlikte, bölgelerarası dengesizliklerin azaltılabilmesi için gelişmiş bölgelere oranla daha yüksek potansiyele, yatırım miktarına ve gelişme hızına sahip olması gereken az gelişmiş bölgelerin bunu sağlamaya yönelik kapasiteleri de sınırlıdır (Özer, 2010: 156).

Ajansların hukuki yapısına bakıldığında, Kanun'un 3. maddesine göre tüzel kişiliğe haiz ve kanunda düzenlenmeyen işlemlerden ötürü özel hukuk hükümlerine tabi oldukları görülmektedir. Ancak bu madde ajansların kamu tüzel kişisi mi yoksa özel hukuk tüzel kişisi mi oldukları hakkındaki tartışmaların çıkış noktası olmuş, daha sonra Anayasa Mahkemesi kararında (AYM, 30.11.2007, 2006/61 E., 2007/91 K. R.G., 23.2.2008,26796) bu kurumların kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu vurgulanmıştır (Akgül, 2010: 643). Ajanslar kamusal olanaklardan faydalanabilirken ayrıca kamu-özel işbirliğiyle çalışma anlayışına sahip olmasıyla diğer kurum ve kuruluşlardan farklılık arz etmektedir.

Kanunun 5. maddesine göre Kalkınma Ajansları; kendileri plan yapmak yerine yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamakla, bölge plan ve programlarını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmakla, bölgenin kırsal kalkınma kapasitesinin geliştirilmesine bölge plan ve programları çerçevesinde katkı sağlamak ve bu kapsamdaki projeleri desteklemekle, kamu-özel-STK arasındaki işbirliğini geliştirerek bölgesel gelişme hedeflerini geliştirmekle, ajansa tahsis edilen kaynakların bölge plan ve programlarını uygun şekilde kullanılması veya kullandırılmasını sağlamakla, bölgenin potansiyelini, kaynaklarını tespit etmeye yönelik, bölgesel gelişmeyi hızlandırıcı ve rekabet gücünü arttırıcı araştırmalar yapmak, yapılan araştırmaları desteklemekle, bölgenin tanıtımını yapmak amacıyla iş ve yatırım imkânlarını ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde uluslararası düzeyde sunumlar yapmakla, ajansın bulunduğu bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleriyle diğer idari iş ve işlemlerini, mevzuatta belirtilen süre içerisinde sonuçlandırmak üzere takip ve koordine etmekle, KOBİ'ler ve yeni girişimcileri yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme

ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak, desteklemekle, Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslar arası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmakla görevlidir.

Bu görev ve yetkiler ile ilk olarak Türkiye'de planlı dönemin başından itibaren etkin olan merkezi anlayış yerele devrolmuştur. Ajanslar kendileri plan yapmadan bölgedeki yönetim birimlerinin planlama çalışmalarına destek olma yolunu seçecektir. Bu durumun sonucu olarak, bölgesel politikaların merkezden üretilmesine alışmış olan bölgelerde, bölgesel plan ve politika üretebilecek yeterli tasarım bilgisi ve deneyimi olmadığından başarılı projelerin ortaya çıkma şansı düşüktür ve bölgesel kapasiteler göz ardı edilmiş olacaktır (Dulupçu, 2006: 251). İkinci olarak özel sektörün yani sermayenin yapılması hedeflenen iş birliği içerisindeki konumunun ve etkinliğinin önemi çok büyüktür. Nitekim kalkınma ajansları sistemi bölge kalkınmasını liberal ekonomi koşullarında, olabildiğince kamunun etkinliği dışında gerçekleştirmeyi öngörmektedir; ancak liberal koşullar içerisinde öngörülen yarışmacı ve rekabetçi yapı içerisinde bölge kendi başına bırakılırsa bölgeler arası farkların giderek daha da büyümesi söz konusu olacaktır (Keleş, 2010: 30). Sermayenin de bölgede söz sahibi ve etkin olması, kâr amacı güden özel işletmelerin bölgede yatırım yapmayı tercih etmemesi ile az gelişmiş bölgelerin kalkınmasının önünde bir engel oluşması sonucunu doğurur.

Kalkınma ajanslarının teşkilat yapısı ise kanunun 7. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre ajansların teşkilat yapısı 'Kalkınma Kurulu', 'Yönetim Kurulu', 'Genel Sekreterlik' ve 'Yatırım Destek Ofisleri'nden oluşmaktadır. Kanunda açıklanan yapısıyla Kalkınma Ajansları Türkiye'deki diğer kamu kuruluşlarından farklılık arz etmekte, bütün kamu kuruluşlarında yer alan karar alma ve icra yetkisiyle donatılmış bir genel kurul yerine yönetim kurulu bulunmaktadır (Akgül, 2010: 647). Ajansların faaliyetlerinin, personelinin, bütçesinin ve denetiminin belirlenmesine yönelik olarak 5449 sayılı kanunun yanında yönetmelikler de çıkartılmıştır. Kanuna yönelik Anayasa Mahkeme'sine açılan iptal davasında ise tartışılan maddelerin iptal edilmediği, ajansta genel sekreter, iç denetçi veya uzman personel olarak istihdam edilebilenlerin görevleri sona erdiğinde önceki kamu kurum ve kuruluşlarındaki kadrolarına müşterek kararname ile atanmaların, yapılacak atama işlemlerinin ilgili bakan onayı ile yapılmasını Anayasa'nın 10. maddesinde öngörülen yasa önünde eşitlik ilkesine aykırı olduğu ve bunun aynı hukuksal durumda bulunanlara karşı bir eşitsizlik yarattığı ve ajansların

5449 sayılı kanunun uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olduğuna dair hükümler muafiyetin hangi amaçla, hangi koşullarda yapıldığına ilişkin bir açıklık bulunmadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir.

7.1.1. Kalkınma Kurulu

Ajansın danışma organı olan kalkınma kurulu kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim ve STK temsilcilerinden oluşan, en fazla 100 üyesi bulunan, ajansın faaliyetlerini izleyen ve yönetim kuruluna tavsiyede bulunan bir kuruldur (Akgül, 2010: 648).

Kalkınma kurulunun üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarına yönelik kanunda veya yönetmelikte bir madde bulunmamaktadır. Yani kalkınma kurulu üyeleri yabancı uyruklu olabilir. Üyelerin görev süreleri bittikten sonra, en fazla üç kez olmak koşuluyla, temsil ettikleri kuruluşların bu yönde karar vermesi halinde yeniden görev yapabilirler. İlk toplantıda üyeler arasından başkan ve başkan vekili seçilir, seçilen başkan ve vekilinin görev süresi 2 yıldır. Kurul yılda en az iki kere üye tamsayısının yarısından bir fazlası ile toplanır ve kararlar oy çoğunluğu ile alınır. Kurul toplantıları herkese açıktır. Yönetim kurulu üyeleri kalkınma kurulu toplantılarına katılabilir fakat görüş beyan edemez ve oy kullanamazlar. Yönetim kurulu ve kalkınma kurulu üyeliklerinin aynı anda aynı kişide birleşmesinin önüne geçilmiştir. Kalkınma kurulu yönetim kurulunun danışabileceği ve tavsiye alabileceği bir kurul olmasına rağmen kalkınma kurulunun başkanı veya vekili yönetim kurulunda üye olarak yer alamamaktadır (Özer, 2010: 168). Kurul çalışmalarında gönüllülük esastır ve bir ücret öngörülmemiştir.

Kalkınma kurulu bu yapısı ile etkin ve işlevsel bir konuma sahip değildir. İlk olarak kurul üyelerinin nasıl seçileceği, ne şekilde belirleneceği belirtilmemiş sadece kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK temsilcilerinden oluşacağı belirtilmiştir. Kalkınma kurullarının yapısında sorun teşkil eden ikinci nokta sermayenin etkinliğini artırmasına ve bölgede söz sahibi olmasına yol açabilecek yapıda olmasıdır. Üçüncü olarak ise üye sayısının yüksek sayıda olması ile kurulun işleyişinin ve etkinliğinin azalacağı söylenebilir.

7.1.2. Yönetim Kurulu

Kalkınma ajanslarının karar mekanizması yönetim kuruludur. Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ve kalkınma kurulu tarafından seçilecek üç özel kesim veya STK temsilcisinden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde ise il valileri, büyükşehir belediye başkanları (büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları), il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak koşuluyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur.

Yönetim kurulu başkanı olarak vali görev yapar. Birden fazla ilden oluşan bölgelerde ilk yıl ajans merkezi olarak tespit edilen ilin valisi, sonraki yıllarda ise alfabetik sıraya göre gelen ilin valisi tarafından yürütülür. Kalkınma kurulundan farklı olarak kurumsal temsil esastır (Özer, 2010: 175). Kurul üyeleri kalkınma ajansının gizlilik taşıyan bilgilerini ifşa edemez, kendisinin ve başkasının yararına kullanamaz, ajanstaki görevi bitse dahi ajansa faaliyette bulunamaz. Kurul üye tamsayısının yarısından bir fazlasıyla ayda en az bir kere toplanır, oy çokluğuyla karar alınır, ajans genel sekreteri oy hakkı olmadan toplantılara katılır.

7.1.3. Genel Sekreterlik

Kalkınma ajansının icra organı genel sekreterliktir. Genel sekreter yönetim kurulunun teklifi ve DPT Müsteşarlığı'nın onayı ile atanır. Genel sekreterin görevleri şunlardır (Özer, 2010: 178):

- 1) Yönetim kurulu kararlarını uygulamak,
- 2) Bütçenin hazırlanması ve yönetim kuruluna sunmak,
- 3) Bütçe ve yönetim kurulu kararları çerçevesinde harcama yapmak,
- 4) Bölgedeki proje üretme kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak,
- 5) Yerel yönetim, özel sektör ve STK proje tekliflerini değerlendirerek, mali destek sağlamak için yönetim kuruluna öneri sunmak,
- 6) Taşınır mal (taşıt hariç) ve hizmet mal alımına karar vermek,
- 7) Desteklenen projeleri takip etmek,
- 8) Yurtiçindeki ve yurtdışındaki ajans ve kuruluşlarla ortak projeler geliştirmek,

- 9) Personelin performansını değerlendirmek, iŖe alınmasını ve iŖine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek,
- 10) Yerel yönetimlerin planlama alıŖmalarını desteklemek,
- 11) Bölgesel geliŖme ile alakalı toplantılara katılmak, yurtdiŖi temaslarda bulunmak.

7.1.4. Yatırım Destek Ofisi

Tüm illerde açılması öngörülen yatırım destek ofisleri, genel sekreterliğe bağlı olarak alıŖır ve yatırımcıların bürokratik iŖlemlerini en kısa sürede sonuçlandırmak üzere, ücretsiz olarak görev yaparlar (Akgül, 2010: 649). Yatırım destek ofisleri yatırımcıya bilgi vermek, yol göstermek, baŖvuruların n incelemesini yapmak, iŖlemler hakkında valiliği ve genel sekreterliği bilgilendirmek, bölgedeki yatırımcıların izin ve ruhsat iŖlemleri ile diğer idari iŖlemlerini (kamu kurumlarının yetki alanına giren) ivedi ve hızlı bir Ŗekilde çözmekle yükümlüdür.

Yatırım destek ofisleri biri koordinatör olmak üzere en çok beŖ uzmandan oluŖurken, uzman personel sayısının ilin ihtiyaçlarını karŖılayamadıęı durumlarda yönetim kurulu kararı ve DPT'nin onayıyla personel sayısı artırılabilir (zer, 2010: 179).

7.2. Kalkınma Ajanslarının Ulusal ve Bölgesel Kalkınmadaki Yerinin İncelenmesi

Tüm dünyada hem eleŖtirilerle karŖılaŖan hem de baŖarılı örneklerinden söz edilen kalkınma ajansları Türkiye'de de kuruluş aŖamasında eŖitli sorunlarla karŖı karŖıya kalmıŖtır.

7.2.1. Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikalarının Değerlendirilmesi ve Kalkınma Ajanslarına Yönelik EleŖtiriler

Türkiye'nin 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi sonucunda AB Komisyonu'nun hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında Kalkınma Ajansları'nın kurulması yer almaktadır. Türkiye'de bu tarihten itibaren Kalkınma Ajansları'yla ilgili birçok

düzenleme yapılmış ve 2009 tarihinde 26 Düzey 2 bölgesinde Kalkınma Ajansları'nın kuruluşu tamamlanmıştır. Fakat Kalkınma Ajansları'na yönelik bu çalışmalar beraberinde çeşitli çevrelerden birçok olumlu ve olumsuz eleştiriyi de beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme süreci tüm dünyanın bölgesel politikalarını etkilediği gibi Türkiye'nin de bu alandaki politikalarını ve kurumsal yapılanmasını değiştirmiştir. Türkiye küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni eğilimler çerçevesinde bölgesel sorunlarını çözmek için yukarıdan aşağıya politikaları terk etmeye başlamış ve yönetim yerine yönetim modelini bölgesel politikaların merkezine oturtmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın bir şekilde uygulanmaya başlayan planlama, kalkınmanın en önemli belirleyicisi olarak görülmüştür. Bu dönemde bütüncül olarak tasarlanan ve merkezi otorite tarafından yürütülen planlar; ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak ve temel sosyo-ekonomik sorunları çözmek için kurumsal bir strateji olarak görülmüştür. Ancak küreselleşme süreciyle birlikte liberelleştirme ve özelleştirme politikalarıyla devletin iktisadi gücü zayıflatılmış ve ulusal iktisat politikası araçlarının yönetimi ulus devletten uluslar üstü kurumlara devredilmiştir. Bu gelişmelerin iktisadi planlara yansımaları ise kapsam olarak bütüncül kalkınma planlamasından stratejik planlamaya geçiş şeklinde olmuştur. Türkiye'de de tüm dünyadaki gelişmelere paralel bir süreç yaşanmıştır. 1960 yılında DPT'nin kurulması ile başlayan kalkınma planlaması tüm ülkeyi kapsayan bütüncül planlama çerçevesinde ele alınmıştır. Bütüncül planlama anlayışı VII. BYKP'ye kadar sürmüş, AB'ye üyelik sürecinin de etkisiyle yerini VII. Plandan itibaren stratejik planlamaya bırakmıştır. VII. BYKP ile birlikte stratejik planlama ve âdem-i merkeziyetçilik anlayışı kalkınma anlayışına yerleşmiştir. Kalkınma planlamasında yaşanan bu dönüşüm bu planların en önemli öğeleri olan bölgesel kalkınma plan, program ve politikalarında da görülmüştür. VII. BYKP'ye kadar Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları merkezi yönetim tarafından uygulanmış ve bölgesel kalkınma uygulamaları geri kalmış bölgelerin sorunlarının giderilmesi, bölgeler arası kaynak dağılımının etkin bir şekilde yönetilmesi ve potansiyel olarak gelişime açık bölgelerin desteklenmesi anlayışı içerisinde ele alınmıştır.

Türkiye’de uygulanan ulusal kalkınma planları incelendiğinde bölgesel kalkınma konusuna önem verildiği ancak uygulamada bir takım aksaklıkların olduğu görülmektedir. Türkiye’de kalkınma politikalarında yaşanan süreç incelendiğinde “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” olarak adlandırılan bölgesel kalkınma politikasının başarılı olmadığı görülmektedir. Bu politikalarla bölgelerde teknik altyapıyı kurulamamış, uygulamalarda çeşitli kayırmalara gidilmiş, kaynaklar sektör ve kuruluş bazında dağıtılarak bölgesel potansiyeller göz ardı edilmiş dolayısıyla ülke genelinde bir verimlilik sağlanamamıştır.

Kalkınma Ajansları’na yöneltilen eleştirilerden biri ajansların ismine yöneliktir. Kalkınma Ajansları’nın uyguladığı politikalar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bir bölgeyi kapsamaktadır. KA’lar İngilizcede “*The Regional Development Agencies*” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de de bu kuruluşlar önce “Bölge Kalkınma Ajansları” olarak adlandırılmışken, daha sonra bu tanımın başından “bölge” ifadesi kaldırılmış, sadece “kalkınma ajansı” terimi kullanılmaya başlanmıştır (Güler, 2006: 1). Diğer eleştirilen bir unsur ise “ajans” kavramıdır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde ajans kelimesinin “*Haber toplama işiyle uğraşan kuruluş; bir ticari kuruluşu tanıtan, onunla ilgili bilgi aktaran ve bu yolla kazanç sağlayan iş kolu; bu iş kollarının çalıştığı büro*” gibi karşılıkları vardır. Dolayısıyla “ajans” kelimesi Türkçe karşılıkları dikkate alındığında yönetim ya da daha spesifik olarak kamu yönetimi anlamı içermemektedir.

KA’lar yöneltilen eleştirilerden bir diğeri DPT’nin bu ajansların kurulmasıyla birlikte tasfiye sürecine gireceğine yöneliktir. Fakat DPT’nin çeşitli raporlarında ifade edildiği üzere KA’lar bir uygulayıcı değil bir aracı kuruluştur. DPT’nin “Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları” adlı raporunda belirtildiği üzere DPT bünyesindeki Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü’nün görevlerinden biri KA’ların genel koordinasyonunu sağlamak ve bunlarla ilgili işlemleri yürütmektir. Dolayısıyla KA’lar DPT’ye bağlı alt kuruluşlar olarak tasarlanmıştır.

7.2.2. Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmadaki Yerinin Değerlendirilmesi

Kalkınma ajansları yapısal olarak kamu tüzel kişiliğine sahip olarak görünse de özerk bir işleyişi bulunmaktadır. Yönetişim formülü ile yerel aktörlerin katılımı ile oluşturulmasından dolayı bu yapıdaki bir kurumun karşılaşacağı ilk sorun aktörler arasında meydana gelebilecek çatışmalardır. Özel kesimin ve STK'ların kalkınma kurulunda temsilinde ve kamu kuruluşlarının seçiminde ortaya çıkabilecek uyumsuzluklar, bu kurumların, hedeflediği yönde ilerlememesine yol açacaktır. Nitekim belirli bölgelerde STK ve özel sektör temsilcileri ile kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri arasında sorunlar çıkması muhtemeldir. Ayrıca kalkınma kurulunda temsilci sayısının yüksek olması ile işleyiş zaten yavaşlatılmıştır. Ve her bölgede aynı sayıda temsilci olması mümkün değildir. Çünkü her bölgenin gelişmişlik düzeyinin aynı olmamasından dolayı bölgelerde bulunana aktör sayıları da eşit değildir. Mevcut yapıda kurulların koordinasyonu da zorlaşacaktır. Ayrıca yerel dinamiklerle bölgenin kalkındırılmasının hedeflendiği modelde, yerel aktörlerin yer aldığı kalkınma kurulunun, ajansın karar mekanizması olan yönetim kurulunda temsilinin söz konusu olmamasından dolayı, danışma işlevini de tam olarak yerine getiremeyeceği gözükmektedir.

Ajansların finansmanı da bölgelerarası farklılıkların kapatılmasının önündeki bir engeldir. 5449 sayılı kanuna göre Kalkınma Ajansları'nın gelirleri bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtından, Yüksek Planlama Kurulu'nca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek paydan, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklardan, faaliyet gelirlerinden, bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden aktarılacak paydan, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarından aktarılacak paydan, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlardan ve bir önceki yıldan devreden gelirlerden oluşur. Bu durumda her bölgesel kalkınma ajansının geliri aynı olmayacaktır, hatta geliştirilmesi hedeflenen bölgelerin değil gelişmişlik düzeyi daha yukarıda olan bölgelerin gelirleri daha fazla olacaktır. Bu bölgelerarası farkların açılmasına yol açacaktır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

8. BULGULAR, ÖNERİLER, SONUÇ

Bu kesimde araştırma sonucunda elde edilen bulgular ortaya konulmakta, her bir bulguya karşılık gelen öneriler sunulmakta ve ulaşılan sonuç açıklanarak değerlendirilmeler tamamlanmaktadır.

8.1. Bulgular ve Öneriler

Bulgu 1. Bölgesel Kalkınma Ajansları, Avrupa’da çoğu ülkede, ülkelerin kendi içerisinde bile, çeşitli yapılarda oluşturulmuştur. Bu yapılanma gerek özel işletmeler eliyle, gerekse kamu aracılığıyla yürütülen kuruluşları doğurmuştur. Farklı bölgelerde başarılar elde edilmesinde, bu farklı yapılanmanın etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının yapısal olarak eksikliğine vurgu yapan, araştırmanın birinci denencesi bu bulgu ile doğrulanmaktadır.

Öneri 1. Bölgelerin altyapı eksiklikleri ve potansiyelleri göz önüne alınarak, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelerle aynı rekabet koşulları içerisinde değerlendirilmemesi, farklı teşvik ve desteklerin geliştirilmesi bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında rol oynayacaktır.

Bulgu 2. Kalkınma Ajansları, Türkiye’de tek yapılı (kamu tüzel kişiliği) şekilde oluşturulmuştur. Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının çok fazla olduğu ve her bölgenin eşit rekabet koşullarına sahip olmadığı düşünülürse bu tek yapılı sistemin sağlayacağı fayda yeterli olmayacak, bölgelerarası farklar azalmayacaktır. İlk bulgu gibi, bu bulgu da araştırmanın birinci denencesini desteklemektedir.

Öneri 2. Ülkenin iç dinamikleri ele alınarak, her bölgenin eşit şartlara ve altyapıya sahip olmadığı düşüncesiyle farklı yapılarda Kalkınma Ajansları kurulması sistemin daha işler hale gelmesinde katkı sağlayacaktır.

Bulgu 3. Kalkınma ajansının danışma organı olan ‘Kalkınma Kurulu’nun üye sayısı 100’e kadar çıkabilmektedir. Kurulun üye sayısının bu kadar fazla olması, karar ve işleyiş aşamasında, bu organın fayda sağlamaktan uzak kalacağını göstermektedir.

Bu durum çalışmanın ilk denencesi ile yani Kalkınma Ajansları'nın mevcut yapısıyla beklenen katkıyı sağlayamayacağı görüşünü desteklemektedir.

Öneri 3. Kalkınma Kurulu'nun daha hızlı ve verimli çalışabilmesi için üye sayısı düşürülmelidir.

Bulgu 4. Kalkınma Kurulu'nun üyeleri bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK temsilcilerinden oluşmaktadır. Ancak bu üyelerin nasıl ve ne şekilde seçileceği belirtilmemiştir. Üye seçiminde var olan bu belirsizlik yerel dinamiklerin uyum sıkıntısı yaşamasına yol açacaktır. Bu bulgu ilk denence olan, ajansların yapısal eksiklikleri olduğu görüşünü doğrulamaktadır.

Öneri 4. Kalkınma Kurulu'nun üyeleri ve bu üyelerin seçiliş şekli daha belirgin hale getirilmelidir. Bu sayede ortaya çıkabilecek muhtemel çatışmalar engellenecektir.

Bulgu 5. Kalkınma Kurulu'nun başkanı veya temsilcisi, ajansın karar mekanizması olan 'Yönetim Kurulu'nda yer almamaktadır. Yerel dinamiklerin bölgesel kalkınmada söz sahibi olması görüşünü benimseyen kalkınma ajansları sistemi ile çelişen bu durum, araştırmanın birinci denencesindeki kalkınma ajanslarının yapısal eksiklikler taşıdığı varsayımını doğrulayan bulgulardan biridir.

Öneri 5. Kalkınma ajanslarında yerel dinamiklerin daha etkin şekilde söz sahibi olabilmesi için Kalkınma Kurulu'nun kendi içerisinde belirlediği bir temsilcisinin veya başkanının, Yönetim Kurulu'nda yer alması gerekmektedir.

Bulgu 6. Kalkınma Ajansları rekabet, yönetim, sürdürülebilir kalkınma ve yerellik gibi kavramların geliştirilmesi amacıyla kurulan ve Avrupa Birliği'ndeki merkez ülkelerin diğer ülkelere yaydığı kurumlardandır. Bu kavramlar mevcut ekonomik sistemin etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Araştırmanın ikinci denencesi bu bulgu ile desteklenmektedir.

Öneri 6. Bu kavramların getirdiği yenilikler ve dönüşümler dikkatle değerlendirilerek, ülkenin yapısına uygun bir şekilde kalkınma ajanslarının sürdürülmesi gerekmektedir. Modern dünya sisteminde, küreselleşmenin de etkisiyle bu kavramların etki alanı giderek arttığından en iyi şekilde değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Bulgu 7. Avrupa Birliği'ne yeni üye olan Polonya, Macaristan, Romanya gibi merkezi planlama anlayışının uzun yıllar hâkim olduğu ülkelerde BKA'lar kuruluş aşamasında sorunlar yaşamıştır. AB'deki merkez ülkelerin çevre ülkelere üyelik yolunda koşul olarak sunduğu bu kurumlar belirli bölgelerde olumlu sonuçlar da elde etmiştir. Bu bulgu, araştırmanın ilk denencesinde yer alan, Kalkınma Ajansları'nın Türkiye'yi az gelişmiş yapısından kurtaramayacağı görüşü ile çelişirken, ikinci denencedeki, bu kurumların, merkez ülkelerin çevre ülkelere ihraç ettiği yapılar olduğu savını doğrulamaktadır.

Öneri 7. Diğer ülkelerde yaşanan sorunların ve başarıların incelenmesi için ajans dışı bir kurul oluşturulması ve elde edilen deneyimlerin toplumla bütünleşen bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bulgu 8. İngiltere'de BKA'lar uzun yıllardır tartışılmaktadır ve sonuç olarak yerini farklı kalkınma kurum ve kuruluşlarına bırakmaktadır. Ancak AB üyesi olarak İngiltere, yeni üye ve aday ülkelerde ajansların kurulması yolunda adımlar atılması gerektiğini vurgulamaktadır. Yani merkez ülkelere olan İngiltere, bölgesel kalkınmada bu kurumların eksik olduğunu düşünse de bu kurumların çevre ülkelere varlığını sürdürmesinde ısrar etmektedir. Bu bulgu, ikinci denenceyi desteklemektedir.

Öneri 8. İngiltere'de bölgesel kalkınma ajanslarının yerini başka kurumlara devretmesine yol açan hatalar incelenmeli, yeni kurum ve kuruluşlarda alınan önlemler örnek olarak değerlendirilmelidir.

Bulgu 9. Bölgesel Kalkınma Ajansları Avrupa'da bazı bölgelerde başarılı sonuçlar elde etse de İngiltere gibi sistemin merkezi olarak gösterilen bir ülkede başarısız olarak değerlendirilmiştir. Bu başarısızlığın sebebi olarak rekabetçiliği sağlayamaması ve toplum tarafından yeterince bilinmemesi ve anlaşılabilmesi gösterilmiştir. Türkiye'de de bu kurumların alanla ilgilenenler dışında yeterince bilinmediği ve ajansların tanıtımlarının ve eğitimlerinin ajans yetkilileri tarafından sadece üniversitelerde verildiği gözlenmektedir.

Öneri 9. Toplum daha fazla bilgilendirilmeli, bölgelerin geliştirilmesi için faydalanabilecek kaynaklar daha belirgin şekilde halka sunulmalıdır.

Bulgu 10. Türkiye’de mevcut sürece girilene kadar uzun bir dönem sürdürülen merkezi planlama anlayışı yerelin planlama yeteneklerinin oluşmasını engellemiştir. Az gelişmiş bölgelerde bu deneyime sadece bölgede yer alan az sayıdaki üniversite sahiptir. Yeni dönemde planlama konusunda tecrübesiz olan yerel birimler diğer bölgelerdeki başarılı plan ve projeleri kopyalama yoluna gidebilecektir. Bu bulgu, araştırmanın ilk denencesinde yer alan, ajansların yapısal eksikliklerinden dolayı az gelişmiş bölgelerin bu yapısını değiştiremeyeceğine vurgu yapan savı doğrulamaktadır.

Öneri 10. Planlama deneyiminin kazanılması için yerel birimlere eğitimler verilmesi, bölgesel kalkınma kolokyum, konferans ve sempozyumları düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Öneri 11. Önceki plan ve programları yapan birimler, bu plan ve programları hazırlayış sürecini, özellikle üniversiteler eliyle yerel birimlere aktarmalıdır.

Bulgu 11. Özellikle 1990 sonrasında, yeni bölgeselleşme süreci ile mevcut ekonomik sistemin daha da etkin hale gelmesi amacıyla dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm Türkiye’deki kalkınma politikalarının da değişmesine yol açmıştır. Merkezi planlama anlayışı giderek yerini yerel planlama anlayışına terk etmiştir. Yerel kalkınma anlayışının 9. Kalkınma Planı’nda yer aldığı ve Kalkınma Ajansları’nın da bu anlayışın son ürünü olduğu gözlenmektedir.

Öneri 12. Mevcut ekonomik sistemin değiştirilmesi mümkün olmadığından, sistem içerisinde yeni oluşumlar dikkatle takip edilerek, kalkınma ajanslarının iç dinamikler çerçevesinde gelişmeye katkı sağlaması hedeflenmelidir. Türkiye’nin yapısı dolayısıyla, soruna yol açabilecek yönetim ve yerellik anlayışları en iyi şekilde irdelenerek, oluşumlar yapıya uygun meydana getirilmelidir.

Bulgular ve Öneriler Matrisi

BULGULAR													
Ö N E R İ L E R		Bulgu 1	Bulgu 2	Bulgu 3	Bulgu 4	Bulgu 5	Bulgu 6	Bulgu 7	Bulgu 8	Bulgu 9	Bulgu 10	Bulgu 11	
	Öneri 1												
	Öneri 2												
	Öneri 3												
	Öneri 4												
	Öneri 5												
	Öneri 6												
	Öneri 7												
	Öneri 8												
	Öneri 9												
	Öneri 10												
	Öneri 11												
	Öneri 12												

8.2. Genel Sonuç

Bölgelerarası farklılıkların oluşmasının sebebi olarak gösterilmesi gereken hususlar aslında doğal, sosyal veya iktisadi faktörler değil mevcut ekonomik sistemin yapısı olmalıdır. Nitekim sistem içerisinde sürekli olarak az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasına yönelik teoriler üretilmesine ve uygulamalar yapılmasına rağmen her zaman az gelişmiş bölgeler varlığını sürdürmektedir ve sürdürecektir. 1990 sonrasında, küreselleşme ile serbestleşen sermayenin etkinliğini arttırabilmesi için yeni kavramlar türetilmiştir. Daha fazla kâr için sürdürülebilir kalkınma ve rekabet, sermayenin yerelde de söz sahibi olabilmesi için yönetim, yeni sürecin yeni kavramlarıydı. Avrupa Birliği, aday olan tüm ülkelere, bu kavramlar üzerinden oluşturulan politikaları zorunlu kılıyordu. Gerek AB'ye yeni üye olan ülkelerde gerek ise aday ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulması AB tarafından şart koşulmuştur.

Kalkınma ajansları yeni bölgeselleşme sürecinde en etkili bölgesel güç olan Avrupa Birliği'nin daha doğrusu Avrupa'daki merkez ülkelerin periferi olarak gördükleri Türkiye'ye ihraç ettikleri ve zorunlu kıldıkları bir sistemdir. Ajanslar kendileri plan yapmamakta ve yerel dinamikleri harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Oysa Türkiye'de uzun yıllardır alışlagelen merkezi planlama anlayışı, yerelin, bölgesel plan üretme konusunda deneyimsiz olmasına yol açmıştır. Kalkınma plan ve uygulamaları yapmakta tecrübesiz olan yerel birimlerde, bölgesel kalkınmaya yönelik yaklaşım diğer bölgeleri taklit etmek şeklinde olabilir. Bu, her biri farklı yapıya sahip olan bölgelerin az gelişmişlik sorununu çözmekten ziyade bölgelerarası farkı açacak uygulamalara gidilmesine yol açabilecektir.

Bölgelerarası farkların daha fazla açılması sonucunu doğuracak bir diğer yaklaşım, bölgelerin mevcut yapı içerisinde kendi başlarına bırakılması olacaktır. Nitekim kalkınma ajansları, mevcut ekonomik sistem içerisinde rekabetçi yapıyı geliştirmek hedefiyle çalıştığından, eşit potansiyele sahip olmayan bölgeler arasındaki fark giderek daha da açılacaktır.

Kalkınma ajansları yapısal olarak da diğer kamu kurum ve kuruluşlarından farklılık göstermektedir. Ajanslar kamu haklarından ve olanaklarından faydalanacak kamu tüzel kişiliğine sahip olmakla birlikte hem yapı hem de işleyiş olarak diğer kamu kurumlarında olmayan bir işleyişe sahip olmaktadır. Kamu- özel- STK işbirliğiyle

çalışan kalkınma ajansları sermayenin bölgedeki etkinliğini arttıracak yapıya sahiptir. Ajansların kurulmasında önemli rol oynadığı söylenen bir nokta da AB fonlarından Türkiye'nin yeterince yararlanamadığı vurgusudur. Elbette ki fonların etkin bir şekilde bölgeye akması, bölge açısından faydalı olacaktır. Ancak fonların bir kısmını Türkiye'nin karşılaması gerekmektedir. Ayrıca yabancı sermayenin bölgeye çekilmesi düşüncesi, azgelişmiş bölgelerin potansiyeli göz önüne alındığında, pek mümkün gözükmemektedir.

Politikanın üretildiği merkezlerden olan İngiltere'de bile kalkınma ajansları lağvedilmiştir. İngiltere'de bölgesel kalkınma ajansları ve ajanslarla ilgili kuruluşlar beklenen faydayı sağlayamamaları sebebiyle kapatılmıştır. 2012 yılında ajanslara bütçe ayrılamayacağı, ajansların hem toplumda istenilen etkiyi sağlayamadığı hem de bölgesel kalkınmaya katkı sağlayamadığı belirtilmiştir. İngiltere'de yaşanan olumsuz deneyime rağmen Fransa ve İtalya'da bazı bölgelerin kalkınmasında, Bölgesel Kalkınma ajanslarının olumlu etkisi olduğu gözlenmektedir. Yaşanan olumlu deneyimlerin de dikkatle incelenerek, sağlanabilecek en üst düzey katkı ile Kalkınma ajanslarının sürdürülmesi mümkündür. Polonya, Romanya ve Macaristan gibi sistemin oturması aşamasında, Türkiye'ye benzer süreçler yaşayan ülkelerde yaşanan olumlu ve olumsuz koşullar da yol gösterici olacaktır. Yaşanan tartışmalar incelendiğinde bile sürecin ne kadar benzeştiği ortaya çıkmaktadır.

Avrupa gerek yeni üye ülkelerde gerekse kurucu ve eski üyelerde yaşanan deneyimler değerlendirilirken, Türkiye'nin kendine özgü yapısı göz ardı edilmemelidir. Bu ülkelerde yaşanan olumlu deneyimlerin doğrudan aktarılması yapısal uyum sorununu beraberinde getirecektir. Aynı şekilde yaşanan olumsuzlukların tamamının Türkiye'de de yaşanacağı yanılığına düşülmemelidir. Yaşanan deneyimlerin paylaşılmasını hedefleyen konferans ve sempozyumlar desteklenmelidir.

Sonuç olarak, Modern Dünya Sistemi'nde bölgesel gelişme farklarının giderilmesi, tek başına bir ülkenin ya da bölgelerin üstesinden gelebileceği bir sorun değerildir. Eklemlenmiş yapı içerisinde sistem zaten buna müsaade etmemektedir. Yapısal olarak da ülkemize tam uyum sağlamayan kalkınma ajansları politikasının ilerleyen süreçte sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Ancak sistem üzerine yapılan tartışmaların bir sonuç doğurmayacağı da açıktır. Mevcut sistemin süreklilik arz edeceği düşüncesi

daha gerçekçi olacaktır. Bu noktada yapılan çözümlerinin sistem içerisinde olması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKGÜL, Birol (2010), “Türkiye’deki Kalkınma Ajanslarının Örgütsel Yapısının Analizi ve Yeniden yapılanma Önerileri”, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, der. Birol Akgül, Nispet Uzay, Ekin Basım Yayın, s.639-659, Bursa.
- AKKUŞ, Yakup (2007), “Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 168, s.133-158, İstanbul.
- AKPINAR, Rasim (2004), Bölgesel Gelişme Dinamikleri ve Kurumsal Yansımaları: Kalkınma Ajansları Deneyimi, DPT Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara.
- AKTAKAS, Başak G. (2006), Bölgesel/ Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- AKTAN, Coşkun Can (1998), “Globalleşme Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 3 Sayı 10, s.1-5, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can, Hilmi Çoban, “Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri”, Erişim Tarihi: 03.02.2011, <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktan-coban.pdf>
- ALKIN, Kerim, Melih Bulu, Hüseyin Kaya (2007), “İller Arası Rekabet Endeksi: İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 11, s. 221-235, İstanbul.
- ALSACE, Why Alsace, Erişim Tarihi: 10.08.2011, <http://www.alsace.com/en/why-alsace/?lang=en>
- APAN, Ahmet (2006), “Avrupa Birliği Mevzuatında Hizmette Yerellik (Subsidiarity) İlkesi”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 78, Sayı: 450, s. 29-42, Ankara.
- ARDVEST, Prerogatives RDA West, Erişim Tarihi: 11.08.2011, <http://www.adr5vest.ro/index.php?page=articol&aid=132>

- ASLAN, Nurdan (2007), “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme”, *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, der. Osman Küçükahmetoğlu vd., Ekin Basım Yayın, s. 5-22, Bursa.
- ATAAY, Faruk (2006), “Kalkınma Ajansları Kalkınmayı Sağlayabilir mi?”, *Memleket Mevzuat*, Şubat 2006/2, s. 36-39, Ankara.
- BAŞKAYA, Fikret (2000), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- BATEMAN, Milford (2000), “Neo-Liberalism, SME Development and the Role of Business Support Centers in the Transition Economies of Central and Eastern Europe”, *Small Business Economics 14*, Kluwer Academic Publishers, s. 275–298, Paris.
- BATAL, Salih (2010), “Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri”, *Mevzuat Dergisi*, sayı:145, Ankara, Erişim Tarihi: 04.04.2011,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2010/01a/02.htm>
- BAYRAMOĞLU, Sonay (2005), “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir*, (der. Menaf Turan), Paragraf Yayınevi, s. 35-120, Ankara.
- BİNGÖL, Feyzi, Asaf Varol (2002), “Bölgesel Kalkınmada Doğu Anadolu Projesi (DAP) Yaklaşımı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12 Sayı:2, s. 313-324, Elazığ.
- BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2010), 2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, Erişim Tarihi: 13.02.2011,
<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E11DFC3D08A3FF4BB5>
- CHANG, Ha-Joon (2009), *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- CHAPAIN, Caroline, Roberta Comunian (2010), “Enabling and Inhibiting the Creative Economy: The Role of the Local and Regional Dimensions in England”, *Regional Studies Association vol. 44*, s. 714-734, Birmingham.
- ÇAKMAK, Erol (2006), *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- ÇAMUR, K. Cihangir, Özge Gümüş (2005), “İstatistikî Bölge Birimleri-NUTS Sistemi”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir*, der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, s. 147-157, Ankara.
- DANEMARK, Robert A., Kenneth P. Thomas (1988), “The Brenner-Wallerstein Debate”, *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 1. (Mar.), pp. 47-65.
- DATAR, Role to Prepare the State Policies, Erişim Tarihi: 20.05.2011,
www.diact.gouv.fr/fr/1/actualites/50/toutes_unes/52/publie_son_246.html
- DIŞ İLİŞKİLER VE AVRUPA BİRLİĞİ KOORDİNASYON DAİRESİ BAŞKANLIĞI, “FEOGA’nın Yapısı ve Bölümleri”, Erişim Tarihi: 13.01.2011, [mhtml:http://diabk.tarim.gov.tr/FEOGA.mht](http://diabk.tarim.gov.tr/FEOGA.mht)
- DİNLER, Zeynel (2001), *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, 7. Basım, Bursa.
- DİNLER, Zeynel, Nazım Öztürk (2002), “Ulusal planların Bölgeselleşmesine Yönelik Planlama: Fransız Deneyimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, c:35, Sayı:3, s. 133-162, Ankara.
- DİNLER, Zeynel (2008), *Bölgesel İktisat*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 8. Basım.
- DOBB, Maurice (1981), *Kapitalizm, Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*, (çev. Mehmet Selik), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- DOKAP (2007), 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Erişim Tarihi: 21.04.2011,
http://www.dokap.org.tr/FaaliyetRaporlari/FaaliyetRaporu_2007.pdf
- DPT (2000a), DAP Ana Planı, Erişim Tarihi:10.12.2010,
<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/DAP.pdf>

- DPT (2000b), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP),
Erişim Tarihi: 15.02.2011, <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/DOKAP.pdf>
- DPT (2003), Ön Ulusal Kalkınma Planı, Erişim Tarihi: 23.05.2011,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf>
- DPT (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- DPT (2010), Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Erişim Tarihi: 25.04.2011,
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC8169BDB4D2B2BF1F>
- DULUPÇU, Murat Ali (2006), “Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir mi? Bölgeselleşme Karşısında Bölgeselcilik”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s.233-255, Ankara.
- EURADA (1999), Creation, Development and Management of RDAs,
Erişim Tarihi: 07.04.2011,
<http://www.eurada.org/site/files/RDA/Creation%20development%20and%20management%20of%20RDA.pdf>
- FERRY, Martin (2007), “From Government to Governance: Polish Regional Development Agencies in a Changing Regional Context”, Erişim Tarihi: 19.03.2011, <http://eep.sagepub.com/content/21/3/447>
- GAP BÖLGE İDARESİ BAŞKANLIĞI (2010), GAP Son Durum, Şanlıurfa, Erişim Tarihi: 17.04.2011,
<http://includes.gap.gov.tr/files/ek-dosyalar/gap/gap-son-durum/Son%20Durum-2010.pdf>
- GÜLER, Birgül Ayman (2005), “Avrupa ve Yerel Yönetimlerin Anayasal Konumu - Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetim Kongresi'nin Anayasa Değişikliği İstekleri”, *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, 2005/1, s. 35-46, Ankara.

- GÜLER, Birgül Ayman (2006), “Ajanslar Sistemi Üzerine - Merkezi Yatırım Destek Ajansı Işığında Bölgesel ‘Kalkınma’ Ajansları”, Erişim Tarihi: 20.04.2011, http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/kalkinmajansi_guler.pdf
- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz (2006), *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GÜRLÜK, Serkan (2010), “Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi?”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:5(2), s. 85-99, Eskişehir.
- HALKIER, Henrik, Mike Danson, Charlotte Damborg (1998), “Regional Development Agencies in Europe”, *Regional Policy and Development 21*, published by Regional Studies Association, London.
- HARDING, Richard (2006), “İngiltere ve Romanya’da Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 137-160, Ankara.
- ILDIRAR, Mustafa (2004), *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayın, Ankara.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (1999), *Dünyada Mahalli İdareler*, İçişleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- İMGA, Kürşat (2008), Avrupa Birliği’nde Balıkçılık Faaliyetlerinin Desteklenmesi ve Bu Perspektifte Türkiye’deki Uygulamaların İncelenmesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KARA, Murat (2008), Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KARAKILÇIK, Yusuf (2006), “Yerel Yönetişim ve Bölge Kalkınma Ajansları: Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan İşlevleri Açısından Bir İrdeleme”, *III. Uluslararası STK’lar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 18 Mart Üniversitesi İİBF Yayını, s. 223-232, Çanakkale.

- KARAKILÇIK, Yusuf, Canan Emek Sarıgöl (2010), “Bir “Ekonomik Yönetişim Modeli” Olarak Bölge Kalkınma Ajansları (BKA) Uygulaması: Üniter Yapının ve Sosyal Devletin Tasfiyesi mi Tesviyesi mi?”, *I. Turgut Özal Uluslararası Siyaset ve Ekonomi Sempozyumu*, s. 384-408, Malatya, Erişim Tarihi: 08.05.2011, <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/28.pdf>
- KARASU, Koray (2005), “İngiltere’de Bölge Kalkınma Ajanları”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir*, der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, s. 197-238, Ankara.
- KARASU, Koray (2009), “Yerelleşme Söylemi ve Bölge Kalkınma Ajansları”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt:4 Sayı:11, s. 1-43, Ankara.
- KAYA, Kılıç (2007), Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KAYASÜ, Serap, Melih Pınarcıoğlu, Suna Senem Yaşar, Sencer Dere (2003), “Yerel/ Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları” *İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2003-08*, s.59-78, İstanbul.
- KAYIKÇI, Sabrina (2003), “1982 Reform Yasası Sonrası Fransa’da Yerel Yönetimler ve Yerel Özerklik Şartı”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C:12 S:3, s. 22-47, Ankara.
- KAZGAN, Gülten (2009), *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (2009), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi: İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (2010), “Kalkınma Ajansları Üzerine Gözlemler”, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları*, der. Birol Akgül, Nispet Uzun, Ekin Basım Yayın, s.25-29, Bursa.
- KOVÁCS, Ilona Pálné (2006), “Macaristan’da Bölge İnşası: Güney Trans Tuna Bölgesi Örneği”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV/EPRI) - Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- LACLAU, Ernesto (1971), "Feodalism and Capitalism in Latin America", *New Left Review*, I/67, May-June, pp. 19-38.
- MAHALLİ İDARELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2010), 2010 Yılı KÖYDES YPK Kararı, Erişim Tarihi: 07.01.2011, http://w3.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/2010_yili_koydes_ypk_sayin_bakan_yazisi.pdf
- MGK (1993), *Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri*, MGK Genel Sekreterliği, Ankara.
- MOOERS, Colin (2000), *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İkinci Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ORTAKARADENİZ KALKINMA AJANSI (2011), TR83 Bölgesi, Erişim Tarihi: 11.06.2011, <http://www.oka.org.tr/bolgemiz.asp?ContentId=64>
- ÖZEL, Mehmet (2004), "Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme ve Bölge Yönetimleri Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sayı: 59-2, s. 99-126, Ankara.
- ÖZEN, Pınar (2005), Bölgesel Kalkınma Ajansları, Erişim Tarihi: 13.03.2011, <http://www.sabek.com.tr/SUNU/bolge%20Kalkinma%20Ajansla.pdf>
- ÖZER, M. Akif (2006), "Yönetişim Üzerine Notlar", *Sayıştay Dergisi*, Sayı:63, s. 59-89, Ankara.
- ÖZER, Y. Emre (2010), *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapılanması ve İşlevselliği: İzmir ve Çukurova Örnekleri*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- ÖZER, Yonca (2005), "Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Bölgeselleşme", *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, (der. Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çestepe, Şevket Tüylüoğlu), Ekin Kitabevi, s.23-41, Ankara.
- PARTANT, François (2005), *Kalkınmanın Sonu*, (çev. Fikret Başkaya), Maki Basın Yayın, Ankara.
- RICHTER, Kaspar, Maciej Krzak (2011), "From Crisis Resilience to Robust Growth" *The Great Recession and Developing Countries* (ed. Mustapha K. Nabli), The World Bank, s. 449-490, Washington.

- SARAÇ, Ahmet (2006), Bölgesel Kalkınma Modelleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- SAYIN, Deniz (2005), “Hizmette Yerellik ve Bölgecilik”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir*, der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, s. 265-280, Ankara.
- SOMEL, Ali, Cengiz Ekiz (2005), “AB Plancılığına Geçiş: Ön Ulusal Kalkınma Planı”, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir*, der. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, s. 121-145, Ankara.
- TANİLLİ, Server (2010), *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, 24. Baskı, İstanbul.
- TAŞTEKİN, Abdullah (2007), Avrupa Birliği’nde Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Stratejiler, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- TEKELİ, İlhan (2009), *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TENNESSEE VALLEY AUTHORITY, Map&Photo Records, Erişim Tarihi: 10.03.2011, <https://maps.tva.com/#>
- TEPAV, Polonya’da Kalkınma Ajansları, Erişim Tarihi: 10.05.2011, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269868392r9967.Polonya_da_Kalkinma_Ajanslari.pdf
- TEPAV (2006), Macaristan’da Kalkınma Ajansları, Erişim Tarihi: 11.04.2011, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271248654r6905.Macaristan_da_Bolgesel_Kalkinma_ve_Kalkinma_Meclisleri.pdf
- TUİK (2005), İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması, Erişim Tarihi: 10.01.2011, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?sorumId=164>
- TÜRKMEN, Dilara (2004), “Alsace Bölgesi’ni ve Alsace Kalkınma Ajansı’nı Tanıyalım”, Erişim Tarihi: 10.05.2011, www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/F2B601CC-610C-4281-9D25-3747E8C11AF9/4124/alsace.pdf

UN (1987), Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Erişim Tarihi: 17.04.2011, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

ÜNLÜ, Ali İhsan (2006), Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle Bütünleşme Sürecinde Kalkınma Ajansı Bağlamında Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

VELTMEYER, Henry (2006), *Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma*, (çev. Özkan Akpınar), Kalkedon Yayınları, İstanbul.

WALLERSTEIN, Immanuel (2010), *Modern Dünya Sistemi Cilt 1: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*, (çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

WALLERSTEIN, Immanuel (2011), *Modern Dünya Sistemi Cilt 2: Merkantalizm ve Dünya Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi*, (çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.

WARD, Neil, Philip Lowe, Tom Bridges (2003), "Rural and Regional Development: The Role of the Regional Development Agencies in England", *Regional Studies Association vol. 37*, s. 207-214, Leeds.